

**УКРАЇНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ МИХАЙЛА ДРАГОМАНОВА**

ОСВІТНІЙ ДИСКУРС:
ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

ВИПУСК 45 (7-9)

**КИЇВ
2023**

ОСВІТНІЙ ДИСКУРС: збірник наукових праць

/Видання засновано у 2017 році/

Свідоцтво про державну перереєстрацію друкованого засобу масової інформації:
серія KB № 24357-14197 ПР від 24.02.2020 року

Видання включено до Переліку наукових фахових видань України: категорія "Б"
з **Педагогіки та Філософії**
(наказ №1643 від 28.12.2019 року)

Друкується за рішенням

Вченої ради Українського державного університету імені Михайла Драгоманова*
(протокол №3 від 26.10.2023 року)

*відповідно Наказу МОН України №949 від 25.10.2022 р. про реорганізації Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова

Шеф – редактор: Андрущенко В. П., доктор філософських наук, професор, член-кореспондент НАН України, академік НАПН України (Україна, Київ)

Головний редактор: Кивлюк О. П., доктор філософських наук, професор (Україна, Київ)

Відповідальний редактор: Мордоус І. О., кандидат педагогічних наук, доцент (Україна, Київ)

Редакційна колегія:

Андрущенко В. П., доктор філософських наук, професор, член-кореспондент НАН України, академік НАПН України (Україна, Київ)

Андрушкевич Ф., доктор педагогічних наук, професор (Польща, Ополе)

Базалук О.О., доктор філософських наук, професор (Китай, Маомінг)

Бобрицька В. І., доктор педагогічних наук, професор (Україна, Київ)

Бондаренко В. Д., доктор філософських наук, професор (Україна, Київ)

Вашкевич В. М., доктор філософських наук, професор (Україна, Київ)

Вернидуб Р. М., доктор філософських наук, професор (Україна, Київ)

Воронкова В. Г., доктор філософських наук, професор (Україна, Запоріжжя)

Доній Н. Є., доктор філософських наук, професор (Україна, Чернігів)

Задорожна О. М., кандидат педагогічних наук, доцент (Україна, Київ)

Кивлюк О. П., доктор філософських наук, професор (Україна, Київ)

Луценко І. О., доктор педагогічних наук, професор (Україна, Київ)

Матусевич Т. В., кандидат філософських наук (Україна, Київ)

Мезарос К.М., доктор філософії, доцент (Румунія, Тімішоар)

Мордоус І. О., кандидат педагогічних наук, доцент (Україна, Київ)

Олефіренко Т. О., кандидат педагогічних наук, професор (Україна, Київ)

Путров С. Ю., доктор філософських наук, професор (Україна, Київ)

Савенкова Л. В., кандидат педагогічних наук, доцент (Україна, Київ)

Самчук З.Ф., доктор філософських наук, старший науковий співробітник, (Україна, Київ)

Свириденко Д. Б., доктор філософських наук, професор (Україна, Київ)

Терепиций С. О., доктор філософських наук, доцент (Україна, Київ)

Франчук В. М., доктор педагогічних наук, доцент (Україна, Київ)

Цзоу Ч., кандидат філософських наук, доцент (Китай, Маомін)

Чорноморець Ю. П., доктор філософських наук, професор (Україна, Київ)

Шиндаулова Р., доктор філософських наук, доцент (Казахстан, Алмати)

Концепція збірника базується на багатоплановому науковому висвітленні проблем сучасної освіти і науки в умовах полікультурного глобалізаційного суспільства. Основні рубрики охоплюють всі освітні галузі (науки про освіту; філософія освіти; освітні вимірювання; дошкільна, початкова, середня, професійна, вища освіта, менеджмент освітньої діяльності тощо).

ОСВІТНІЙ ДИСКУРС : ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ / Голов. ред. О. П. Кивлюк. – Київ : ТОВ «Науково-інформаційне агентство «Наука-технології-інформація», 2023. – Випуск 45 (7-9). – 148 с.

DRAGOMANOV UKRAINIAN STATE UNIVERSITY

**EDUCATIONAL
DISCOURSE:
COLLECTION OF SCIENTIFIC PAPERS**

VOLUME 45 (7-9)

KYIV
2023

EDUCATIONAL DISCOURSE: collection of scientific papers

/The publication was founded in 2017 year/

Certificate of printed mass media's state re-registration:

Series KB № 24357-14197 IIP from February 24th, 2020

The publication is included in the list of scientific publications: Category "B" on **Pedagogy** and **Philosophy**

(order of the Ministry of Education and Science No. 1643 dated December 28, 2019)

Printed by decision

Academic Council of Dragomanov Ukrainian State University *

(protocol № 3 from October 26, 2023)

** In accordance with the Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine No. 949 dated October 25, 2022, on the reorganisation of the National Pedagogical Dragomanov University*

Honored Chief Editor: Andrushchenko V. P., Doctor of Philosophical Sciences, Professor, Corresponding Member of NASU, Acad. of NAPS Ukraine (Ukraine, Kyiv)

Chief Editor: Kyvliuk O. P., Doctor of Philosophical Sciences, Professor, (Ukraine, Kyiv)

Responsible Editor: Mordous I. O., PhD in Pedagogy, Associate Professor (Ukraine, Kyiv)

Editorial board:

Viktor Andrushchenko, Doctor of Philosophical Sciences, Professor, Corresponding Member of NASU, Acad. Of NAPSU (Ukraine, Kyiv)

Fabian Andrushkevych, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (Poland, Opole)

Oleg Bazaluk, Doctor of Philosophical Sciences, Profess (Maoming, China)

Valentyna Bobrytska, Doctor, Professor (Ukraine, Kyiv)

Viktor Bondarenko, Doctor of Philosophical Sciences, Professor (Ukraine, Kyiv)

Viktor Vashkevych, Doctor of Philosophical Sciences, Professor (Ukraine, Kyiv)

Roman Vernydub, Doctor of Philosophical Sciences, Professor (Ukraine, Kyiv)

Valentyna Voronkova, Doctor of Philosophical Sciences, Professor (Ukraine, Zaporizhzhia)

Nataliia Donii, Doctor of Philosophical Sciences, Professor (Ukraine, Chernihiv)

Olha Zadorozhna, PhD in Pedagogy, Associate Professor (Ukraine, Kyiv)

Olga Kyvliuk, Doctor of Philosophical Sciences, Professor (Ukraine, Kyiv)

Iryna Lutsenko, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (Ukraine, Kyiv)

Tatiana Matusevych, PhD in Philosophy, Associate Professor (Ukraine, Timisoara)

Claudiu Mesaros, PhD in Philosophy, Associate Professor (Romania, Timisoara)

Iryna Mordous, PhD in Pedagogy, Associate Professor (Ukraine, Kyiv)

Taras Olefirenko, PhD in Pedagogy, Professor (Ukraine, Kyiv)

Sergii Putrov, Doctor of Philosophical Sciences, Professor (Ukraine, Kyiv)

Liudmyla Savenkova, PhD in Pedagogy, Associate Professor (Ukraine, Kyiv)

Zoreslav Samchuk, Doctor of Philosophical Sciences (Ukraine, Kyiv)

Denys Svyrydenko, Doctor of Philosophical Sciences, Professor (Ukraine, Kyiv)

Sergii Terepyshchyi, Doctor of Philosophical Sciences, Associate Professor (Ukraine, Kyiv)

Vasyl Franchuk, Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor (Ukraine, Kyiv)

Chenzhan Zou, PhD in Philosophy, Associate Professor (China, Maomin)

Yuriy Chernomorets, Doctor of Philosophical Sciences, Professor (Ukraine, Kyiv)

Raushan Shyndaulova, Doctor of Philosophical Sciences, Associate Professor (Kazakhstan, Almaty)

The collections' concept is based on a multifaceted scientific coverage of the problems of modern education and science in terms of multicultural globalizational society. The main headings cover all educational areas (sciences about education; Philosophy of education; Educational measurements; Pre-school, primary, secondary, vocational, higher education, management of educational activities, etc.).

EDUCATIONAL DISCOURSE : COLLECTION OF SCIENTIFIC PAPERS / Chief Editor O. P. Kyvliuk. – Kyiv : LLC “Scientific Information Agency “Science-technologies-information”, 2023. – Volume 45(7-9). – 148 p.

ЗМІСТ

ФІЛОСОФСЬКІ КОНЦЕПЦІЇ: ІСТОРІЯ ТА СУЧАСНІСТЬ

Кравченко А. А.	Епістема “візуальності” в когнітивних та навчальних практиках	7
Новіков Б. В. Руденко Т. П. Потіщук О. О.	Художня творчість та розвиток естетичної думки: філософська рефлексія	19
Воронкова В. Г. Кивлюк О. П. Нікітенко В. О.	Критичне мислення у контексті постмодерністського дискурсу Жана Бодріяра	29
Чжао Ган	Значення мовної освіти в стратегії підготовки педагогічних кадрів	39

ІННОВАЦІЇ В ОСВІТІ

Мар’єнко М. В. Носенко Ю. Г. Шишкіна М. П.	Використання хмаро орієнтованих систем відкритої науки у процесі навчання і професійного розвитку вчителів: моделі і технології	49
Чумак М. Є. Єфименко В. В.	Фізична теорія: ключові терміни та її математична компонента	61
Литвинова С. Г. Лупаренко Л. А. Мар’єнко М. В. Шишкіна М. П.	Методична система використання хмаро орієнтованих систем відкритої науки у процесі навчання і професійного розвитку вчителів	71
Кушнірук С. А. Матвієнко О. В. Олефіренко Т. О.	Формування наукового світогляду студентів: соціокультурна проєкція	83

РЕЛІГІЄЗНАВЧІ СТУДІЇ

Шиманович А. О.	Режинальд Гаррігу-Лагранж: полеміка проти Анрі Бергсона та Моріса Блонделя	90
Луцан І. В.	Філантропічна допомога протестантських церков в Україні: конструктивні прояви соціальної активності в умовах російсько-української війни	101
Васкул С. В.	Богословське окреслення екуменічної парадигми та ціннісний спектр міжконфесійних суспільних практик	118
Бродецький О. Є. Горохолінська І. В.	“Рускомірні” корозії у практиках Московського Патріархату	130

CONTENT

PHILOSOPHICAL CONCEPTS: HISTORY AND MODERNITY

Alla Kravchenko	The episteme of “visuality” in cognitive and educational practices	7
Boris Novikov Tamara Rudenko Olha Potishchuk	Artistic creativity and development of aesthetic thought: philosophical reflection	19
Valentyna Voronkova Olga Kyvliuk Vitalina Nikitenko	Critical thinking in the context of Jean Baudrillard's postmodern discourse	29
Chzhao Han	The importance of language education in the strategy of training pedagogical personnel	39

INNOVATIONS IN EDUCATION

Maiia Marienko Yulia Nosenko Mariya Shyshkina	Use of cloud-oriented open science systems in the process of education and professional development of teachers: models and technologies	49
Mykola Chumak Vasyl` Yefymenko	Physical theory: key terms and its mathematical component	61
Svitlana Lytvynova Liliia Luparenko Maiia Marienko Mariya Shyshkina	Methodological system of using cloud-oriented open science systems in the process of education and professional development of teachers	71
Svitlana Kushniruk Olena Matviienko Taras Olefirenko	Formation of students' scientific outlook: socio-cultural projection	83

RELIGIOUS INNOVATIVE STUDIES

Andrii Shymanovych	Réginald Garrigou-Lagrange: the polemic against Henri Bergson and Maurice Blondel	90
Ihor Lutsan	Philanthropic activities of protestant churches in Ukraine: constructive manifestations of social activism amid the Russo-Ukrainian war	101
Sviatoslav Vaskul Iryna Horokholinska	Theological definition of the ecumenical paradigm and the value spectrum of interfaith social practices	118
Oleksandr Brodetskyi	“Russian world” corrosions in the practices of the Moscow Patriarchate	130

**ФІЛОСОФСЬКІ КОНЦЕПЦІЇ:
ІСТОРІЯ ТА СУЧАСНІСТЬ**

DOI 10.33930/ed.2019.5007.45(7-9)-1

УДК 165.378

**ЕПІСТЕМА “ВІЗУАЛЬНОСТІ” В КОГНІТИВНИХ ТА
НАВЧАЛЬНИХ ПРАКТИКАХ**
*THE EPISTEME OF “VISUALITY” IN COGNITIVE AND EDUCATIONAL
PRACTICES***А. А. Кравченко**

Актуальність теми дослідження. Збільшення використання візуального контенту в повсякденній, освітній, науковій діяльності вимагає більш детального наукового осмислення питань епістемології візуального. Актуальність способів пізнання нової, інформаційно-цифрової реальності обумовлена появою візуальності, або сфери бачення. Відео, фотографії, графіка та інші візуальні елементи використовуються як основний спосіб комунікації та навчання. Розуміння та аналіз візуальної інформації стає ключовим навичкою для інтелектуального і соціального розвитку. Тому набуває актуальності науковий аналіз проблем формування візуальної культури.

Постановка проблеми. Пізнавальна діяльність розширює інструментарій власних практик та поряд з аналітичною, герменевтичною і феноменологічною, когнітивною практиками продуктивного пізнання світу ставить завдання включення в нього візуальної парадигми. Виникає необхідність наукового осмислення питань включення та застосування візуальних практик в освітньому та науковому процесі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Візуальну культуру досліджують Н. Брайтон, А. Бойлен, К. Дженкс, М. Штуркен, Л. Карптрайтс. Теоретичну теорію «візуальні студії» презентують дослідження Т. Мітчелла, Н. Мірзоева, М. Диковіцької, Д. Елкінса. Соціальну візуалістику досліджує К. В. Батаєва. Культуру візуального мислення аналізує Г. В. Ільїна.

Постановка завдання. Здійснити аналіз епістемологічного змісту візуальної

Urgency of the research. The increasing use of visual content in everyday life, educational, and scientific activities requires a more detailed scientific understanding of the issues of visual epistemology. The relevance of ways of knowing the new, information-digital reality is due to the emergence of visuality or the sphere of vision. Video, photos, graphics, and other visual elements are used as the primary mode of communication and learning. Understanding and analysing visual information is becoming a key skill for intellectual and social development. As a result, a scientific analysis of the problems of visual culture formation is becoming increasingly important.

Target setting. Cognitive activity expands the toolkit of its own practices and along with analytical, hermeneutic, and phenomenological, cognitive practices of productive cognition of the world poses the task of including the visual paradigm. There is a need for scholarly reflection on the inclusion and application of visual practices in the teaching and learning process.

Actual scientific researches and issues analysis. Visual culture is studied by N. Brighton, A. Boylen, K. Jenks, M. Sturken, and L. Cartwright. The theoretical theory of "visual studies" is represented by the research of T. Mitchell, N. Mirzoyev, M. Dykovitska, and D. Elkins. Social visualism is studied by K. V. Bataieva. The culture of visual thinking is analysed by G. V. Ilyina.

The research objective. To analyse the epistemological content of visual culture

культури та візуальних практик та їх вплив на формування сприйняття і розуміння світу сучасною людиною.

Виклад основного матеріалу.

Сучасна людина є активним споживачем візуальних образів, через які вона формує свій світогляд і дискурси. Це зумовлює пошуки нових підходів до подачі та засвоєння знань. В результаті залучення візуалізації в пізнання та чи інша проблемна ситуація вирішувалася більш продуктивно. На формування візуального сприйняття безпосередній вплив має соціальне середовище, яке зумовлює відповідні умови існування, впливає через дію культурних та мовних традицій, враховує інтелектуальні, емоційні, ментальні особливості. Інформаційний бум, спричинений розвитком технологій та доступністю інтернету, призводить до перевантаження людини величезним обсягом інформації, яку вона повинна обробляти.

Пізнавальна сфера невід'ємна від технічного прогресу та підвладна всім новаціям епохи як у використанні цих новацій так і в їх творенні. Таким чином ми переходимо до нового епістемоло-гічного трактування науки, освіти, навчального процесу. Тому слід зацентрувати увагу на питаннях формування цифрової гуманітаристики, мозаїчності та іконічності в представленні візуальної інформації, аналізу сприйняття та обробки візуальної інформації, формуванню візуальної грамотності, візуального мислення та візуальної культури.

Висновки. В контексті «візуального повороту» в культурі відбувається розширення способів передачі знання – від мови текстів до екранної, медійно-візуальної мови. У дослідженні проблеми візуальності набуває розвитку комплекс наукових розвідок стосовно обробки візуальної інформації, способів використання свідомого візуального сприйняття у процесах комунікації, застосування різноманітних технік аргументації на основі візуальної інформації тощо. Епістемологічний поворот діджиталізованого суспільства передбачає пошук нових методів подачі, опрацювання та засвоєння інформації. Основу нової освіти складає

and visual practices and their influence on the formation of modern man's perception and understanding of the world.

The statement of basic materials. A modern person is an active consumer of visual images, through which he/she forms his/her worldview and discourses. This leads to the search for new approaches to the presentation and assimilation of knowledge. As a result of involving visualisation in cognition, this or that problem situation was solved more productively. The formation of visual perception is directly influenced by the social environment, which determines the appropriate conditions of existence, influences the effect of cultural and linguistic traditions, and takes into account intellectual, emotional, and mental characteristics. The information boom caused by the development of technology and the availability of the internet is overloading humans with the sheer volume of information they must process.

The cognitive sphere is inseparable from technological progress and is subject to all the innovations of the age, both in the use of these innovations and in their creation. Therefore, we are moving to a new epistemological interpretation of science, education, and the learning process. Consequently, it is necessary to focus on the issues of the formation of digital humanities, mosaic, and iconicity in the presentation of visual information, analysing the perception and processing of visual information, formation of visual literacy, visual thinking, and visual culture.

Conclusions. In the context of the "visual turn" in culture, there is an expansion of the ways of knowledge transmission - from the language of texts to the screen, media-visual language. In the study of the problem of visibility a set of scientific researches concerning the processing of visual information, ways of using conscious visual perception in communication processes, application of various techniques of argumentation on the basis of visual information, etc. is gaining development. The epistemological turn of the digitalised society implies the search for new methods of presenting, processing, and assimilating information. The basis of the new education is multimedia screen

мультимедійна екранна комунікація, яка формує візуальну грамотність і візуальне мислення, потребує засвоєння візуальної культури.

Ключові слова: візуальна культура, візуальна грамотність, візуальне мислення, епістемологія, освіта, наука, сприйняття, інформація, знання.

communication, which forms visual literacy and visual thinking, requiring the assimilation of visual culture.

Keywords: visual culture, visual literacy, visual thinking, epistemology, education, science, perception, information, knowledge.

Актуальність теми. В сучасному інформаційному суспільстві візуальний контент стає все більш важливим. Відео, фотографії, графіка та інші візуальні елементи використовуються як основний спосіб комунікації та навчання. Розуміння та аналіз візуальної інформації стає ключовим навичкою для інтелектуального і соціального розвитку. Тому набуває актуальності науковий аналіз проблем формування візуальної культури допомагає розуміти та сприймати різноманіття культур та суспільних контекстів в науковій, пізнавальній та освітній діяльності. Вивчення візуальної культури сприяє розвитку креативності та творчих здібностей, надає можливість значно полегшити засвоєння складної інформації, формує новітній інформаційний контент сучасного освітнього дизайну.

Постановка проблеми. Для сучасної науки все більш суттєвим і значущим стає прагнення донести категорії, абстракції, систему міркувань і обґрунтувань до людини, яка пізнає, мислить, відчуває в цілісності всіх її проявів. Сьогодні складність і непередбачуваність подій природного і соціального життя в динаміці інформаційно-цифрової реальності ставить завдання активного включення в пізнавальний процес нових способів і прийомів, які наблизять людину до розуміння актуальних проблем сучасності. Поряд з аналітичною, герменевтичною і феноменологічною, когнітивною практиками продуктивного пізнання світу ставить завдання включення в нього візуальної парадигми. В контексті все більшого поширення інформаційно-комп'ютерних технологій візуальна культура активізує мовно-мисленнєву, когнітивну діяльність, що вимагає дослідження цього процесу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Візуальна парадигма знайшла широке висвітлення у соціальній філософії, культурології, когнітології, соціології тощо. Візуальну культуру досліджують Н. Брайтон, А. Бойлен, К. Дженкс, М. Штуркен, Л. Картрайтс. Теоретичну теорію “візуальні студії” презентують дослідження Т. Мітчелла, Н. Мірзоева, М. Диковіцької, Д. Елкінса. Соціальну візуалістику досліджує К.В. Батаєва. Культуру візуального мислення аналізує Г. В. Ільїна. Н.А. Хренов розробляє візуальність як нову проблему культури, а В. П. Зінченко досліджує візуальне сприйняття. Сміслові наповнення візуальної антропології вивчають Д. Рубі, С. Пінк, Є. Ярська-Смірнова.

Постановка завдання. Враховуючи значний доробок у вивченні проблеми “візуальності”, поза увагою дослідників залишився її пізнавальний аспект. Виходячи з цього, в статті поставлено завдання здійснити аналіз епістемологічного змісту візуальної культури та візуальних практик та їх вплив на формування сприйняття і розуміння світу сучасною людиною.

Виклад основного матеріалу. Актуальність способів пізнання нової, інформаційно-цифрової реальності обумовлена появою візуальності, або сфери бачення. Включення в сучасне соціальне життя візуальної комунікації глобально трансформує культуру, політику, науку, освіту й економіку. Друкування і надалі

буде існувати, але мовно-вербальна комунікація відчутно поступилася візуальності. У цьому контексті сучасна людина є активним споживачем візуальних образів, через які вона формує свій світогляд і дискурси. Технологія творення образів формує так званий “візуальний” (“пикторальний”, “іконічний”) поворот у культурі. Інформаційний світ, результатом розвитку якого стала цифрова реальність, відзначається зростанням інтересу до образів, зображень, візуальних форм, візуальних змістів досвіду. Іншими словами, в інформаційно-цифровій реальності виникає можливість відкриття “нових, протовіртуальних об’єктів, розуміння яких ґрунтується не стільки на логологічній, скільки на відеологічній, візуально орієнтованій культурі сприйняття і мислення” [18, с. 8]. Сучасне суспільство, в якому впродовж останніх десятиліть активізувався інформаційно-мережевий процес, неможливо зрозуміти без вивчення його візуально-медійних проявів.

В численних експериментальних дослідженнях останніх років одержані переконливі докази того, що в зоровій системі існують механізми, які забезпечують народження нового образу. Завдяки цим “механізмам” людина може бачити світ не тільки таким, яким він існує в дійсності, але й таким, яким він може (або повинен) бути. В результаті залучення візуалізації в пізнання та чи інша проблемна ситуація вирішувалася більш продуктивно.

Створена у другій половині ХХ-го століття теорія “обчислювального розуму” Гіларі Патентна стверджує, що людський розум та людський мозок є системою обробки інформації, а мислення є формою комп’ютерного розуму. Фактично мозок асоціюється з комп’ютером та діє за його принципом, а розум це програма, яку виконує мозок. Таким чином функція мозку це система обробки інформації а мислення одна з обчислювальних функцій. Однак, мислення неможливо без наявної інформації. Збір інформації відбувається через органи чуття, зокрема через зір. Надалі проходить обробка та використання даної інформації, визначення її необхідності та релевантності.

На думку В. Шевченко, метою системи сприйняття є відчуття реальності, створення керованої версії того що бачить очі. Обчислення в такому випадку означає тільки обробку інформації, а не те що мозок є аналогом комп’ютера, хоча багато його функцій можна відтворити за допомогою машин [23, с. 80].

На формування візуального сприйняття безпосередній вплив має соціальне середовище, яке зумовлює відповідні умови існування, впливає через дію культурних та мовних традицій, враховує інтелектуальні, емоційні, ментальні особливості. Н. Брайсон зазначає, що безліч дискурсів розділяють “світ” та “суб’єкт”. Саме ці дискурси формують візуальність як культурний конструкт. Цей конструкт відрізняється від бачення (vision), та фактично представлений як безпосередній візуальний досвід [2].

Інформаційний бум, спричинений розвитком технологій та доступністю інтернету, призводить до перевантаження людини величезним обсягом інформації, яку вона повинна обробляти. В цьому контексті зорове сприйняття стає ключовим засобом для розуміння і аналізу навколишнього світу. В результаті змінюється і спосіб сприйняття, і аналіз реальності. Завдання з підготовки індивіда для обробки нескінченного потоку інформації “взяло” на себе “око” – погляд, visio.

Важливим аспектом є також розгляд зорового сприйняття як засобу пізнання і розуміння смислів сучасності поряд з віртуальною та цифровою реальністю. Візуальний контент, такий як фотографії, відео, інфографіка, графічні зображення тощо, може надавати значущу інформацію та сприяти

розумінню складних концепцій.

Збільшення простору впливу візуального як способу пізнання і мислення обумовлено також втратою знанням своєї онтологічної основи. Сьогодні воно втрачає свою повсюдність, оскільки завдяки комп'ютерам, смартфонам, телебаченню тощо з'явилися більш доступні способи одержання знань у формі цифровізованої інформації [19]. Цифровізація швидко опанувала й сучасний освітній та науковий простір та посіла тут провідні позиції.

Недарма в науці з'явився новий термін “цифрова гуманітаристика”. Дослідники, які працюють в даному напрямку, приділяють особливу увагу вивченню особливостей трансмедіа з розробки інструментів та платформ для цифрової гуманітарної науки, появі нових методів аналізу та обробки наукової інформації, комп'юторизованих форм науково пізнання в цифровому середовищі. Вони аналізують цифрові моделі, які набувають більш широкого застосування для вивчення, аналізу та збереження інформації. Вчені розглядають вплив “цифрової гуманітаристики” на сучасне суспільство, природу, методи та інструменти цифрових гуманітарних наук, створення та проектування цифрових ресурсів придатних для вивчення та аналізу даних, зокрема аудіо та візуальних даних. Наприклад, Д. М. Беррі серед нових методів дослідження в “цифровій гуманітаристиці” виділяє такі як комп'ютерний статистичний аналіз, пошук, тематичне моделювання, візуалізація даних [1, с. 46-48]. На їх думку візуалізація набуває вагомого значення, оскільки основний інформаційний контент в діджітал-епоху надходить через екран монітора, смартфона, телевізора, де можливість створення яскравого візуального образу не лише закладена технічно, а є необхідною з точки зору маркетингових стратегій для охоплення якомога більшої аудиторії глядачів та підписників.

Пізнавальна сфера невід'ємна від технічного прогресу та підвладна всім новаціям епохи як у використанні цих новацій так і в їх творенні. Таким чином ми переходимо до нового епістемологічного трактування науки, освіти, навчального процесу. Відбувається перехід від модерно-просвітницької візуалістики, основу якої становить дистанційний розгляд предметів зовнішнього світу, до сучасної візуалістики, в якій долається “дистанція” між “Я” і зовнішнім світом “Іншим”. Сучасна “практика бачення передбачає усунення суб'єкт-об'єктної розірваності, стверджуючи злиття споглядача і того, що споглядається, у феномені уважного і зацікавленого погляду” [13, с. 59].

Саме погляд (*visio*) нейтралізує дистанцію між тим, хто дивиться, і тим, на що він дивиться, проте усунути цю дистанцію повністю не може. У наш час, із поширенням цифрових технологій та віртуальних середовищ, ми дійсно можемо долати фізичну дистанцію завдяки спостереженню через різні види пристроїв, таких як смартфони, комп'ютери, віртуальні окуляри і т. д. Проте, це спричиняє нові види дистанції, такі як емоційна і культурна дистанція. Спостереження світу через екрани і віртуальні середовища може відокремити нас від реальної фізичної реальності, створюючи альтернативний світ, який може бути і реальним і уявним одночасно. Це може впливати на наше сприйняття, інтеракції з іншими людьми, а також на нашу ідентичність і зв'язок з реальним світом.

Відомий канадський філософ і медіа-теоретик Герберт Маршал Маклюен, який досліджував вплив телебачення та масових медіа на сприйняття та сприймання інформації, вказує на те, що телебачення відрізняється від інших медіа, таких як друкована преса чи радіо, через свою “мозаїчність” та “ікононічність”. “Мозаїчність” представлена відображенням інформації через велику кількість різних елементів, таких як зображення, звуки, текст, графіка та

інші. Ця мозаїчність може створювати складні образи, які вимагають глядача активно об'єднувати різні частини і аспекти, щоб зрозуміти повну картину. “Іконічність” підкреслює важливість візуального складу інформаційного контенту. “Іконічність” в даному випадку відіграє знакову роль, коли візуальний образ стає знаком для сприйняття та трактування (знак, детонація, конотація). Власне, на думку М. Маклюєна, необхідна співмірність візуального (зорового) і чуттєвого (сенсорного) враження [9]. Глядач повинен взаємодіяти з зображенням не лише очима, але і відчувати його тактильно чи емоційно.

Мозаїчність, крім того, відіграє й систематизуючу роль у формуванні впізнаваних образів. Таким чином культурний продукт через свою подібність і шаблонність структурує людське мислення, допомагає співвідносити пізнавальні та ціннісні образи й накладати їх на власний досвід. Таким чином фрагментація та мозаїчність можуть сприяти сталості та стабільності сприйняття нової інформації для формування структурованої системи мислення.

Проте, не слід перебільшувати роль візуального образу для сприйняття інформації. Адже на думку Т. Мітчелла необхідно розуміти суміжність образу і тексту “досягненням математичної моделі є те, що в ній стверджується інтерпретативна і репрезентативна компліментарність слова та образу”, оскільки не існує суто візуальних або вербальних мистецтв бо вони поєднуються в єдину нерозривну конструкцію, створюючи цілісний образ для сприйняття та розуміння [10, с.45].

Візуальні образи, в свою чергу, більш зрозумілі та легші до сприйняття через своє емоційне забарвлення. Візуальне сприйняття полегшує диференціацію інформації в сучасному гіперпотужному інформаційному потоці.

Розвиток технологій вплинув на культурний ландшафт та спричинив зміни у сприйнятті та розумінні інформації. Це вказує на еволюцію культурного сприйняття і способу засвоєння інформації в епоху поширення цифрових технологій та інформаційної революції. “У цьому контексті сучасне суспільство є суспільством споживання візуальних образів, через які воно формує власний світогляд і дискурси щодо набору таких образів” [16, с. 5].

Цифрова реальність та технології обробки візуального контенту дійсно перетворили наше сприйняття та спосіб спілкування. Завдяки цифровим технологіям ми маємо доступ до величезного віртуального контенту, такого як фотографії, відео, мультимедійні презентації та інші видимі матеріали. Це вплинуло на те, як ми сприймаємо і споживаємо інформацію.

У цифровому світі зображення стали важливими, іноді навіть еквівалентними тексту. Візуальний контент може передавати інформацію та емоції, іноді краще, ніж слова. Соціальні мережі та платформи для обміну відео та фотографіями, такими як Instagram, YouTube, TikTok та інші, стали майданчиками для спільноти та споживання візуального контенту. Молоде покоління, яке виросло разом з інтернетом цілком резонно може називатись Digital Natives [11]. Селфі, відеоролики, відео-кліпи, рекламне відео стали невід'ємною атрибутикою життя дігіталізованого суспільства. Це вплинуло на спосіб вираження індивідуальності та ідентичності через зображення.

Сприйняття візуальної інформації відбувається як активний процес, під час якого індивід створює “запит” до візуального сприйняття свого оточуючого середовища. Це означає, що індивід активно взаємодіє з навколишнім світом через сприйняття, а цей процес є одночасною внутрішньою активністю. “Запит до візуального сприйняття оточуючого середовища є водночас запитом до самого себе, який мислить, уявляє, сприймає, думає. Ментальні образи конструюються

свідомістю за “підказкою” візуальних даних стосовно характеристики середовища, в якому перебуває суб’єкт пізнання і з яким постійно взаємодіє” [18, с. 322].

Ментальні образи, які створюються в уявленні, не є просто об’єктами сприйняття. Вони слугують осмисленню та аналізу і стають основою для конструювання нових ідей і реальностей. Тобто уявлення створює основу для подальшого пізнання і творчості. Бачення стає ключовим для процесу мислення, а уважність до того, що бачимо, допомагає розуміти світ навколо себе. Творчі люди своїй уяві можуть бачити невидиме та незвичне. Це підкреслює важливість уявлення та креативності в процесі сприйняття та відображення світу. Сприйняття не є простою передачею інформації з оточуючого світу в мозок. Воно включає активний розумовий процес, де наше уявлення та сприйняття взаємодіють, формуючи наш розум і сприймання світу.

Одним з векторів розвитку цифрової візуалізації постає візуальна грамотність. Концепцію “візуальної грамотності” вперше використав Дж. Дібіс, американський дослідник і співзасновник Міжнародної асоціації візуальної грамотності. Він визначив візуальну грамотність як візуальні компетенції, які людина може розвинути, і тому вони є “фундаментальними для процесів навчання” [5].

Визначаючи роль візуальної грамотності, Дж. Дібіс розмежував типи навчального процесу, які сприяють розвитку “візуально грамотних” особистостей. Тому характер навчального процесу повинен давати змогу знаходити взаємозв’язок між власним досвідом і тим, що зображено; сприяти вибору тих візуальних явищ з оточуючого середовища, які є важливими; спонукати практикувати висловлювати ідеї візуально [14, с. 120].

В сучасній методології науки все більш актуальною постає проблема “візуалізації понять”, завдяки чому виокремлюється поняття “візуальне мислення”. За словами В. Дротенко “візуалізація інформації забезпечує інтенсивність пізнавальної діяльності через розвиток зорового сприйняття, уяви, інтуїції. Активізуються навички розпізнавання образів, їхньої інтерпретації та репрезентації. Це формує візуальну грамотність та культуру візуального мислення. Процес сприймання зумовлює формування складних категорій на основі сутнісних характеристик об’єктів, що обумовлюють перехід від наочно-образного до словесно-логічного мислення. Поняттєве мислення дає нам суттєво узагальнене відображення дійсності” [17, с. 261].

“Візуальне мислення” можливе тому, що візуальні образи одержують певну автономію і свободу по відношенню до об’єктів сприйняття і можуть бути об’єктами зорових перетворень і маніпуляцій. Візуальне мислення здійснюється в площині або в термінах видимого поля, а не видимого світу. Ці два види візуального сприйняття Д. Гібсон розрізняє наступним чином: “Якщо ви подивитися у вікно, то побачите за ним обширне оточення; землю і будови або, якщо вам повезе, пейзаж. Це те, що ми будемо називати видимим світом. Це звична, знайома сцена повсякденного життя, в якій великі предмети виглядають великими, квадратні – квадратними, горизонтальні поверхні – горизонтальними, а книга, яка лежить в другому кінці кімнати виглядає так, начебто вона лежить перед вами... Тепер погляньте на кімнату не як на кімнату, а, наскільки зможете, як на щось, яке складається з вільних просторів або шматочків кольорових поверхонь, відокремлених один від одного контурами... Якщо ви наполегливі, то сцена стане схожа на картину. Ви можете бачити, що її зміст чимось відрізняється від попередньої сцени. Це те, що тут буде називатися

видимим полем. Воно менш знайоме, чим видимий світ, і його не можна спостерігати без певних зусиль” [7].

В контексті мисленнєвої діяльності “видиме поле” являє собою неусвідомлений результат абстрагування від об’єктів зовнішнього світу, наданих у свідомості. Воно видається спостерігачу менш реальним, порівняно із “видимим світом”, і має більше число ступенів свободи. Трансформація елементів “видимого поля” приводить до народження нового образу, що і складає сутність візуального мислення. Крім того, “видиме поле” може виникнути також в результаті візуалізації накопиченого в різний час досвіду, завдяки якому предметна дійсність підлягала перетворенням різного ступеня складності. Процес трансформації візуального образу об’єкта у “видиме поле” можна порівняти з процесом створення художнього твору або наукового експерименту, коли міняється безліч “моделей” замилу, відбувається трансформація елементів, ідей всередині “моделей”.

Пояснюючи процес становлення наочних форм мислення, С. Симоненко стверджує, що “наочність набуває різних якостей залежно від пропорції чуттєвого і раціонального в розвитку наочного образу”. У ході мисленевих операцій на рівні наочно-образного та наочно-дієвого мислення “чуттєве” домінує над “раціональним”, то в процесі “візуального мислення” раціональне переважає чуттєве. Таким чином візуальний образ піднімається “на більш високий рівень діяльності відображення і наділяє його певною специфікою і функціями” [21, с. 19].

Дослідження візуального мислення виконуються різними методами і в різних лабораторіях світу. Важливо те, що візуальним мисленням займаються спеціалісти в області евристичного програмування і штучного інтелекту. Сьогодні зрозуміло одне: ігнорування образно-візуальних елементів мисленнєвої діяльності заважає вивченню механізмів творчого мислення.

Найбільш складною і разом з тим кардинальною проблемою є визначення мови мислення. Експериментальні дослідження, виконані завдяки використанню нових технологічних засобів відображення інформації, дозволили виокремити у візуальній системі ряд функціональних блоків або рівнів переробки інформації, які потенційно можуть брати участь і у формуванні, і у перетворенні образно-концептуальної моделі проблемної ситуації. Серед цих блоків є такі, котрі виконують репродуктивні функції і володіють фотографічною точністю.

Візуальний образ-концепт створюється через усвідомлювані та неусвідомлювані трансформації, які стають операціональним компонентом структури візуального мислення. Саме завдяки цим компонентам відбуваються перехід від сприйняття до розуміння, “...оскільки вихідним матеріалом для побудови образу-концепту є образи чуттєвого пізнання (образи-перцепти й образи-уявлення), котрі виступають його змістовими компонентами – “операндами”, то при побудові образу-концепту, “оператори” (дії) забезпечують їх видозміну, трансформацію і створення нових образів, відмінних від вихідних” [21, с. 19-20].

“Візуальне мислення” відрізняється від інших способів обробки інформації, таких як вербальне мислення, після чого воно базується на образах та видимих концепціях. Його особливістю є те, що “оператори” і “операнди” у силу своєї властивості наочності візуалізуються в образі-концепті. Структура візуальних концепцій може змінюватися в залежності від контексту та прототипів. Тому “образи візуального мислення можуть наочно не відповідати

структурі об'єкта, а створювати нове її "бачення", яке потім може матеріалізуватися в практичній діяльності. ...Специфіка візуально-мисленнєвого образу полягає в тому, що він відображує структурні та функціональні взаємозв'язки між об'єктами за допомогою візуалізації, через створення різних наочних зв'язків і відношень" [21, с. 19-20].

Вивчення функціонального блоку-маніпулятора і блоку семантичної обробки пояснює такі явища, які в історії науки про зір і зорове сприйняття і, зокрема, експериментальній естетиці описувалися як "несвідомий умовивід" (Г. Гельмгольц), "духовна окраска" сприймаємих предметів, що приводить до виникнення "естетичної реакції" (Г. Фехнер).

Найважливішою умовою підвищення культури візуального мислення є робота над проблемою народження образу, його відображення в мові. Народжені і осмислені образи, спрямовані зовні, регулюють поведінку і, крім того, творчу діяльність. Спрямовані "всередину", на суб'єкта, вони змінюють його самого. В цьому і полягає головна сила візуалістики загалом. Практика і виклики сучасності життя показують, наскільки візуальна культура є його необхідним елементом. Зокрема у проведенні дистанційного навчання – уроків, лекцій, семінарів, дискусій тощо.

Прийнято вважати, що візуальна культура є частиною культури, яка виражається через візуальні образи. Втім, сьогодні це поняття набуває більш широкого трактування. Зокрема американська дослідниця візуальної культури Алексис Л. Бойлен зазначає, що "візуальна культура не буває нейтральною, а, отже, завжди має певну цінність", вона "не просто важливий складник сучасного життя, а найважливіша культура, у якій ми мусимо орієнтуватись". Розмірковуючи про сутність візуальної культури, дослідниця зазначає, що існують різні підходи щодо визначення терміну. "Оптимісти вважають що візуальна культура — це спосіб творення індивідуальних ідентичностей і колективної приналежності; шлях до радості, рівноваги, миру й надії... Песимісти кажуть, що візуальна культура це розкішний сад руйнації і розпаду" [15, с. 11-17].

Включення елементів візуальної культури у процес проведення заняття активізує ефективність мовно-мисленнєвої, когнітивної діяльності викладача, сприяє досягненню поставленої мети, яка полягає у засвоєнні знання та інформації з предмета, формуванні в студентів та учнів власного розуміння принципів положень дисципліни, що вивчається. Виклад теоретичного матеріалу на лекції, уроці, семінарі доречно поєднувати з інформаційними "квантами", які сприймаються візуально, через зір, бачення. Носіями такої інформації можуть слугувати схеми, графіки, малюнки, картини тощо, які є результатом візуального моделювання і сприяють формуванню наочних понять як пізнавальних конструктів, що "інтегрують дві форми відтворення інформації: візуальну (наочну) та вербальну через візуальну" [20, с. 32].

Використання під час проведення занять у школі, закладах вищої освіти інформаційно-комп'ютерних ресурсів набуває актуальності і дедалі більшого поширення. Це питання висвітлено в дослідженнях, присвячених характеристиці посилення змістовності теоретичних і практичних занять засобами мультимедійних презентацій, методиці використання інформаційно-комп'ютерних ресурсів на семінарських заняттях, у процесі проведення дискусій, методичних рекомендацій зі скерування роботи медіапедагогів під час формування візуальної культури учнів та розвитку їхнього критичного мислення і когнітивного сприймання навчального матеріалу в умовах сучасної візуальної

медіареальності, особливостям підготовки інтерактивного заняття з використанням інформаційно-медійних презентацій тощо [22, с. 6-7].

Креативне педагогічне мислення в процесі навчальної діяльності постійно працює з елементами пізнання, абстрагованими від предметності, які, тим не менше, зберігають пластичність. Дослідження показують, що кожне поняття, навіть найбільш абстрактне, містить елемент візуальності, заснований на предметних (тілесних) або просторових уявленнях. Мислення вибудовує певний новий простір зі своєю “візуальністю” і “образно-метафоричним рядом”. Наприклад, візуальна метафора “око розуму”, яку використовують у філософії з античних часів, розкриває походження ментальних образів, здатність за їх допомогою створювати ідеї, розкривати сутність теорій і концептів знання. “Саме образи, а не судження, саме метафори, а не твердження визначають більшість наших наукових переконань” [12, с. 9], – зазначає американський філософ Р. Рорті.

Успіх заняття – уроку, лекції, семінару, дискусії – значною мірою визначає вміння викладача зробити його цікавим. Вдало підібраний візуальний образ пробуджує інтерес до поставленої теми, до ідей і понять, які в ній розглядаються в процесі заняття. Навчально-когнітивна практика показує, що візуальні приклади пояснюють складні феномени. Адже асоціація ідей, які здобувають “референтні мовні вираження”, ґрунтується довкола певного базового образу, що характеризує “концептуальне світобачення” індивіда. Будь-які абстрактні поняття зазвичай передаються за допомогою образів, які “в мовному сенсі виражають не-абстрактні поняття”. Наприклад, час виражають за допомогою образів, які описують простір [8, с. 192].

Сучасне соціальне життя, а також наука, культура, освіта все більше взаємопов’язані з візуальною культурою та її елементами. Вимоги володіння візуальною культурою сьогодні такі ж, як і вимоги до культури мови і мислення. Візуальна культура стає істотною складовою частиною професійності багатьох видів діяльності. Розробка ефективних шляхів, методів, теорії візуального пізнання і візуальної грамотності, актуальна сама по собі, набуває особливого значення в широкому контексті інформаційно-цифрової реальності.

Висновки. Візуальна культура як результат розвитку інформаційно-цифрових технологій обумовила перехід суспільства на новий рівень інноваційного поступу. Розвиток інформаційно-цифрових технологій призвів до переходу від традиційних текстів до медійновізуальних форм виразу, таких як відео, фотографії, графіка тощо. Це розширило спектр засобів комунікації та передачі знань. В контексті “візуального повороту” в культурі відбувається розширення способів передачі знання – від мови текстів до екранної, медійновізуальної мови. У дослідженні проблеми візуальності набуває розвитку комплекс наукових розвідок стосовно обробки візуальної інформації, способів використання свідомого візуального сприйняття у процесах комунікації, застосування різноманітних технік аргументації на основі візуальної інформації тощо. Посилення ролі візуального контенту вимагає розвитку наукових методів обробки та аналізу візуальних даних. Важливе значення має дослідження впливу візуалізації на освіту і наукове пізнання. Епістемологічний поворот діджиталізованого суспільства передбачає пошук нових методів подачі, опрацювання та засвоєння інформації. Основу нової освіти складає мультимедійна екранна комунікація, яка формує візуальну грамотність і візуальне мислення, потребує засвоєння візуальної культури. Філософія освіти переорієнтовує пізнання в русло візуальності, що, в свою чергу, впливає на

процеси навчання та досліджень, дозволяючи студентам і дослідникам легше засвоювати складну інформацію та відкривати нові знання через візуальні засоби. Перспективний аспект візуальної культури як нової парадигми пізнання і навчання полягає у спрямуванні розробки та визначенні моделей творчої діяльності.

Список використаних джерел:

1. Atamanchuk, V & Atamanchuk, P 2023, 'Digital Humanities Projects in Educational Process', *Revista Romaneasca Pentru Educatie Multidimensionala*, № 15(1), pp. 45-57. Available from: <<https://doi.org/10.18662/rrem/15.1/685>>. [20 September 2023].
2. Bryson, N 1988, 'The Gaze in the Expanded Field', *Vision and Visuality*, edited by Hal Foster, Seattle: *Bay Press*, pp. 87-108.
3. Burdick, A, Drucker, J, Lunenfeld, P, Presner, T & Schnapp, J 2012, *Digital Humanities*, MIT Press.
4. Didi-Huberman, G 1997, *What We See Looks Back at Us*, Paris: *Les Editions de Minuit*.
5. Dyak, T, Halchenko, M, Ilina, A, Ilina, G, Ivanova, N & Levchenko, O 2022, 'Some Peculiarities of Integrating Visual Literacy into the System of Modern Education', *Revista Romaneasca pentru Educatie Multidimensionala*, № 14 (1), pp. 322-338. Available from: <<https://doi.org/10.18662/rrem/14.1/521>>. [20 September 2023].
6. Elkins, J (ed.) 2008, *Visual Literacy*, New York: *Routledge*.
7. Gibson, JJ 1959, 'Perception as a function of stimulation', *Psychology: a study of a science*, Vol. I, pp. 456-501.
8. Lakoff, G & Johnson, M 1980, *Metaphors we lived by*, Chicago: *The University of Chicago Press*, 192 p.
9. Marshall McLuhan 1964, *Understanding Media, The Extensions of Man*, London: *Routledge*.
10. Mitchell, WJT 1986, *Iconology. Image, Text, Ideology*, Chicago: *The University of Chicago Press*, 226 p.
11. Prensky, M 2001, 'Digital Natives, Digital Immigrants', *On the Horizon*, № 9 (5), pp. 1-6. Available from: <<https://www.marcprensky.com/writing/Prensky%20-%20Digital%20Natives,%20Digital%20Immigrants%20-%20Part1.pdf>>. [20 September 2023].
12. Rorty, R 1981, *Philosophy and the Mirror of the Nature*, Princeton: *Princeton University Press*, p. 9.
13. Батаєва, ЄВ 2013, *Видиме суспільство. Теорія та практика соціальної візуалістики*, Харків: *ФОП Лисенко І.Б.*, 349 с.
14. Бешлей, ОВ & Батринчук, ЗР 2021, 'Розвиток навичок візуальної грамотності студентів зов через застосування мультимодальних текстів', *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*, № 77, Т. 1, с. 119-124.
15. Бойлен, А 2021, *Візуальна культура*, Київ: *ArtHuss*, 208 с.
16. Гальченко, МС, Борінштейн, ЄР, Іванова, НВ & Льїна, ГВ 2021, 'Візуальні метафори в цифровому освітньому просторі', *Інформаційні технології та засоби навчання*, Том 81, № 1, с. 1-14.
17. Дротенко, В 2021, 'Візуальне мислення як методологія освоєння художньої культури', *InterConf*, с. 260-265. Доступно: <<https://doi.org/10.51582/interconf.7-8.06.2021.027>>. [20 Вересень 2023].
18. Льїна, ГВ 2018, *Гене́за культури мислення: логос, раціо, візіо*. Монографія, Київ; Ніжин: *Видавець ПП Лисенко М.М.*, 368 с.
19. Кремень, ВГ & Льїн, ВВ 2012, 'Презентація візуальної грамотності в освітньому процесі та її експлікація в культурі мислення', *Інформаційні технології і засоби навчання: електронне наукове фахове видання*, Том 75, № 1, с. 1-12. Доступно: <<http://journal.iitta.gov.ua>>. [20 Вересень 2023].
20. Козак, Т 2012, 'Інтенсифікація лекції у вищій школі в процесі застосування мультимедіа', *Інформаційні технології і засоби навчання*, № 2 (28). Доступно: <<https://journal.iita.gov.ua/index.php/itle/article/view/651>>. [20 Вересень 2023].

21. Симоненко, СМ 2005, *Психологія візуального мислення*. Автореферат дисертації доктора наук, Харк. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна, Харків, 38 с.
22. Череповська, Н 2014, *Візуальна медіакультура: розвиток критичного мислення і творчого сприймання*, Київ: Міленіум, с. 6-7.
23. Шевченко, ВЄ 2012, 'Візуалізація інформації в ЗМІ', *СВІТ соціальних комунікацій* : науковий журнал, гол.ред. Холод, ОМ, Т. 7, Київ:КИМУ, ДонНУ, с.79-81.

References:

1. Atamanchuk, V & Atamanchuk, P 2023, 'Digital Humanities Projects in Educational Process', *Revista Romaneasca Pentru Educatie Multidimensionala*, № 15(1), pp. 45-57. Available from: <<https://doi.org/10.18662/rrem/15.1/685>>. [20 September 2023].
2. Bryson, N 1988, 'The Gaze in the Expanded Field', *Vision and Visuality*, edited by Hal Foster, Seattle: Bay Press, pp. 87-108.
3. Burdick, A, Drucker, J, Lunenfeld, P, Presner, T & Schnapp, J 2012, *Digital Humanities*, MIT Press.
4. Didi-Huberman, G 1997, *What We See Looks Back at Us*, Paris: Les Editions de Minuit.
5. Dyak, T, Halchenko, M, Ilina, A, Ilina, G, Ivanova, N & Levchenko, O 2022, 'Some Peculiarities of Integrating Visual Literacy into the System of Modern Education', *Revista Romaneasca pentru Educatie Multidimensionala*, № 14 (1), pp. 322-338. Available from: <<https://doi.org/10.18662/rrem/14.1/521>>. [20 September 2023].
6. Elkins, J (ed.) 2008, *Visual Literacy*, New York: Routledge.
7. Gibson, JJ 1959, 'Perception as a function of stimulation', *Psychology: a study of a science*, Vol. I, pp. 456-501.
8. Lakoff, G & Johnson, M 1980, *Metaphors we lived by*, Chicago: The University of Chicago Press, 192 p.
9. Marshall McLuhan 1964, *Understanding Media, The Extensions of Man*, London: Routledge.
10. Mitchell, WJT 1986, *Iconology. Image, Text, Ideology*, Chicago: The University of Chicago Press, 226 p.
11. Prensky, M 2001, 'Digital Natives, Digital Immigrants', *On the Horizon*, № 9 (5), pp. 1-6. Available from: <<https://www.marcprensky.com/writing/Prensky%20-%20Digital%20Natives,%20Digital%20Immigrants%20-%20Part1.pdf>>. [20 September 2023].
12. Rorty, R 1981, *Philosophy and the Mirror of the Nature*, Princeton: Princeton University Press, p. 9.
13. Bataieva, YeV 2013, *Vydyme suspilstvo. Teoriia ta praktyka sotsialnoi vizualistyky (Visible society. Theory and practice of social visualization)*, Kharkiv: FOP Lysenko I.B., 349 s.
14. Beshlei, OV & Batrynychuk, ZR 2021, 'Rozvytok navychok vizualnoi hramotnosti studentiv zvo cherez zastosuvannia multimodalnykh tekstiv (Development of visual literacy skills of secondary school students through the use of multimodal texts)', *Pedahohika formuvannia tvorchoi osobystosti u vyshchii i zahalnoosvitnii shkolakh*, № 77, T. 1, c. 119-124.
15. Boilen, A 2021, *Vizualna kultura (Visual culture)*, Kyiv: ArtHuss, 208 s.
16. Halchenko, MS, Borinshtein, YeR, Ivanova, NV & Ilina, HV 2021, 'Vizualni metafory v tsyfrovomu osvithomu prostori (Visual metaphors in the digital educational space)', *Informatsiini tekhnolohii ta zasoby navchannia*, Tom 81, № 1, c. 1-14.
17. Drotenko, V 2021, 'Vizualne myslennia yak metodolohiia osvoiennia khudozhnoi kultury (Visual thinking as a methodology for the development of artistic culture)', *InterConf*, c. 260-265. Dostupno: <<https://doi.org/10.51582/interconf.7-8.06.2021.027>>. [20 Veresen 2023].
18. Ilina, HV 2018, *Heneza kultury myslennia: lohosi, ratsio, vizio (Genesis of the culture of thinking: logos, ratio, vision)*. Monohrafiia, Kyiv; Nizhyn: Vydavets PP Lysenko M.M., 368 s.
19. Kremen, VH & Ilin, VV 2012, 'Prezentatsiia vizualnoi hramotnosti v osvithomu protsesi ta yii eksplikatsiia v kulturi myslennia (Presentation of visual literacy in the educational process and its explanation in the culture of thinking)', *Informatsiini tekhnolohii i zasoby navchannia: elektronne naukovie fakhove vydannia*, Tom 75, № 1, c. 1-12. Dostupno: <<http://journal.iitta.gov.ua>>. [20 Veresen 2023].
20. Kozak, T 2012, 'Intensyfikatsiia lektsii u vyshchii shkoli v protsesi zastosuvannia multimedia

- (Intensification of lectures in higher education in the process of using multimedia)', *Informatsiini tekhnologii i zasoby navchannia*, № 2 (28). Dostupno: <<https://journal.iita.gov.ua/index.php/itle/article/view/651>>. [20 Veresen 2023].
21. Symonenko, SM 2005, *Psykhologhiia vizualnoho myslennia (Psychology of visual thinking)*. Avtoreferat dysertatsii doktora nauk, Khark. nats. un-t im. V. N. Karazina, Kharkiv, 38 s.
 22. Cherepovska, N 2014, *Vizualna mediakultura: rozvytok krytychnoho myslennia i tvorchoho sprymannia (Visual media culture: development of critical thinking and creative perception)*, Kyiv: Milenium, s. 6-7.
 23. Shevchenko, Vle 2012, 'Vizualizatsiia informatsii v ZMI (Visualization of information in mass media)', *SVIT sotsialnykh komunikatsii : naukovyi zhurnal*, hol.red. Kholod, OM, T. 7, Kyiv: KYMU, DonNU, s.79-81.

DOI 10.33930/ed.2019.5007.45(7-9)-2

УДК 130.123.3:111.852](09)(045)

ХУДОЖНЯ ТВОРЧІСТЬ ТА РОЗВИТОК ЕСТЕТИЧНОЇ ДУМКИ: ФІЛОСОФСЬКА РЕФЛЕКСІЯ

ARTISTIC CREATIVITY AND DEVELOPMENT OF AESTHETIC THOUGHT: PHILOSOPHICAL REFLECTION

Б. В. Новіков

Т. П. Руденко

О. О. Потішук

Актуальність теми дослідження.

В основі творчої діяльності є цілеспрямоване перетворення дійсності. Творчі ідеї не виникають на порожньому місці, вони з'являються тоді, коли людина хоче щось змінити на краще, вдосконалити. Стимулом до творчості можуть бути як соціальні мотиви, так і власні бажання, мрії, фантазії особистості. Особливо, це стосується художньої творчості.

Художня творчість є своєрідною сферою духовного життя людини. Митець не тільки відтворює світ, але й вкладає в нього свої почуття, а сприйняття твору мистецтва іншими людьми сприяє їх емоційному збагаченню.

Завдяки мистецтву формуються естетичні цінності. Вони мають і суспільне значення, тому що є необхідними для гармонійного розвитку особистості, а відповідно, і для суспільства в цілому. Правильне сприйняття краси світу є одним з головних завдань естетичного виховання.

Постановка проблеми. Проблема художньої творчості, осмислення її природи, специфіки функціонування займає важливе місце в філософії та естетиці. Вона має тривалу історію, що вплинуло на

Urgency of the research. At the heart of creative activity is the purposeful transformation of reality. Creative ideas do not arise in an empty place, they appear when a person wants to change something for the better, to improve it. The stimulus for creativity can be both social motives and the individual's own desires, dreams, and fantasies. This especially applies to artistic creativity.

Artistic creativity is a kind of sphere of spiritual life of man. The artist not only reproduces the world, but also puts his feelings in it, and the perception of a work of art by other people contributes to their emotional enrichment.

Thanks to art, aesthetic values are formed. They also have social significance, because they are necessary for the harmonious development of the individual, and accordingly, for society as a whole. The correct perception of the beauty of the world is one of the main tasks of aesthetic education.

Target setting. The problem of artistic creativity, understanding its nature, specifics of functioning occupies an important place in philosophy and aesthetics. It has a long history, which

теоретичний рівень її осмислення. Естетичні погляди узагальнювались через еволюцію художнього процесу. Дослідження художньої творчості розпочалося з другої половини XX століття, відповідно, аналіз розвитку художньої творчості зумовлює потребу перегляду існуючих підходів до вивчення цього феномену.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Філософсько-естетичний аспект дослідження надав можливість звернутися до праць філософів минулого Платона, Арістотеля, Л.-Б. Альберті, Ф. Бекона, Т. Гоббса, Д. Локка, Ж.-Ж. Руссо, І. Канта, Ф. Шеллінга, Ф. Шіллера, Г. Гегеля, західноєвропейських дослідників кінця XIX та початку XX століття – А. Шопенгауера, А. Бергсона, Ф. Ніцше, К. Юнга, Е. Гуссерля, М. Гайдеггера, Ж.-П. Сартра та інших, а також праць українських мислителів І. Франка, О. Потебні, Л. Губерського, М. Євшана.

Постановка завдання. Мета дослідження полягає у визначенні природи, особливостей, механізмів функціонування художньої творчості, розгляді основних етапів розвитку естетичних поглядів. Для вирішення поставленого завдання необхідно розглянути філософську та естетичну думку минулого: філософські пошуки мислителів античності, середньовіччя, доби Відродження, Нового часу, естетичні погляди німецького класичного ідеалізму, некласичну філософію та роль ірраціональних мотивів у художній творчості XIX–XX століття, сучасні естетичні погляди. Детальний розгляд художньої творчості також сприятиме розумінню специфіки творчості митця в кожному конкретному виді мистецтва, естетично-виховної ролі художніх творів.

Виклад основного матеріалу. Естетична думка як і світова наука має глибоке коріння, з давніх-давен формувалися традиції естетичного аналізу. Існують різноманітні визначення художньої творчості, але властивості творів мистецтва та їх вплив на людину розглядаються через поняття прекрасне, яке є центральним в естетичній науці.

Художня творчість спроможна викликати сильні відчуття, сприяє розвитку уяви, фантазії, стимулює та

affected the theoretical level of its understanding. Aesthetic views were generalized through the evolution of the artistic process. The study of artistic creativity began in the second half of the 20th century, accordingly, the analysis of the development of artistic creativity necessitates a review of existing approaches to the study of this phenomenon.

Actual scientific researches and issues analysis.

The philosophical and aesthetic aspect of the study provided an opportunity to turn to the works of philosophers of the past, Platon, Aristotle, L.-B. Alberti, F. Bacon, T. Hobbes, D. Locke, J.-Zh. Russo, I. Kant, F. Schelling, F. Schiller, G. Hegel, Western European researchers of the late 19th and early 20th centuries - A. Schopenhauer, A. Bergson, F. Nietzsche, K. Jung, E. Husserl, M. Heidegger, Zh.-P. Sartre and others, as well as the works of Ukrainian thinkers I. Franko, O. Potebny, L. Hubersky, M. Yevshan.

The research objective. The purpose of the study is to determine the nature, features, functioning mechanisms of artistic creativity, to consider the main stages of the development of aesthetic views. To solve the task, it is necessary to consider the philosophical and aesthetic thought of the past: philosophical searches of thinkers of antiquity, the Middle Ages, the Renaissance, and the New Age, the aesthetic views of German classical idealism, non-classical philosophy and the role of irrational motives in the artistic creativity of the 19th and 20th centuries, modern aesthetic views. A detailed examination of artistic creativity will also contribute to the understanding of the specifics of the artist's creativity in each specific art form, the aesthetic and educational role of artistic works.

The statement of basic materials.

Aesthetic thought, like world science, has deep roots, traditions of aesthetic analysis have been formed since ancient times. There are various definitions of artistic creativity, but the properties of works of art and their impact on people are considered through the concept of the beautiful, which is central to aesthetic science.

Artistic creativity is able to evoke strong feelings, promotes the development of imagination, fantasy, stimulates and

спрямовує саму творчу діяльність.

В естетичній думці було зібрано величезний матеріал та висловлювалися різноманітні погляди з приводу природи та особливостей функціонування художньої творчості. Художня творчість завжди була у центрі уваги дослідників, й надалі, вона буде привертати увагу, сприяти новим творчим відкриттям, нею будуть захоплюватися.

Висновки. Художня творчість сприяє гармонізації відносин між людиною і навколишнім світом, через мистецтво людина примножує свій індивідуальний досвід. Вона сприяє розвитку творчого мислення, розумінню кольору, форми, симетрії, пропорції, умінню знаходити схожості у природі, поєднувати різні види діяльності та організовувати особистістю власний культурний простір так, щоб отримувати задоволення і насолоду. У процесі творчої діяльності людина змінює не лише навколишній світ, але й вдосконалюється сама як суб'єкт художньої діяльності.

Ключові слова: художня творчість, естетичні погляди, естетика, прекрасне, мистецтво, художнє сприйняття, творча уява, художній твір, творча діяльність, естетичне виховання.

directs the creative activity itself.

In aesthetic thought, a huge amount of material was collected and various views were expressed regarding the nature and peculiarities of the functioning of artistic creativity. Artistic creativity has always been the center of attention of researchers, and in the future, it will attract attention, contribute to new creative discoveries, and will be admired.

Conclusions. Artistic creativity contributes to the harmonization of relations between a person and the surrounding world, through art a person multiplies his individual experience. It promotes the development of creative thinking, the understanding of color, shape, symmetry, proportion, the ability to find similarities in nature, combine different types of activities and organize the individual's own cultural space in such a way as to receive satisfaction and enjoyment. In the process of creative activity, a person changes not only the surrounding world, but also improves himself as a subject of artistic activity.

Key words: artistic creativity, aesthetic views, aesthetics, beautiful, art, artistic perception, creative imagination, artistic work, creative activity, aesthetic education.

Актуальність теми дослідження. В основі творчої діяльності є цілеспрямоване перетворення дійсності. Творчі ідеї не виникають на порожньому місці, вони з'являються тоді, коли людина хоче щось змінити на краще, вдосконалити. Стимулом до творчості можуть бути як соціальні мотиви, так і власні бажання, мрії, фантазії особистості. Особливо, це стосується художньої творчості. Художня творчість є своєрідною сферою духовного життя людини, завдяки творчості відбувається самовираження і самореалізація особистості. У творчості людина реалізує особисту свободу, переживає стан гармонії і відчуває повноту життя.

Об'єктивною основою художньої творчості є відображення художником реальної дійсності, однак важливим є і ставлення художника до свого твору. Митець не тільки відтворює світ, але й вкладає в нього свої почуття, а сприйняття твору мистецтва іншими людьми сприяє їх емоційному збагаченню.

Завдяки мистецтву формуються естетичні цінності. Вони мають і суспільне значення, тому що є необхідними для гармонійного розвитку особистості, а відповідно, і для суспільства в цілому. Правильне сприйняття краси світу є одним з головних завдань естетичного виховання.

Постановка проблеми. Проблема художньої творчості, осмислення її природи, специфіки функціонування займає важливе місце в філософії та естетиці. Вона має тривалу історію, що вплинуло на теоретичний рівень її осмислення. Естетичні погляди узагальнювались через еволюцію художнього

процесу. Дослідження художньої творчості розпочалося з другої половини ХХ століття, відповідно, аналіз розвитку художньої творчості зумовлює потребу перегляду існуючих підходів до вивчення цього феномену.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням творчості присвячена велика кількість філософських робіт та запропоновані різні підходи до її вивчення. Творчість як духовно-соціальний феномен представлена у працях І. Волощук, В. Моляки, В. Шинкарука та інших науковців. Творчій уяві, творчому мисленню присвячені праці Н. Ашаренкової, розвиток творчих здібностей є предметом досліджень Д. Алфімова, Е. Бутенко, І. Волкової, В. Моляки тощо.

Особливості художнього освоєння дійсності, естетичне виховання розглянуто у працях А. Когана, А. Канарського, Л. Левчук, М. Поповича, О. Оніщенко. Визначення сутності естетичних почуттів як духовно-ціннісного відношення людини до світу здійснено у дослідженнях О. Босенка, Д. Говоруна, художня цінність мистецтва розглядається у працях І. Вернудіної, Д. Кучерюка, Л. Левчук, В. Панченко. Дослідники художньої творчості наголошують на тому, що вона є джерелом розвитку естетичних почуттів, сприяє вихованню творчої особистості.

Художньо-творча діяльність, психологія творчості є предметом аналізу як вітчизняних: Н. Барвіна, І. Бех, Н. Гавриш, Г. Костюк, С. Максименко, В. Моляко, Д. Ніколенко, В. Роменець тощо, так і зарубіжних дослідників: Дж. Гілфорд, Т. Рібо, К. Тейлор та інших науковців. Природі мистецтва, осмисленню естетичних поглядів присвячені праці С. Безклубенка, Л. Левчук, В. Панченко. Розгляд різних аспектів проблеми творчості, а саме, її природи, особливостей творчого процесу, взаємозв'язку емоційно-чуттєвої сфери і художньої діяльності дає змогу говорити про складність та багатоаспектність цієї проблеми.

Філософсько-естетичний аспект дослідження надав можливість звернутися до праць філософів минулого Платона, Арістотеля, Л.-Б. Альберті, Ф. Бекона, Т. Гоббса, Д. Локка, Ж.-Ж. Руссо, І. Канта, Ф. Шеллінга, Ф. Шиллера, Г. Гегеля, західноєвропейських дослідників кінця ХІХ та початку ХХ століття – А. Шопенгауера, А. Бергсона, Ф. Ніцше, К. Юнга, Е. Гуссерля, М. Гайдеггера, Ж.-П. Сартра та інших, а також праць українських мислителів І. Франка, О. Потебні, Л. Губерського, М. Євшана.

Постановка завдання. Мета дослідження полягає у визначенні природи, особливостей, механізмів функціонування художньої творчості, розгляді основних етапів розвитку естетичних поглядів. Для вирішення поставленого завдання необхідно розглянути філософську та естетичну думку минулого: філософські пошуки мислителів античності, середньовіччя, доби Відродження, Нового часу, естетичні погляди німецького класичного ідеалізму, некласичну філософію та роль ірраціональних мотивів у художній творчості ХІХ-ХХ століття, сучасні естетичні погляди.

Детальний розгляд художньої творчості також сприятиме розумінню специфіки творчості митця в кожному конкретному виді мистецтва, естетично-виховної ролі художніх творів. Художня творчість розкриває внутрішній світ особистості, її цінності, світогляд.

Виклад основного матеріалу. Естетична думка як і світова наука має глибоке коріння, з давніх-давен формувалися традиції естетичного аналізу. Завжди філософів цікавили питання художньої творчості, принципи чуттєвого вираження художніх образів, їх створення в процесі творчої діяльності людини. Існують різноманітні визначення художньої творчості, але властивості творів

мистецтва та їх вплив на людину розглядаються через поняття прекрасне, яке є центральним в естетичній науці. Питання особливостей створення художніх образів розглядали ще філософи доби античності, насамперед, важливе значення мають філософські пошуки Платона та Аристотеля. Художня свідомість Стародавньої Греції включала весь спектр художніх смаків, потреб та ідеалів, які формували античний театр, архітектура, скульптура, музика. Античність заклала фундамент проблематики художньої творчості.

Давньогрецький філософ Платон виходив із того, що істинним є світ ідей, його спроба пов'язати природу художніх форм зі світом визначених сутностей людського буття надалі стала розглядатися як теорія, яка мала зв'язок з вченням К. Юнга про архетипи. Він намагається спрямувати енергію мистецтва в правильному руслі, тобто розмірковує про те, які форми художньої творчості є допустимими в ідеальній державі, а які ні, розділяє твори мистецтва за принципом їх виховного впливу на людину.

У давньогрецькій мові терміну, який би відповідав сучасним поняттям “творчість” не було, а художня творчість розглядалася як наслідування природі – мімезис. Поняття “мімезис” Аристотель використовує в “Поетиці”, але наслідування як принцип художньої творчості було не як пасивне перенесення в мистецтво предметів і явищ природи, а як переробка природних явищ художником з метою їх відбору та узагальнення. Мистецтво античності створює ідеал довершеності, який не існує в реальному світі. Об'єктом наслідування стає вже не сама природа, а вищий світовий порядок, впорядкований всесвіт, який піфагорійці називають “космосом”.

Античність вперше звертається до розвитку творчих можливостей людини. Якщо Платон говорив про наслідування світу “ідей”, то Аристотель наголошує на наслідувальній діяльності. Філософ визначає, що вона властива людині від природи. На думку мислителя, художник не створює нічого нового, а лише, завдяки уяві та фантазії реалізує те, що вже існує в його душі, тобто він здатен знаходити відповідну матерію для вже існуючої форми. Аристотель вважав, що художнє – це здійснене естетичне, в якому художник збирає, відшліфовує та створює збірний образ явищ навколишнього світу.

Аристотель є розробником теорії катарсису як одного з найважливіших компонентів мистецтва трагедії. На його думку, катарсис є очищенням від афектів через страх та співстраждання трагедії. Призначення мистецтва полягає у дійсному відтворенні життя. Чуттєве зображення дійсності у творах мистецтва облагороджується духовністю ідеї, що її пронизує. Естетика класичної античності містила філософські погляди, ідеї, концепції, які вплинули на наступні європейські теорії мистецтва та художню творчість.

В середньовіччі вживається термін художня творчість, але теоретичне осмислення феномена художньої творчості відбувається пізніше. Поняття “творчість” використовується лише по відношенню до діяльності Бога-творця. Розвиток візантійської культури вирізняється протиборством двох підходів до розуміння ролі художніх образів в християнській культурі. Головним орієнтиром світських художніх уявлень цього періоду є гедоністичний аспект краси, де акцент зміщується на чуттєве сприйняття. З XIV століття в Західній Європі посилюється увага художньої творчості до реального світу. Тома Аквінський робить спробу виміряти прекрасне як завершене, яке містить світову гармонію та вирізняється чуттєвим сприйняттям. Поступове збільшення уваги людини до предметного світу, чуттєве сприйняття краси підготувало ґрунт для нової культурної доби – Відродження.

Нова картина світу Відродження формує нові принципи поведінки, стиль життя, наукову та художню творчість. Естетичні погляди Відродження характеризуються відмовою від наслідування традиційних зразків, утвердженням нового суспільного статусу художника. Художник повинен створювати нові образи і сюжети, він не тільки наслідує природу, але й виступає творцем нових форм речей, доповнюючи природу. Жага постійного самопізнання, допитливість до себе та світу стали головними мотивами в художній творчості Відродження.

В художній творчості доби поєднуються міфологізм і деміфологізація, реалізм і фантастика, свобода волі і космічний порядок, античність і християнські погляди. Поєднання протилежностей відповідає філософським пошукам художників, вони засвоюють стиль життя і поведінку гуманістів, їх майстерні стають центрами інтелектуального життя, в яких відбувається спілкування з філософами, аристократами, вченими. У добу Відродження природа, мистецтво, освіта стають засобами естетичного виховання. Леонардо да Вінчі, Лоренцо Валла, Леон-Баттіста Альберті у своїх трактатах утверджують ідеал високоосвіченої людини, яка здатна розкрити свій творчий потенціал у різних видах діяльності, зокрема у художній творчості та науці.

Людина, її призначення, особистісні якості та творчі можливості постають у центрі уваги філософів XVII-XVIII століття. Художня творчість цікавить таких філософів Нового часу як Ф. Бекон, Т. Гоббс, Д. Локк тощо. Так, джерелом поезії за Ф. Беконом є розвинена уява, яка ґрунтується на розумі. Сфера уяви також розглядається Т. Гоббсом. Проблема формування художнього смаку активно обговорювали Д. Г'юм та Б. Паскаль. В естетиці зміщується увага з фігури художника на читача, слухача, глядача. Художня творчість цього періоду орієнтується на традиційні категорії естетики, такі як мімесис, катарсис, міра, гармонія, симетрія, композиція, які сформувалися раніше, а в процес художнього сприйняття вбудовується суб'єктивний компонент. Відбувається теоретичне осмислення мистецтва, яке збагачується новими поняттями та категоріями.

Естетичні погляди німецького класичного ідеалізму припадають на другу половину XVIII початок XIX століття. Вони спрямовані на вирішення протиріч між необхідністю, що закладена у природі і свободою. Цей період хронологічно співпадає з романтизмом і частково з Просвітництвом та представлений теоретичними концепціями І. Канта, Ф. Шиллера, Ф. Шеллінга, Г. Гегеля.

Художню творчість І. Кант і Ф. Шеллінг розглядають як здібність поєднувати "теоретичний" і "практичний" розум. Для Г. Гегеля вона усвідомлюється як творче прагнення. Естетичне знання І. Канта, Ф. Шеллінга і Г. Гегеля включене в їх загальнофілософську систему. Естетика Ф. Шеллінга дає можливість розглядати його погляди як представника німецької класичної естетики так і романтизму.

Значний внесок у вирішення проблем художньої творчості, визначення її специфіки та механізмів було зроблено І. Кантом. Природу мистецтва він розглядає як поєднання протилежностей: чуттєвості і розуму, логіки і інтуїції, чуттєвого та понятійного знання. Діяльність продуктивної уяви за Кантом не виходять за межі сфери духа. Гра уяви, вважає філософ, стосується лише сприйняття форми дійсності, а художня творчість є поєднанням природного і надприродного. Усе природне зазначає Кант прекрасне, якщо має вигляд зробленого людиною, а мистецтво прекрасне, якщо воно наслідує природу.

Важливе значення мистецтва підкреслював Ф. Шиллер. Характерним є те, що в естетичних системах німецької класичної естетики мистецтво і краса

виступають як синоніми. Ф. Шиллер вперше в історії естетики обґрунтував положення, що краса врятує світ. Він розглядає продуктивно-виховну природу художнього сприйняття, зазначає, що естетичне виховання можливе тільки завдяки мистецтву.

Проблему художньої творчості Г. Гегель розглядає у контексті співвідношення мистецтва і філософії. Прекрасне за Гегелем є абсолютна ідея, яка постає в адекватному їй чуттєвому втіленні. Вирішальна роль у художній творчості належить уяві. Мистецтво, вважає Гегель, розкриває істину в чуттєвій формі. Г. Гегелю належить концепція історичної еволюції мистецтва, в якій філософ визначив три стадії, а саме, символічну, якій належить мистецтво Сходу, класичну – мистецтво античності та романтичну, яка охоплює період з кінця середньовіччя до початку XIX століття. Гегелівська традиція, обґрунтовує В. Піхорович, була продовжена київськими філософами другої половини XX століття, зокрема знавцем естетичної науки А. Канарським [10, с. 164].

Художня творчість в післягегелівський період є багатогранною та різноманітною. Стендаль, Г. Флобер, Оноре де

Бальзак у своїх художніх принципах тяжіють до філософії позитивізму. У поглядах А. Шопенгауера, Ф. Ніцше посилюється роль ірраціональних мотивів у художній творчості. А. Шопенгауер головним засобом пізнання дійсності вважає споглядання. Ф. Ніцше розробляє теорію аполонівського і діонісійського мистецтва. Він утверджує ідею єдності життя і мистецтва. Життя у нього розглядається в якості несвідомої творчої сили, а мистецтво у філософа детермінується волею та інстинктом митця. Мистецтво розглядається як вища мета людства.

На початку XX століття вперше в історії естетичної думки увага приділяється аналізу емоційно-психологічних процесів, які впливають на естетичне сприйняття і художнє переживання. Представники психологічної естетики Р. Фішер, Т. Ліппс, В. Вундт досліджують здібність людини поділяти почуття інших. На їхню думку найбільші можливості виявлення естетичного співпереживання має сфера мистецтва, а естетичне задоволення виникає від споглядання художніх творів, які розкривають “високі” почуття, такі душевні стани, що спроможні викликати у людини піднесення, змінити її на краще.

Для естетики XX століття притаманна антропологічна орієнтація. У мистецькому просторі поширюються ідеї психоаналізу, інтуїтивізму, аналітичної психології, екзистенціалізму. А. Бергсон зосереджує увагу на інтуїції та художній свідомості. Філософ вважає, що інтуїція як божественний дар дається лише обраним, а ними є художники – самодостатні та обдаровані особистості.

У психоаналізі творчість пов’язують зі сферою несвідомого, вона розглядається як несвідомий прояв принципу чуттєвого задоволення. Засновник психоаналізу З. Фройд розглядає творчий процес як світ, в якому художник здійснює незадоволені бажання. К. Юнг створення художніх образів аналізує також як несвідомий процес, де несвідоме є спільним джерелом, творчим імпульсом, творчим осяянням художніх пошуків. Але, на відміну від З. Фрейда, К. Юнг підкреслює значення не особистісного несвідомого, а колективного несвідомого.

Проблему онтології мистецтва розробляють Е. Гуссерль, М. Гайдеггер, Р. Барт. В екзистенціалізмі Ж.-П. Сартр, А. Камю основним завданням мистецтва вважають поглиблення і реалізацію людської суб’єктивності. Зв’язок художньої творчості з людською суб’єктивністю, з долею людства постали для філософів одними з найважливіших тем їхніх розмислів. На думку Е. Гуссерля, будь який

акт художнього сприйняття залежить від нашого розуміння – інтенціональності суб'єкта. Представники герменевтики вважають, що людина, яка інтерпретує твір мистецтва, сама його творить. Ф. Шляєрмахер, В. Гумбольдт, В. Дільтей художній текст розглядають як завершене, зафіксоване у часі мистецьке явище, яке є відкритим для трактування та перекладу.

Представники рецептивної естетики Г. Яусс, В. Ізер вирішальне значення в художньому процесі надають продуктивній і активній ролі суб'єкта сприйняття. Г. Яусс та В. Ізер вважали, що художній світ має продуктивну, творчу сторону та рецептивну сферу сприйняття. Згідно Яусса та Ізера, існують два роди естетичних теорій, а саме, традиційні теорії творчості та нова – теорія сприйняття, яка їм належить, що ставить на перше місце не автора, а його адресата. Проблематику адресата розглядали українські дослідники, які вивчали праці О. Потебні, І. Франка, О. Білецького, а саме, Б. Кубланов, В. Брюховецький, М. Ігнатенко та інші науковці. Як зазначає Т. Андрущенко, “заглиблюючись у різні культури через художні тексти, особистість сприймає їх як особливі, своєрідні і, відчуючи свою єдність із ними, усвідомлює, що різноманітність національних художніх культур складає єдиний, цілісний культурний простір світу” [1, с. 310]. А це є “підставою для пошуків свого місця в сучасній культурі, прагненню до її присвоєння та творчого перетворення” [1, с. 310].

Поняття “художня творчість” включає весь творчий процес роботи митця, який не залежить від конкретного виду мистецтва. Це можуть бути різні види творчої діяльності: художня діяльність письменника, творчість музиканта, композитора, художника, де кожен митець художньо освоює об'єктивну дійсність. Кожна епоха характеризується багатоманітністю художніх практик. У формуванні художньої свідомості кожного історичного періоду приймали участь творчі практики всіх видів мистецтва. А детальний розгляд художньої творчості дає можливість краще зрозуміти специфіку творчості художника, зайнятого у конкретному виді мистецтва. Це сприяє синхронно усвідомлювати, наприклад, музику як творчість композитора і музику як мистецтво виконавця.

Художник, який безпосередньо є творцем живопису, музики, скульптури виражає одну з головних рис мистецтва – його об'єктивно-суб'єктивний характер. Життя людини у всіх його проявах стає темою розмислів художника. Пізнаючи об'єктивну дійсність, митець відбирає ті її прояви, які найбільш виразно розкривають його власний внутрішній світ, вподобання, світогляд. Відбувається як зазначає Н. Барвіна, “безкорисне ставлення суб'єкта до об'єкту”, “творче сприйняття світу та перетворення його за законами краси” [2, с. 44]. Краса як основна естетична категорія є не простим поняттям. На думку О. Гук, вона “іноді прихована у звуках, барвах, формах, але вона не є їм тотожною”. “Краса визначається змістом речей і явищ у практичному житті людей, а виявляється за допомогою звуків, кольорів, форм” [6, с. 194].

Митець не є обмеженим у пошуках життєвого матеріалу, він самостійно обирає теми для майбутнього твору. Однак, людське життя не таке вже й багате сюжетами – дитинство, юність, любов, вірність, зрада, самотність, але одна з головних таємниць мистецтва полягає в тому, щоб цю обмеженість сюжетів представити через безмежну різноманітність художніх форм, постійно оновлюючи життя. Н. Ігошкіна вважає, що мистецтво можна характеризувати як “особистісне відображення” [7, с. 28]. “Ця характеристика може застосовуватися не тільки до процесів творчості, а й до готового продукту художньої творчості” [7, с. 28].

Як зазначає О. Бражнік, поєднання таланту та працелюбності стає для

художника “непохитною формулою успіху в мистецтві” [4, с. 64]. Розвиток творчих здібностей потребує відповідних умов, але “бажання творити в обдарованої людини настільки велике, що все перемагає” [4, с. 64]. На думку В. Моляко, загальний сенс та призначення талановитої особистості обумовлені “рівнем свідомості, сферою духовних та матеріальних потреб, спрямованістю особистості, системою її ціннісних орієнтацій” [9].

Художню творчість останнім часом розглядають через художнє сприйняття мистецтва. Н. Медведєва підкреслює, що від “повноцінного сприймання твору мистецтва залежить рівень його розуміння глядачем, сила та характер впливу на духовний та емоційний світ людини, отримання досвіду для подальшого власного творчого пошуку” [8, с. 69].

Якщо визначати тенденцію естетичних поглядів, О. Босенко радить зосередити увагу на “понятті про естетичну цінність, гармонію, ідеал, іронію, смак, почуття, творчість, про іронію та героїчне, врешті, про форму і образ” [3, с. 94].

Весь процес художньої творчості можна розділити на кілька етапів. А саме, загальне пізнання й спостереження дійсності, виникнення творчого задуму, вибіркоче пізнання й спостереження дійсності, її трансформація – на основі отриманих вражень, нових фактів безпосереднє втілення художнього задуму в твір мистецтва. Звідси, художню творчість розглядають як діяльність, продуктом якої є твори мистецтва. Значну увагу проблемам мистецтва приділила І. Вернудіна, яка досліджувала художню творчість на прикладі діяльності мистецьких гуртків, видавництв та продемонструвала тенденції естетичних поглядів [5].

Художня творчість спроможна викликати сильні відчуття, сприяє розвитку уяви, фантазії, стимулює та спрямовує саму творчу діяльність. А вміння художника зайняти високе місце в духовному житті реалізується не через відповідність стандарту, а навпаки, через його несхожість з іншими, завдяки індивідуальним унікальним якостям його особистості.

В естетичній думці було зібрано величезний матеріал та висловлювалися різноманітні погляди з приводу природи та особливостей функціонування художньої творчості. Художня творчість завжди була у центрі уваги дослідників, й надалі, вона буде привертати увагу, сприяти новим творчим відкриттям, нею будуть захоплюватися.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок.

Естетична свідомість та естетичний досвід, який накопичувався роками удосконалювалися разом з духовно-чуттєвим розвитком людини та втілювалися в мистецтві, релігії і в повсякденному житті. Вже в античності з’являється концепція виникнення упорядкованого космосу, перші спроби опису гармонії, краси, наслідування природи – мімезису в мистецтві. Художня творчість привертає увагу філософів середньовіччя, є однією з головних тем доби Відродження, Нового часу, представників німецької класичної філософії, ірраціональних філософських напрямків. Наприкінці XIX та на початку XX століття відбулося теоретичне оформлення проблеми художньої творчості в естетичній науці, а фундамент проблематики художньої творчості було закладено античністю. І сьогодні тема художньої творчості цікавить філософів, мистецтвознавців, науковців.

Феномен художньої творчості є складним і невичерпаним за змістом і характером. Різні види мистецтва склалися історично як результат відтворення

людиною реальної дійсності у процесі творчої діяльності. Художня творчість сприяє гармонізації відносин між людиною і навколишнім світом, через мистецтво людина примножує свій індивідуальний досвід.

Художня творчість сприяє розвитку творчого мислення, розумінню кольору, форми, симетрії, пропорції, умінню знаходити схожості у природі, поєднувати різні види діяльності та організовувати особистістю власний культурний простір так, щоб отримувати задоволення і насолоду. У процесі творчої діяльності людина змінює не лише навколишній світ, але й вдосконалюється сама як суб'єкт художньої діяльності.

Список використаних джерел:

1. Андрущенко, ТІ 2010, 'Проблема виховання естетичного в українському культурному дискурсі в період глобалізації та інформаційної революції', *Філософські науки*, Київ: Гілея, № 42, с. 305-311.
2. Барвіна, НО 2016, 'Художньо-естетична потреба як духовна домінанта сучасної вищої освіти', *Духовність особистості: методологія, теорія і практика. Збірник. наук. пр. Східноукр. Національний ун-т ім. В. Даля*, № 5 (74), с. 38-52.
3. Босенко, ОВ & Пучков АО 2013, 'Статті з естетики та поетики у другому томі "Європейського словника філософій"', *Сучасні проблеми художньої освіти в Україні*, № 8, с. 94-99.
4. Бражнік, ОВ 2010, 'Закономірності існування творчої особистості. Теорія і практика творчості', Львів: *Вісник Львівської національної академії мистецтв*, № 21, с. 63-71.
5. Вернудіна, ІВ 2011, *Естетико-психологічний дискурс в Україні на межі ХІХ - ХХ століть*, Київ: Атіка, 492 с.
6. Гук, ОФ 2013, 'Теоретичні передумови формування естетичної культури', *Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки. Збірник наук. пр. Національний ун-т ім. Тараса Шевченка*, Київ: Фенікс, № 18, с. 193-199.
7. Ігошкіна, НГ 2005, *Культурологія мистецтва*, Київ: МАУП, 208 с.
8. Медведєва, НВ 2008, 'Проблема творчого художнього сприймання', *Актуальні проблеми психології: Проблеми психології творчості. Збірник наук. пр. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка*, Т.12, № 5, Ч.І, с. 68-76.
9. Моляко, ВО 2004, *Психологія творчості – нова парадигма дослідження конструктивної діяльності людини. Практична психологія та соціальна робота. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка*, № 8, с. 1-4.
10. Піхорович, ВД & Самарський АЮ 2022, 'Категорія байдужого як логічне начало теорії естетичного процесу у А.С. Канарського', *Культурологічний альманах. Український державний ун-т імені Михайла Драгоманова*, Київ: Гельветика, № 3, с. 164-168.

References:

1. Andrushchenko, TI 2010, 'Problema vykhovannia estetychnoho v ukrainskomu kulturnomu dyskursi v period hlobalizatsii ta informatsiinoi revoliutsii (A problem of education aesthetic is in Ukrainian cultural dyskurs in the period of globalization and informative revolution)', *Filosofski nauky*, Kyiv: Hileia, № 42, s. 305-311.
2. Barvina, NO 2016, 'Khudozhno-estetychna potreba yak dukhovna dominanta suchasnoi vyshchoi osvity (Artistic and aesthetic need as a spiritual dominant of modern higher education)', *Dukhovnist osobystosti: metodolohiia, teoriia i praktyka. Zbirnyk. nauk. pr. Skhidnoukr. Natsionalnyi un-t im. V. Dalia*, № 5 (74), s. 38-52.
3. Bosenko, OV & Puchkov AO 2013, 'Statti z estetyky ta poetyky u druhomu tomi "Ievropeiskoho slovnyka filosofii" (Articles on aesthetics and poetics in the second volume of the "European dictionary of philosophies")', *Suchasni problemy khudozhnoi osvity v Ukraini*, Kyiv, № 8, s. 94-99.
4. Brazhnik, OV 2010, 'Zakonomirnosti isnuvannia tvorchoi osobystosti (Patterns of the existence of a creative personality)', *Teoriia i praktyka tvorchosti*, Lviv: Visnyk Lvivskoi natsionalnoi akademii mystetstv, № 21, s. 63-71.

5. Vernudina, IV 2011, *Estetyko-psykholohichniy dyskurs v Ukraini na mezhi XIX - XX stolit (Aesthetic and psychological discourse in Ukraine at the turn of the 19th and 20th centuries)*, Kyiv: Atika, 492 s.
6. Huk, OF 2013, 'Teoretychni peredumovy formuvannia estetychnoi kultury (Theoretical prerequisites for the formation of aesthetic culture)', *Aktualni problemy sotsiologii, psykholohii, pedahohiky. Zbirnyk nauk. pr. Natsionalnyi. un-t im. Tarasa Shevchenka*, Kyiv: Feniks, № 18, s. 193-199.
7. Ihoshkina, NH 2005, *Kulturolohiia mystetstva (Culturology of art)*, Kyiv: MAUP, 208 s.
8. Medvedeva, NV 2008, 'Problema tvorchoho khudozhnoho sprymannia (The problem of creative artistic perception)', *Aktualni problemy psykholohii: Problemy psykholohii tvorchosti: Zbirnyk nauk. pr.*, Zhytomyr: Vyd-vo ZhDU im. I. Franka, T.12, №.5, Ch.I, s. 68-76.
9. Moliako, VO 2004, 'Psykhologhiia tvorchosti – nova paradyhma doslidzhennia konstruktyvnoi diialnosti liudyny (The psychology of creativity is a new paradigm for the study of constructive human activity)', *Praktychna psykholohiia ta sotsialna robota*, Zhytomyr: Vyd-vo ZhDU im. I. Franka, № 8, s. 1-4.
10. Pikhovych, VD & Samarskyi AU 2022, 'Katehoriia baiduzhoho yak lohichne nachalo teorii estetychnoho protsesu u A.S. Kanarskoho (The category of indifferent as the logical beginning of the theory of the aesthetic process in A.S. Canarsky)', *Kulturolohichnyi almanakh. Ukrainyskyi derzhavnyi un-t imeni Mykhaila Drahomanova*, Kyiv: Helvetyka, № 3, s. 164-168.

DOI 10.33930/ed.2019.5007.45(7-9)-3

УДК 171.78:159.955

**КРИТИЧНЕ МИСЛЕННЯ У КОНТЕКСТІ
ПОСТМОДЕРНІСТСЬКОГО ДИСКУРСУ ЖАНА БОДРІЯРА
CRITICAL THINKING IN THE CONTEXT OF JEAN BAUDRILLARD'S
POSTMODERN DISCOURSE**

**В. Г. Воронкова
О. П. Кивлюк
В. О. Нікітенко**

Актуальність теми дослідження. Реальний світ, суб'єктивно спотворений контекстами, точками зору, політико-економічними прихильностями, настроями «цільової аудиторії» і т.д., трансформувався в інформаційно-віртуальну площину комунікації, кооперації, ідеологізації, медіації, пізнаваності та осмислення взагалі. Сучасний гіперреальний світ потребує раціонального, скептичного, об'єктивного аналізу – критичного, де значимість критичного мислення особистості в контексті цивілізаційного розвитку потребує теоретичної концептуалізації та практичної реалізації.

Постановка проблеми. Тенденції розвитку інформаційного простору, небезпека формування симулятивної свідомості, викривлення реальності в

Urgency of the research. The real world, subjectively disfigured by contexts, points of view, political-economic predilections, sentiments of the "target audience", etc., has been transformed into an information-virtual plane of communication, cooperation, ideologisation, mediation, recognition, and comprehension in general. The modern hyperreal world needs rational, sceptical, objective analysis - critical analysis, where the significance of critical thinking of the individual in the context of civilisational development requires theoretical conceptualisation and practical implementation.

Target setting. The trends in the development of information space, the danger of forming a simulative consciousness, and the distortion of reality

процесі накладання гіперреальності, або віртуалізації створюють сумнівну ілюзію трансформації особистості в бік критично мислячої. А звідси і проблема формування масової свідомості критично оцінювати інформаційні потоки, реагувати на ефекти реальності (симулякри) та їх інтерпретувати в бік деманіпулятивності та об'єктивності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розглядаючи філософську парадигму постмодернізму спиралися на фундаментальні роботи Ж. Бодріяра, Ж.-Ф. Ліотара, Ж. Дерріди. В контексті аналізу критичного мислення акцент зроблено на роботах Дж. Хейбера, Д. Халперн, К. Становіча, Р. Енніса, С. Терно, Р. Пола та інших.

Постановка завдання. Здійснити концептуалізацію критичного мислення як типу моделі мислення, що вимагає філософської саморефлексії на основі звернення до постмодерністського дискурсу.

Виклад основного матеріалу. В статті концептуалізується сутнісне значення критичного мислення, його функціональність та перспективність розвитку через призму постмодерністського дискурсу з акцентом на теорію симулякрів Ж. Бодріяра. Критичне мислення розглядається як засіб формування культури мислення в умовах гіперреального/віртуалізованого світу, що зорієнтовано на принципи раціональності, об'єктивності, достовірності та процеси інтелектуалізації, саморефлексії, самоусвідомленості тощо.

Висновки. У постмодерністського дискурсі Ж. Бодріяра критичне осмислення не є важливим процесом та інструментом основ філософських роздумів, але ж інформатизація та віртуалізація суспільства призвела до такого негативного явища як маніпулювання свідомістю особистості/суспільства. Факт сформованості критичного мислення та володіння ним людиною є запорукою інтелектуальних чеснот, неупередженості та виступає опонентом гіперреальному світу.

Ключові слова: критичне мислення, постмодернізм, Жан Бодрійяр, гіперреальний світ, інформаційний простір.

in the process of superimposing hyperreality, or virtualisation, create a dubious illusion of transformation of a critically thinking personality. Hence the problem of forming mass consciousness to critically assess information flows, react to the effects of reality (simulacra), and interpret them towards demanipulativeness and objectivity.

Actual scientific researches and issues analysis. Postmodernists relied on the basic works of J. Baudrillard, J.-F. Lyotard, J. Derrida considering the philosophical paradigm. In the context of analysing critical thinking, the emphasis is placed on the works of J. Haber, D. Halpern, K. Stanowicz, R. Ennis, M. Scriven, R. Paul and others.

The research objective. To conceptualise critical thinking as a type of model of thinking that requires philosophical self-reflection based on the appeal to postmodern discourse.

The statement of basic materials. The article conceptualises the essential meaning of critical thinking, its functionality, and prospects of development through the prism of postmodern discourse with a focus on the theory of simulacra by J. Baudrillard. Critical thinking is seen as a means of developing a culture of thinking in a hyperreal/virtualised world, which is oriented towards the principles of rationality, objectivity, credibility, and the processes of intellectualisation, self-reflection, self-awareness, etc.

Conclusions. In the postmodern discourse of J. Baudrillard, critical reflection is not an important process and tool of the foundations of philosophical reflection, but informatisation and virtualisation of society have led to such a negative phenomenon as the manipulation of individual/society consciousness. The fact that critical thinking is formed and possessed by the individual is a pledge of intellectual virtues, and impartiality, and stands as an opponent of the hyperreal world.

Keywords: critical thinking, postmodernism, Jean Baudrillard, hyperreal world, information space.

Актуальність теми дослідження. Реальний світ, суб'єктивно спотворений контекстами, точками зору, політико-економічними прихильностями, настроями “цільової аудиторії” і т.д., трансформувався в інформаційно-віртуальну площину комунікації, кооперації, ідеологізації, медіації, пізнаваності та осмислення взагалі. Сучасний гіперреальний світ потребує раціонального, скептичного, об'єктивного аналізу – критичного, де значимість критичного мислення особистості в контексті цивілізаційного розвитку потребує теоретичної концептуалізації та практичної реалізації.

Акцентуючи увагу на актуальності та значимості критичного мислення в сучасному світі Дж. Хейбер підкреслює, що “в міру того, як формування критичного мислення ставало освітнім пріоритетом, вчителі, політики та науковці намагалися досягнути критичне мислення так сам, як уже усталені навчальні дисципліни, де процес засвоєння навичок на кшталт читання й письма (...) вимагає покрокового набуття вмінь і розуміння сукупності знань, із яких складається кожен предмет” [8, с. 19]. Тому формування та розвиток критичного мислення є освітнім викликом. Крім цього, С. Терно вважає критичне мислення – науковим мисленням, “потреба в якому в умовах інформаційного суспільства стає дедалі затребуваною, (...) є здобутком сучасної когнітивної психології, що спирається на широку експериментально-дослідну базу” тощо [7, с. 11].

Критичне мислення передбачає згоду зі суворими стандартами досконалості та усвідомлене володіння ними при ефективному спілкуванні та вирішенні проблем, а також прагнення подолати егоцентризм та соціоцентризм. Критичне мислення спрямоване на самого себе з метою максимізувати раціональність мислителя і використовується для покращення процесу мислення.

Постановка проблеми. Тенденції розвитку інформаційного простору, небезпека формування симулятивної свідомості (відмінної від реальної), викривлення реальності в процесі накладання гіперреальності, або віртуалізації, створюють сумнівну ілюзію трансформації особистості в бік критично мислячої. А звідси і проблема формування масової свідомості критично оцінювати інформаційні потоки, реагувати на ефекти реальності (симулякри) та їх інтерпретувати в бік деманіпулятивності та об'єктивності.

Критичне мислення – це засіб мислення про будь-який об'єкт/предмет/явище, сутність або проблему в контексті інтелектуальних практик та екзистенціального виміру; це здатність мислити логічно та раціонально, розуміючи причинно-наслідковий зв'язок між ідеями. Критичне мислення було предметом дискусій та роздумів з часів Античності, і продовжує залишатися предметом обговорення нині (“токсичний інфопростір”, “білий шум”, “фальсифікація/спотворення фактів” тощо). Критичне мислення можна охарактеризувати як здібність до рефлексивного та самостійного мислення. Насправді, критичне мислення вимагає, щоб людина використовувала свою здатність розмірковувати, бути активним “творцем”, а не пасивним користувачем інформації. Критично мислячі особистості ставлять під сумнів ідеї, гіпотези і навіть факти, та не сприймають їх за “чисту монету”. Вони завжди прагнутимуть визначити, чи представляють ідеї, аргументи та висновки повну картину, і готові виявити, що це не так. Критичне мислення – це міркування про речі/явища/суб'єкти відповідним чином, щоб дійти оптимально ймовірного рішення в контекстах у процесі мислення, тобто – це спосіб думати про те, що в даний час розмірковує рацію, щоб дійти “чистого” висновку [4]. А отже формування критичного мислення у людини – це формування критично-

мислячої особистості, яка є повноцінним членом суспільства в умовах його інформатизації, цифровізації, віртуалізації, де дана форма раціонально-логічного мислення є викликом, а не архаїзмом.

Аналіз досліджень і публікацій. Термін критичне мислення (грец. κριτικός = kritikos = “критик”) та його визначення походить від слова критик і визначає інтелектуальні здібності та засоби “судження”, що культивує інтелект та особистісні якості/здібності людини.

Д. Халперн вважає, що критичне мислення в першу чергу включає набуті здібності, такі як вирішення проблем, розрахунок і успішне застосування ймовірностей. Це також включає тенденцію залучати розумовий процес [12]. Критичне мислення включає ідеї та інформацію з об’єктивної точки зору, а потім піддає цю інформацію сумніву у світлі наших власних цінностей, поглядів та особистої філософії. Сучасні вчені, які займаються критичним мисленням, розширили ці традиційні визначення, включивши в них такі якості, концепції та процеси, як творчість, уяву, відкриття, роздуми, співчуття, що пов’язує знання, феміністську теорію, суб’єктивність, двозначність та непереконливість.

Згідно з Р. Еннісом, критичне мислення – це інтелектуальний процес активного та майстерного мислення, де застосовується аналіз, синтез, оцінки інформації, яка отримана в наслідок спостереження, досвіду, комунікації, роздумів тощо. Згідно з визначенням Р. Енніса, критичне мислення вимагає великої уваги та роботи мозку. Р. Енніс додав до свого попереднього списку диспозицій критичного мислення групу диспозицій турботи про гідність та цінність кожної людини, яку він назвав “корелятивною” диспозицією, без якої критичне мислення було б менш цінним, а може й шкідливо [13]. Освітня програма, спрямована на розвиток критичного мислення, а не відповідної схильності дбати про гідність та цінність кожної людини, стверджував Р. Енніс, “була б неповноцінною і, можливо, небезпечною” [13, с. 41]. Коли в освіті застосовується підхід критичного мислення, він допомагає мозку краще функціонувати та інакше розуміти тексти. Різні сфери дослідження можуть вимагати різних типів критичного мислення. Критичне мислення дає більше кутів і точок зору на той самий матеріал.

Р. Пол зазначає, що критичне мислення ґрунтується на універсальних інтелектуальних цінностях: ясність, точність, чіткість, послідовність, доречність, вагомі докази, вагомі причини, глибина, широта і справедливість, що, у свою чергу, тягне за собою вивчення системних підструктур: мета, проблема, гіпотеза, теоретичне та емпіричне обґрунтування, що веде до висновків [14]. Тобто згідно теорії Пола-Елдера, критичне мислення – це аналіз мислення шляхом зосередження уваги на частинах чи структурах мислення – “елементи мислення”; оцінка мислення шляхом орієнтації на якість – “загальні інтелектуальні зразки”; поліпшення мислення за рахунок використання того, що ви дізналися – “інтелектуальні риси” [14].

Досліджуючи критичне мислення як соціальну навичку в межах еволюції суспільства в бік відповідального/активного громадянства, науковці [4] стверджують, що “критичне мислення – не лише навичка мислити відповідним чином, а й особистість чи темперамент; воно може не лише відображати рівень мислення, а й висвітлювати сучасний гуманістичний дух, а розвиток критичного мислення є особливо важливим на кожному етапі світи, і вища освіта не є винятком” [4, с. 29].

Постановка завдання. Здійснити концептуалізацію критичного мислення як типу моделі мислення, що вимагає філософської саморефлексії на

основі звернення до постмодерністського дискурсу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Критичне мислення як пробудження інтелекту до вивчення людиною самої себе.

Критичне мислення є засобом/формою мислення самого про себе, що дозволяє організувати думки, з'ясувати факти, вдосконалити ефективність роздумів, визнати помилки та упередження у процесі формування думки. Критичне мислення в межах неформальної логіки дозволяє людям робити логічно обґрунтовані висновки, обробляти складну інформацію та дивитися під різним кутом на певні речі/проблеми. Критичне мислення має сім найважливіших характеристик: допитливість, неупередженість до різних сторін, здатність мислити систематично, аналітичність, наполегливість у істині, впевненість у самому критичному мисленні; зрілість. Хоча дати визначення поняттю критичне мислення можна по-різному, існує відповідна множина узгоджених між собою основних складових, серед яких: прагнення мислити логічно та раціонально, результативність, аргументованість, істинність та обґрунтованість. Критичне мислення – це раціонально-логічний, інтелектуальний, незалежний процес роботи мозку в контексті мислення як активної діяльній форми, де застосовуються науково-дослідницькі методи: аналіз, синтез та/або оцінка інформації/даних, зібраної або отриманої в результаті емпіричного спостереження, досвіду, експерименту та/або теоретичних роздумів, міркувань, комунікації і т.д. Цей процес обумовлений феноменом, що виходять за межі понять: істинність, точність, системність, послідовність, актуальність, доказовість, обґрунтованість, вірогідність, об'єктивність тощо. Це тягне за собою вивчення тих структур чи елементів думки, які імпліцитно присутні у всіх процесах мислення: мета, проблема чи завдання; припущення; концепції; емпіричне обґрунтування; міркування, які потребують висновків; причини та наслідки; заперечення; системного аналізу тощо. Критичне мислення, здатне реагувати на різні предмети/явища, проблеми та завдання, що включено до групи способів мислення, серед яких: наукове, логічно-раціональне, синтезоване, математичне, антропологічне, аксіологічне, економічне, морально-етичне мислення і т.д. в контексті науково та філософського світосприйняття та світорозуміння. Критичне мислення можна розглядати як процес, що складається з двох компонентів: по-перше, набору навичок формування та обробки інформації та переконань та по-друге, звички, що заснована на інтелектуальній прихильності, використовувати відповідні навички для формування висновків, умовиводів, підбору фактів та аргументації. Таким чином, його слід протиставляти: простому отриманню та збереженню інформації/даних; просте володіння набором навичок, оскільки воно передбачає їх постійне використання; просте використання цих навичок («як вправи») без прийняття їх результатів.

Критичне мислення – це самокероване, самодисципліноване, неупереджене мислення найвищого якісного рівня. Люди, які мислять критично послідовно, намагаються жити раціонально, розумно, емпатично. Критичні особистості усвідомлюють хибну природу людського мислення в контексті суб'єктивності, якщо його не контролювати, прагнуть зменшити силу своїх егоцентричних та соціоцентричних тенденцій. Критично мислячі особистості використовують інтелектуальні інструменти, такі як концепції, принципи, гіпотези, що дозволяють їм аналізувати, оцінювати, покращувати мислення та старанно працювати над розвитком інтелектуальних здібностей взагалі. Люди, які мають навички критичного мислення, усвідомлюють те, що вони завжди

можуть покращити свої розумові здібності, що час від часу вони стають жертвами помилок у міркуваннях, людській ірраціональності, упереджень, спотворень, некритично прийнятих соціальних правил та табу, особистих та корисливих інтересів. Вони прагнуть покращити світ усіма можливими способами/засобами і зробити свій внесок у більш раціональне, цивілізоване суспільство, усвідомлюють складнощі, які часто виникають. Критичні особистості уникають спрощеного мислення про складні питання і прагнуть належним чином враховувати права та потреби [7; 8; 12; 13; 14].

Розвиток навичок критичного мислення у процесі навчання. Використання цілісної/інтегрованої системи критичного мислення є важливим аспектом загальноорганізаційних ініціатив, що включено до більшості освітніх програм задля того, щоб навички критичного мислення могли розвиватися і зміцнюватися у процесі навчання впродовж життя. Критично мислити означає аналізувати проблеми, ґрунтуючись на вагомих доказах/фактах, а не на суб'єктивних поглядах, щоб отримати повне уявлення про те, що відбувається насправді, тобто приймати оптимальні рішення та вирішувати проблеми ефективніше. Іншими словами, критичне мислення дозволяє приходити до власних ретельно обдуманих висновків, а не сприймати інформацію в готовому вигляді, чи то у вигляді “напівфабрикату”, за “чисту монету”.

Що означає розвивати навички критичного мислення? На нашу думку [2; 4], важливими складовими у даному процесі, як і його результатами є:

1. Перевіряйте інформацію, уточнюйте, сумнівайтесь. Критичне мислення – це здатність ефективно аналізувати інформацію та формувати судження. Щоб мислити критично, необхідно усвідомлювати свої власні упередження та припущення під час роботи з інформацією та застосовувати правовірні стандарти при оцінці інформаційних джерел/ресурсів. Критичне мислення важливе при формуванні власних аргументів. Раціональний, об'єктивний та усвідомлений підхід, який може допомогти вам визначити достовірні джерела та зміцнити ваші висновки, притаманний критичному мисленню.

2. Покращуйте мовні навички та навички презентації. Щоб якнайкраще виразити себе, потрібно вміти мислити ясно і систематично, практикувати критичне мислення, як покращувати нашу здатність розуміти.

3. Розвивайте творчі здібності. Сприяє творчості, дозволяє не лише вирішувати проблеми, а й вигадувати для цього нові та творчі ідеї. Критичне мислення дозволяє нам аналізувати ці ідеї та відповідним чином коригувати їх.

4. Саморефлексія. Критичне мислення важливе для саморефлексії, що є інструментом оцінювання себе так як слід.

5. Основа науки. Теорії мають бути підкріплені знаннями, фактично аргументованими, теоретично та емпірично доведеними. Щоб суспільство функціонувало ефективно, його громадяни мають сформулювати думку про те, що добре, а що погано, використовуючи критичне мислення.

6. Критичне мислення – це ключ до кар'єрного успіху. Не лише філософи, а й юристи, лікарі, журналісти, інженери, аналітики, політики повинні використовувати критичне мислення, яке є одним із найбажаніших навичок для робочої сили, оскільки воно допомагає аналізувати інформацію, мислити нестандартно, вирішувати проблеми за допомогою інноваційних рішень та систематично планувати.

7. Прийняття рішень. Критичне мислення допомагає нам долати повсякденні проблеми в міру їх надходження, і дуже часто цей розумовий процес здійснюється навіть підсвідомо. Це допомагає нам мислити незалежно та

довіряти своїй інтуїції. Ті, хто має навички критичного мислення, зазвичай, вирішують проблеми як частину свого природного інстинкту, що допомагає їм краще виконувати свою роботу і долати певні труднощі.

8. Людина має бути щасливішою. Спілкування із самим собою та глибоке розуміння того, чому ви думаєте саме так, як ви думаєте, може справді зробити людину щасливішою. Критичне мислення може допомогти вам краще зрозуміти себе і, у свою чергу, допомогти вам уникнути будь-яких негативних або обмежуючих переконань і більше зосередитись на своїх сильних сторонах.

9. Формує обґрунтовану думку. Критичне мислення дозволяє нам переконатися, що наші думки ґрунтуються на фактах; допомагає розібратися у великих масивах не завжди об'єктивної інформації, у всьому додатковому "білому" шумі.

10. Поліпшує комунікаційні здібності/відносини та емоційний інтелект. Критичне мислення може допомогти краще зрозуміти думку інших і стати більш відкритими до різних точок зору.

11. Сприяє зацікавленості. Критично мислячі люди постійно цікавляться різними речами в житті і, як правило, мають широке коло інтересів. Критичне мислення означає постійно ставити питання і бажати дізнатися більше про те, що може допомогти їм розібратися в ситуації чи концепції, ніколи не беручи нічого за чисту монету.

12. Активність для розуму. Так само, як м'язи, щоб вони були сильними, розум також потребує вправ і випробувань. Можна впевнено сказати, що критичне мислення схоже на діяльність розуму, його потрібно практикувати. Критичне мислення сприяє розвитку багатьох важливих навичок, таких як логічне мислення, прийняття рішень та неупередженість.

13. Сприяє творчому розвитку. Критично мислячі люди також є дуже творчими особистостями, які вбачають можливості та перспективи у будь-чому. Вони постійно прагнуть рухатися далі, що має вирішальне значення в контексті цивілізаційного прогресу.

14. Створює незалежність. Коли ми думаємо критично, думаємо самостійно, то більше довіряємо собі. Критичне мислення є ключем до створення незалежності та заохочення приймати власні рішення, формувати особисту думку.

15. Найважливіша життєва навичка. Критичне мислення має вирішальне значення як для освіти, саморозвитку, самовдосконалення, так і життя загалом. Освіта — це не лише спосіб підготуватися до життя, а й саме життя. Навчання — це процес довжиною життя, через який ми проходимо щодня.

Концепція постмодерного проекту Жана Бодрієра. Ми намагаємося показати, що постмодерний проект Жана Бодрієра — це приклад відсутності будь-якого критичного мислення, оскільки знання не є достовірним, об'єктивним і доведеним, кожен визначає, що є для нього істинним, у "кожного своя правда". Постмодерн привів до того, що поступово оптимізм сучасності поступився місцем розчаруванню і відмовою від модерну. Постмодерн відкинув сучасну людину від її коріння та ідентичності, зануливши її в кризу своєї сутності, кризу розуму, втрату ідентичності.

Постмодерн — це філософська та інтелектуальна концепція кінця 20-го століття, яка намагається після краху ідеологій вписатися в розширення структуралізму та деконструктивізму. Після розпаду культурних чи релігійних орієнтирів, релятивізму науки, кризи ідей прогресу, людства, яке зіткнулося з екологічними та соціальними банкрутствами, постмодерністи прийшли до

розчарування світу. Епоха постмодерну сприяла фрагментації особистості, ідентичності яка була занурена у протилежні установки [9; 10; 11]. Світ, який переповнений знаками, символами, атрибутами, ілюзіями, абстракціями транслює відсутність реального відчуття дійсності. На заміну реальності, з її вадами, проблемами, невизначеностями, формується ірреальний світ знаків, символів, кліків, фантомів та очікувань, які вказують на колізії істини та самі постають як істина. Світ, згідно постмодерністів, все більше переповнюється інформацією, в якій все менше і менше реально-достовірного змісту. Світ перетворився в загальний інформаційний потік, в якому існує людина, де переповнена інформацією гіперреальність демонструє відповідні феномени, наприклад віртуалізацію. “Використання технологій віртуальної реальності та доповненої реальності стали дійсністю в реальному світі. Їх використання практично в будь-якій сфері життєдіяльності суспільства не завжди є виправданою необхідністю. Віртуалізація сприймається скоріше як розвага, ніж як потенціальна можливість, хоча останнім часом ситуація значно змінилася. (...) не можливо переоцінити переваги віртуалізації, як у практичній так і соціально-гуманітарній площині, але не зважати на ризики теж необачно. Тим більше, що дискусійність філософських розвідок щодо еклектичної природи віртуальності, дозволить, в певній мірі, сформулювати відповідні гіпотетичні припущення. (...) При цьому акцентування переваг віртуалізації привалюють над недоліками, що уможливорює певні ризики та негативні наслідки” [3, с.14].

У результаті відсутності критичного мислення становлення постмодерну представляв собою “великий процес втрати сенсу”, через який зникає віра в “справжній світ”. До характеристик постмодерного світу, спираючись на відомі дослідження [1] можна віднести: еклектизація стилістики; конвергенція ідей та течій; вплив модусів постмодерного мистецтва; орієнтири на натовп, маси, елітні клани суспільства; “вигадування мистецтва”; використання реконструкції; орієнтація на гіперреальний світ; поява ерзацеталонів, субпарадигм. Це далеко не повний перелік ідей та характеристик постмодернізму, в контексті яких представлений проект гіперреального світу медійного капіталізму французького філософа Ж. Бодріяра [1].

“Постмодерністські мистецькі образи наскрізно симулятивні, вони є порожніми оболонками, копіями, які ніколи і не мали оригіналу. (...) Проте симулякризація стосується не лише природи самого мистецтва, але й методів його застосування. Існує небезпека: твори мистецтва стають об’єктом маніпуляції з боку владних структур” [6, с. 71].

Спосіб мислення за Ж. Бодріаром зосереджує увагу на ірреальних “химерах” буття, захищаючи суспільство, що продукує ілюзію [1]. Він вбачає “світ, у якому індивідуальність – це міф, а люди є одиницями, які відображають усе, що відбувається в медійному просторі та їх єдиною метою є лише споживання зображень та знаків” [1]. Тому Ж. Бодріар називає цей світ “гіперреальним” і одним з його якостей є те, що між реальним і вигаданим світом немає жодної різниці.

Розглядаючи постмодернізм через царину права, де критичне мислення як неформальна логіка та засіб юридичної логіки є значимим, погоджуємося з думкою, що “постмодернізм своїм «прощанням із розумом» спрямовує юридичну думку на шлях нормативного скинення права; (...) постмодерн, заперечуючи будь-які міркування практичної філософії стосовно легітимної та нелегітимної влади, справедливості та несправедливості, законності та незаконності, нормативності та фактичності, роззброює нас перед вимогами

спільного життя, особливо в громадському, державному або світовому плані; (...) постмодернізм не може жодним чином практично проявитися в праві, оскільки постмодернізм нехтує питанням смислу в праві, будь-яка правова практика стає непотрібною, якщо навіть не марною” [5, с. 227].

Світ, який є “гігантським симулякром”, і є нашою реальністю, де все стає абстрактним, цінність «реального» зростає, а вийти з цього світу дуже складно. Симулякр виконує роль стереотипу, примітивної матриці, яка допомагає людині жити в цьому вигаданому світі та служить образом віртуально-іраціональної реальності. “Симулякр – це знак, який не має ніякого зв’язку з реальністю і ні до чого не відсилає нас. Складається враження, що інформаційний простір веде своє власне життя, а зв’язки з конкретними предметами та об’єктами руйнуються. Зв’язок знака та речі спотворюється. Явище симулякризації практично захопило всі сфери нашого життя: політика, соціум, культура, наука, взаємовідносини між людьми, побут тощо” [6, с. 66].

Нині у науковій літературі можна зустріти термінологію на зразок: “постправа”, “постдостоірність” і т.д., оскільки у занадто великому обсязі інформації важко відрізнити правду від неправди, чи то симуляції. Симулякри формують структуру мислення (звички), які створюють фальшиві парадигми освоєння та існування дійсності, в основі яких закладено елементарні шаблони, тривіальні поняття. Наприклад, телебачення базується на симулякрах та симуляції, в основі яких кліше/ярлики, призначені для масифікації та популяризації певних речей, які несуть з собою пріоритет фантомного над метафізичним. На думку деяких філософів постмодерну, не відбувалося жодних “терористичних атак”, а відбувся зсув у гіперреальність та поглинання системи одних цінностей іншими [1; 9; 10; 11].

Висновок. Критичне мислення, на думку більшості науковців, – це засіб мислення, це інтелектуальна здібність, це соціально важлива навичка, це рефлексія, це мистецтво, це логічно-раціональна система тощо. Отже, критичне мислення є важливою складовою сучасного віртуалізованого, масмедійного, інформаційного, ірреального суспільства споживачів та визначальним фактором існування та розвитку особистості в даних умовах.

У постмодерністського дискурсі Ж. Бодрієра критичне осмислення не є визначним процесом та інструментом основ філософських роздумів, але ж інформатизація та віртуалізація суспільства призвела до такого негативного явища як маніпулювання свідомістю особистості/суспільства. Факт сформованості критичного мислення та володіння ним людиною є запорукою інтелектуальних чеснот, неупередженості та виступає опонентом гіперреальному світу.

Список використаних джерел:

1. Бодріяр, Ж 2004, *Симулякри і симуляція*, перекл. з франц. Ховтун, В, Київ: Вид-во Соломії Павличко “Основа”, 230 с.
2. Воронкова, ВГ & Нікітенко, ВО 2022, *Філософія цифрової людини і цифрового суспільства: теорія і практика*. Монографія, Львів-Торунь: Liha-Pres, 460 с.
3. Кивлюк, ОП, Губська, ГВ & Франц, ЙС 2021, ‘Еклектизм віртуальності освітнього середовища: управлінський контекст’, *Освітній дискурс : збірник наукових праць*, гол.ред. Кивлюк, ОП, Київ : ТОВ “НІА “НТІ”, № 38 (11-12), с. 7-16. Доступно: <[https://doi.org/10.33930/ed.2019.5007.38\(11-12\)-1](https://doi.org/10.33930/ed.2019.5007.38(11-12)-1)>. [29 Вересень 2023].
4. Кивлюк, О, Воронкова, В & Андрюкайтене, Р 2023, ‘Еволюція від активного відповідального громадянства до цифрового в контексті критичного мислення: досвід країн ЄС’, *HUMANITIES STUDIES: збірник наукових праць*, гол. ред.

- Воронкова, ВГ, Запоріжжя: Видавничий дім "Гельветика", Випуск 14 (91), с. 23-34.
5. Мелкевік, Б 2013, 'Постмодернізм, право та "прощання з розумом"', *Критика постмодерної правової концепції, філософія права і загальна теорія права*, № 2, с. 215-228.
 6. Стебельська, ОІ 2022, 'До питання про симулякризацію соціально-культурного простору', *Актуальні проблеми філософії та соціології*, Випуск 39, Видавничий дім «Гельветика», с.66-74. Доступно: <<https://doi.org/10.32782/apfs.v039.2022.12>>. [29 Вересень 2023].
 7. Терно, СО 2009, *Критичне мислення — сучасний вимір суспільствознавчої освіти*, Запоріжжя: Просвіта, 268 с.
 8. Хейбер, Дж 2023, *Критичне мислення. Твій бронік проти інформаційної зброї*, перекл. з англ. Бойченко, О, Київ: Вид-во "ArtHuss", 198 с.
 9. Derrida, J 1983, *D'un ton apocalyptique adopté naguère en philosophie*, Paris: Galilée.
 10. Lyotard J.-F. *Moralités postmodernes* / J.-F. Lyotard. Paris, Galilée, 1993.
 11. Lyotard, J.-F 1982, "Réponse à la question: Qu'est-ce que le postmoderne?", dans, *Critique. Revue générale des publications françaises et étrangères*, Tome 37, no 419.
 12. Halpern, DF 2014, *Thought and Knowledge: An Introduction to Critical Thinking*, New York and London: Psychology Press, 656 p.
 13. Ennis, Robert, H 2015, 'Critical thinking: A streamlined conception (A revised version of 1991b, below)', In Davies, Martin and Ronald Barnett (eds.), *A handbook of critical thinking in higher education*, New York: Palgrave Macmillan, pp. 31-47.
 14. Paul, RW 1990, *Critical Thinking: What Every Person Needs to Survive in a Rapidly Changing World*, Rohnert Park, CA: Center for Critical Thinking and Moral Critique, Sonoma State Univ.

References:

1. Bodriiar, Zh 2004, *Symuliakry i symuliatsiia (Simulacra and simulation)*, perekl. z frants. Khovtun, V, Kyiv: Vyd-vo Solomii Pavlychko "Osnova", 230 s.
2. Voronkova, VH & Nikitenko, VO 2022, *Filosofiiia tsyfrovoi liudyny i tsyfrovoho suspilstva: teoriia i praktyka (Philosophy of digital man and digital society: theory and practice)*. Monohrafiia, Lviv-Torun: Liha-Pres, 460 s.
3. Kyvliuk, OP, Hubska, HV & Frants, YS 2021, 'Eklektyzm virtualnosti osvitnoho seredovyshcha: upravlynskyi kontekst (Eclecticism of the virtuality of the educational environment: management context)', *Osvitnii diskurs: zbirnyk naukovykh prats*, hol.red. Kyvliuk, OP, Kyiv: TOV "NIA "NTI", № 38 (11-12), s. 7-16. Dostupno: <[https://doi.org/10.33930/ed.2019.5007.38\(11-12\)-1](https://doi.org/10.33930/ed.2019.5007.38(11-12)-1)>. [29 Veresen 2023].
4. Kyvliuk, O, Voronkova, V & Andriukaitene, R 2023, 'Evoliutsiia vid aktyvnoho vidpovidalnoho hromadianstva do tsyfrovoho v konteksti krytychnoho myslennia: dosvid krain YeS (Evolution from active responsible citizenship to digital in the context of critical thinking: the experience of EU countries)', *HUMANITIES STUDIES: zbirnyk naukovykh prats*, hol. red. Voronkova, VH, Zaporizhzhia: Vydavnychyi dim "Helvetyka", Vypusk 14 (91), c. 23-34.
5. Melkevik, B 2013, 'Postmodernizm, pravo ta "proshchannia z rozumom" (Postmodernism, Law and "Farewell to Reason")', *Krytyka postmodernoi pravovoi kontseptsii, filosofiiia prava i zahalna teoriia prava*, № 2, c. 215-228.
6. Stebelska, OI 2022, 'Do pytannia pro symuliakryzatsiiu sotsialno-kulturnoho prostoru (On the issue of simulacraization of the socio-cultural space)', *Aktualni problemy filosofii ta sotsiologii*, Vypusk 39, Vydavnychyi dim «Helvetyka», c.66-74. Dostupno: <<https://doi.org/10.32782/apfs.v039.2022.12>>. [29 Veresen 2023].
7. Terno, SO 2009, *Krytychne myslennia — suchasnyi vymir suspilstvoznauchoi osvity (Critical thinking — modern dimension of social science education)*, Zaporizhzhia: Prosvita, 268 s.
8. Kheiber, Dzh 2023, *Krytychne myslennia. Tvii bronik poty informatsiinoi zbroi (Critical Thinking. Your armored car is an information weapon)*, perekl. z anh. Boichenko, O, Kyiv: Vyd-vo "ArtHuss", 198 s.

9. Derrida, J 1983, *D'un ton apocalyptique adopté naguère en philosophie*, Paris: Galilée.
10. Lyotard J.-F. *Moralités postmodernes* / J.-F. Lyotard. Paris, Galilée, 1993.
11. Lyotard, J.-F 1982, "Réponse à la question: Qu'est-ce que le postmoderne?", dans, *Critique. Revue générale des publications françaises et étrangères*, Tome 37, no 419.
12. Halpern, DF 2014, *Thought and Knowledge: An Introduction to Critical Thinking*, New York and London: Psychology Press, 656 p.
13. Ennis, Robert, H 2015, 'Critical thinking: A streamlined conception (A revised version of 1991b, below)', In Davies, Martin and Ronald Barnett (eds.), *A handbook of critical thinking in higher education*, New York: Palgrave Macmillan, pp. 31-47.
14. Paul, RW 1990, *Critical Thinking: What Every Person Needs to Survive in a Rapidly Changing World*, Rohnert Park, CA: Center for Critical Thinking and Moral Critique, Sonoma State Univ.

DOI 10.33930/ed.2019.5007.45(7-9)-4

УДК 378.091.3:37.091.12.011.3-051]:81'232

ЗНАЧЕННЯ МОВНОЇ ОСВІТИ В СТРАТЕГІЇ ПІДГОТОВКИ ПЕДАГОГІЧНИХ КАДРІВ

THE IMPORTANCE OF LANGUAGE EDUCATION IN THE STRATEGY OF TRAINING PEDAGOGICAL PERSONNEL

Чжао Ган

Актуальність теми дослідження. Мовна підготовка належить до стратегічних напрямів формування педагогічних кадрів. Першим і головним провідником мовних стратегій в системі навчання та виховання учнів та студентів є вчитель, педагог. Оволодіння педагогами мовними стратегіями в процесі навчання в педагогічному університеті розглядається як особливе завдання мовної політики держави.

Постановка проблеми. Мовна освіта є стратегічно важливою складовою у підготовці майбутніх педагогів, оскільки саме якісне володіння мовними засобами та прийомами дозволяє вчителю доносити необхідні знання до учнів. Вміння творчо та різнопланово застосовувати мову у педагогічній діяльності сприяє максимальному розкриттю вчителем свого інтелектуального потенціалу, сприяє кращому засвоєнню учнями навчального матеріалу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В процесі вивчення проблематики мовної освіти в педагогічному процесі корисними виявилися наукові, педагогічні та

Urgency of the research. Language training is one of the strategic areas of the formation of pedagogical personnel. The first and the main agent of language strategies in the system of teaching and education of pupils and students is the teacher, the educator. Teachers' mastering of language strategies in the process of teaching at a pedagogical university is seen as a special task of the state's language policy.

Target setting. Language education is a strategically important component in the training of future teachers because it is the qualitative mastery of language tools and techniques that allows the teacher to convey the necessary knowledge to students. The ability to creatively and diversely apply language in pedagogical activity contributes to the maximum disclosure of the teacher's intellectual potential and contributes to a better learning of educational material by students.

Actual scientific researches and issues analysis. In the process of studying the problems of language education in the pedagogical process, the scientific, pedagogical, and philosophical-

філософсько-освітологічні напрацювання таких дослідників, як А. Асанова, О. Безкоровайна, М. Казакова, В. Коваль, О. Кучерук, О. Палеха, Н. Подолянська-Калько, С. Роман, Т. Северіна, Н. Сура, Н. Сяська та багато інших.

Постановка завдання полягає у системному осмисленні мовної освіти в стратегії підготовки майбутнього педагога.

Виклад основного матеріалу. Розглядаються місце та роль мовної освіти в педагогічному освітньому просторі, аналізуються сучасні стандарти іноземномовної підготовки майбутніх педагогів. Акцентується, що мовна освіта у педагогічних навчальних закладах має не тільки сформувати належний рівень знань та компетентностей, але й надати студенту-педагогу методологічний та методичний арсенал для подальшої трудової діяльності. Підкреслюється значущість і пріоритетність мовної освіти на державному рівні.

Відзначається роль іноземномовної підготовки майбутніх педагогів у зв'язку з євроінтеграційними планами України, глобальними процесами інтернаціоналізації освітнього простору. Розглядаються сучасні стандарти іноземномовної підготовки майбутніх педагогів, обумовлені європейською практикою у цій царині та існуючими вітчизняними законодавчими актами. Вони спрямовані на утвердження якісних змін у іноземномовній підготовці вчителів, важливим компонентом якої є оволодіння стійкими розмовними навичками.

Висновки. Мовна освіта є стрижнем гуманістично-спрямованої системи підготовки майбутніх педагогів. Вона є підґрунтям ціннісної та інтелектуальної комунікації у навчально-виховному процесі. Вміння творчо та різнопланово застосовувати мову у педагогічній діяльності сприяє максимальному розкриттю вчителем свого духовного потенціалу, сприяє кращому засвоєнню учнями навчального матеріалу.

Ключові слова: мовна освіта, педагог, мовна культура, іноземномовна підготовка, професійна компетентність, мовні стратегії, мовна політика.

educational developments of such researchers as A. Asanova, O. Bezkorovaina, M. Kazakova, V. Koval, O. Kucheruk, O. Palekha, N. Podolianska-Kalko, S. Roman, T. Severina, N. Sura, N. Siaska and many others.

The research objective of the article is a systematic understanding of language education in the strategy of training a future teacher.

The statement of basic materials. The place and role of language education in the pedagogical educational space are considered, modern standards of foreign language training of future teachers are analyzed.

It is emphasized that language education in pedagogical educational institutions should not only form the appropriate level of knowledge and competences, but also provide the student-teacher with a methodological and methodical arsenal for further work. The importance and priority of language education at the state level is emphasized.

The role of foreign language training of future teachers in connection with the European integration plans of Ukraine, global processes of internationalization of the educational space is noted. Modern standards of foreign language training of future teachers are considered, determined by European practice in this area and existing domestic legislative acts. They are aimed at establishing qualitative changes in the foreign language training of teachers, an important component of which is the acquisition of stable conversational skills.

Conclusions. Language education is the core of the humanistically oriented system of training future teachers. It is the foundation of valuable and intellectual communication in the educational process. The ability to use language creatively and in a variety of ways in pedagogical activities contributes to the maximum disclosure by the teacher of his spiritual potential, contributes to better assimilation of educational material by students.

Keywords: language education, teacher, language culture, foreign language training, professional competence, language strategies, language policy.

Актуальність, постановка проблеми. Мовна підготовка належить до стратегічних напрямів формування педагогічних кадрів. І це зрозуміло. Мова – це основний засіб спілкування вчителя і учня, засіб обміну інформацією, засіб виховання ціннісної палітри особистості. Яскрава, чітка, мелодійна мова вчителя як ніщо інше забезпечує ефективність комунікації між суб'єктами академічного процесу, довірливість ставлення учня до школи і вчителя, навчальних предметних знань і цінностей, які йому необхідно освоїти.

Першим і головним провідником мовних стратегій в системі навчання та виховання учнів та студентів є вчитель, педагог. Оволодіння педагогами мовними стратегіями в процесі навчання в педагогічному університеті розглядається як особливе завдання мовної політики держави.

Завдання полягає в системному осмисленні мовної освіти в стратегії підготовки педагогічних кадрів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В процесі вивчення проблематики мовної освіти в педагогічному процесі корисними виявилися наукові, педагогічні та філософсько-освітологічні напрацювання таких дослідників, як А. Асанова, О. Безкоровайна, М. Казакова, В. Коваль, О. Кучерук, О. Палеха, Н. Подолянська-Калько, С. Роман, Т. Северіна, Н. Сура, Н. Сяська та багато інших. В той же час, необхідно, з нашої точки зору, актуалізувати проблему інтенсифікації мовної підготовки майбутніх педагогів з огляду на незворотні зміни, що відбуваються в українському соціумі, в тому числі й в освітній галузі.

Виклад основного матеріалу. Насамперед розкриємо місце та роль “мовної освіти” в стратегії підготовки майбутнього педагога. На переконання фахівців, мовна освіта забезпечує навчання мовам як способу пізнання, дослідження і розуміння навколишнього світу та як засобу спілкування внаслідок формування комунікативної компетенції, яка охоплює мовну, мовленнєву і соціокультурну компетенції. Таким чином, мовна освіта виконує низку функцій: комунікативну, виховну, освітню, навчальну і розвивальну [9, с. 275].

Мовна освіта є стратегічно важливою складовою у підготовці майбутніх педагогів, оскільки саме якісне володіння мовними засобами та прийомами дозволяє вчителю доносити необхідні знання до учнів. Вміння творчо та різнопланово застосовувати мову у педагогічній діяльності сприяє максимальному розкриттю вчителем свого інтелектуального потенціалу, сприяє кращому засвоєнню учнями навчального матеріалу.

Як зауважує В. Коваль, у процесі своєї професійно-педагогічної діяльності майбутній фахівець повинен уміти проектувати і стратегічно адекватно моделювати навчальну діяльність учнів по засвоєнню рідної мови як основного засобу розуміння української етнокультури та іноземної мови як засобу міжкультурної комунікації. При цьому сам учитель-філолог повинен бути готовий брати участь у міжкультурній взаємодії, спираючись на свої лінгводидактичні знання. Це насамперед стає очевидним у тих навчальних закладах, де готують фахівців за кількома філологічними напрямками, як-то: українська мова та література, російська мова та література, українська мова й література та польська мова, українська мова й література та англійська мова й література та ін. [6, с. 225].

Отже, мовна освіта передбачає формування у майбутніх педагогів так званої лінгводидактичної компетентності. На переконання науковців, педагогічна технологія формування лінгводидактичної компетентності

майбутніх учителів відповідає таким принципам: загальнопедагогічним (науковості, доступності, наочності, систематичності і послідовності, наступності і перспективності, зв'язку теорії з практикою) і лінгводидактичним (принцип синергетичності, принцип засвоєння мовної картини етносу, принцип білінгвальної комунікативності, принцип розвитку чуття мови, принцип врахування філологічного досвіду, професійної спрямованості навчання, принцип врахування рідної мови, принцип контрастивності, принцип врахування мови-посередника, принцип бінарності подання і засвоєння мовного та мовленнєвого матеріалу, принцип мажорності, принцип врахування регіональних умов, принцип врахування синхронності вивчення мов, принцип крос-культурності навчання та виховання та принцип формування вторинної мовної особистості) [1].

В той же час, майбутній педагог має оволодіти різноманітними методиками підняття рівня власної мовної культури та засобами вивчення й викладання мов. Мовна освіта у педагогічних навчальних закладах має не тільки сформувати належний рівень знань та компетентностей, але й надати студенту-педагогу методологічний та методичний арсенал для подальшої трудової діяльності.

Зокрема, практичні спостереження за розвитком майбутніх учителів показують, що досвід ефективного навчання методики мови через творчість студентів зумовлюється різними видами професійно спрямованої діяльності і способами організації навчання до яких відносяться такі:

- вивчення й узагальнення методичної спадщини вітчизняних просвітителів та сучасних теоретико-експериментальних досліджень;
- визначення спільного і відмінного в різних методичних системах;
- засвоєння особливостей навчання різних розділів мови і розвитку мовлення в процесі моделювання уроків, пошуки шляхів вирішення труднощів мовної освіти;
- емоційно-логічне складання власних текстів (лінгвістичних казок, віршів, інших творів);
- укладання учительського “портфоліо”;
- розроблення мовно-мовленнєвих завдань, граматичних вікторин, кросвордів, ребусів;
- укладання міні-словників, навчальних пам’яток, збірок афоризмів;
- проведення уроків української мови, позакласних заходів;
- усвідомлення студентами власної педагогічної діяльності, визначення за допомогою рефлексії основних умов педагогічної творчості і майстерності;
- зіставлення власної моделі уроку з альтернативними аналогічними уроками іншого студента, відомого вчителя – за структурою, змістом – з подальшим уточненням, корегуванням власних навчальних продуктів;
- індивідуальне та колективне доповнення, а також розвиток готових метод-ідей;
- розроблення методичних рекомендацій до опорного дидактичного матеріалу, навчальних посібників;
- групове складання систем вправ, тестів, проектів уроків на основі даного тематичного матеріалу;
- автономне опанування майбутньої спеціальності;
- самостійний пошук необхідної інформації;
- захист індивідуальних проектів нетрадиційних уроків мови, позакласних заходів мовного характеру і колективне їх обговорення та ін. [7, с. 114].

Необхідно зазначити, що в наш час актуалізувалась роль іноземномовної підготовки майбутніх педагогів у зв'язку з євроінтеграційними планами України, глобальними процесами інтернаціоналізації освітнього простору.

О. Палеха з цього приводу констатує, що на сучасному етапі формування єдиного європейського простору важливою ознакою професійної підготовки майбутнього вчителя є підвищення рівня володіння іноземними мовами, зміна підходів до їх навчання та підготовки відповідних педагогічних кадрів, які б забезпечували ефективне навчання іноземних мов [8, с. 75].

Виходячи з вищенаведеного, можна стверджувати про те, що у сучасних умовах значно підвищується важливість підготовки вчителів іноземних мов, які б впроваджували сучасні підходи їх викладання у навчальних закладах України.

З точки зору низки дослідників (Л. Гайдукова, В. Перлова, М. Писанко, С. Роман, О. Середа, Т. Стеченко та ін.), у мовній освіті для розвитку професійно-орієнтованої іншомовної компетенції студентів-філологів, варто застосовувати так звану двонаправлену модель навчання іноземним мовам на практичних заняттях у педагогічному ВНЗ. Ця модель, за даними досліджень С. Романа орієнтована на формування як власне комунікативних, так і професійно-педагогічних умінь у сфері навчальної діяльності вчителя іноземної мови, засобом чого слугують спеціально підготовлені педагогізовані вправи-проблеми, або навчально-професійні завдання. Зазначена двонаправлена модель навчання студентів-філологів іноземній мові характеризується такими особливостями:

- підвищеною мотивацією до навчання, зумовленою стимуляцією інтересу студентів до певних аспектів комунікативно-навчальної діяльності вчителя іноземної мови і наступною настановою на оволодіння відповідними професійно-педагогічними вміннями;

- більш щільним режимом роботи студентів з огляду на системний характер процесу оволодіння мовленнєвими (комунікативними) і професійними вміннями;

- значно більшою, у порівнянні з однонаправленим навчанням іноземній мові, контрольованістю і керованістю навчального процесу, зумовленими застосуванням різних видів контролю, в тому числі й “подвійного” контролю, при якому на взаємоконтроль студентів, які взаємодіють в режимах “студент-група”, “студент-студент”, накладається контроль викладача;

- підвищеною повторюваністю навчального матеріалу (але кожного разу з новим завданням) у мовленнєвих і професійно орієнтованих ситуаціях [10, с. 41–42].

Вочевидь, сучасна мовна освіта має послуговуватись новітніми методичними, методологічними, інформаційно-комунікативними, дидактичними науковими розробками.

Можна констатувати, що на сьогоднішній день на державному рівні визнається значущість і пріоритетність мовної освіти, особливо іноземномовної підготовки. Майбутні педагоги мають стати провідниками нових підходів до мовної освіти, бути прикладом якісного опанування мовних стратегій.

Підтверджуючи вищенаведену тезу зазначимо, що у Національній стратегії розвитку освіти в Україні на 2012-2021 роки, Законі про вищу освіту, Концепції мовної освіти в Україні та Загальноєвропейських рекомендаціях з мовної освіти наголошується на створенні умов для розвитку мовної особистості спеціаліста, який досконало володіє англійською мовою. Однак, на думку фахівців, досягнення безперешкодного рівня володіння іноземною мовою для реалізації професійних знань значно ускладнюється через недостатній

словниковий запас майбутніх спеціалістів. Саме тому увагу багатьох учених зосереджено на пошуку нових шляхів розширення словникового запасу студентів у процесі оволодіння англomовною мовленнєвою діяльністю. Найбільш актуальною сьогодні є проблема формування компетентного випускника. Після детального вивчення вимог, що пред'являються фахівцям за кордоном, можна формулювати аналогічне зарубіжній моделі поняття компетентності як сукупності якостей, що характеризують всебічно розвинуту людину: загальної культури, творчого підходу, володіння мистецтвом спілкування, а також суто професійні характеристики й сформована потребо-мотиваційна, операційно-технічна (спеціальні знання, вміння й навички) та рефлексивна сфери [13].

Саме тому вчені звертають особливу увагу на **сучасні стандарти іноземномовної підготовки майбутніх педагогів**.

Проблемі визначення стандартів іноземномовної підготовки студентів багато уваги приділяється у країнах ЄС. Так, згідно з вимогами Загальноєвропейських рекомендацій з мовної освіти щодо рівнів володіння іноземною мовою, студенти вищих навчальних закладів мають “володіти уміннями вільно висловлюватися без суттєвої витрати часу на пошук адекватних мовних засобів у процесі досягнення ними соціальних, академічних і професійних цілей” [4, с. 24]. У контексті Рекомендацій Ради Європи студент розглядається як суб'єкт, який сам ставить собі мету навчання, а викладач вибирає для нього стратегію досягнення цієї мети. В Рекомендаціях підкреслюється, що мовні навички – це тільки база, інструментарій для досягнення позитивного результату на рівні комунікативних дій, і, наприклад, граматики чи лексики не повинні бути ізольованими від комунікативних цілей об'єктом викладання [4, с. 20].

Ключовим поняттям концепції вивчення іноземних мов у європейських країнах є “поріг комунікації”, а методичними орієнтирами – правильна вимова і сучасне розмовне мовлення. Вивчення іноземної мови, таким чином, виходить за рамки педагогіки і набуває важливого політичного значення. Йдеться про переорієнтацію з оволодіння граматичними структурами на оволодіння живою мовою. Останньою зі складових комунікативної компетенції, але жодним чином не останньою за значущістю (“The last but not least”) є соціальна компетенція. Вона передбачає готовність і бажання взаємодіяти з іншими, впевненість у собі, а також уміння поставити себе на місце іншого і здатність впоратися із ситуацією, що склалася. Такий підхід до професійної підготовки викладача знайшов відбиття і в сучасному методі навчання – комунікативно-діяльнісному, що ставить за мету навчання мови через мовлення і заснований на таких ключових поняттях, як “спілкування”, “культура”, “мотивація”, “інтерактивність”. До провідних характеристик цього методу належать наступні:

- адекватність до реального спілкування;
- пріоритет мовленнєвої діяльності у взаємозв'язку всіх її видів;
- застосування активних форм спілкування (бесід, диспутів, конференцій, круглих столів, обговорень, роботи в “English-speaking Club”), що дають можливість висловитися, виразити свої думки в діалозі чи монологі;
- синхронність, послідовність [2, с. 20].

Отже, сучасні стандарти іноземномовної підготовки на європейському освітньому просторі спрямовані, в першу чергу, на набуття студентами навичок практичного застосування мови у професійній діяльності, науковому пошуку, повсякденному житті.

На переконання М. Казакової, до основних передумов запровадження європейських освітніх стандартів у навчання англійської мови студентів філологічних спеціальностей нашої країни слід віднести:

- сталий розвиток системи вищої освіти в Україні;
- переосмислення мети вивчення іноземної мови у ЗВО;
- розширення мобільності студентів та персоналу;
- реалізацію нової мовної політики, що передбачає оволодіння іноземною мовою як засобом міжкультурного спілкування;
- компетентність викладача англійської мови [5, с. 148].

Сучасні стандарти іноземномовної підготовки майбутніх педагогів мають утверджуватись за допомогою різноманітних методів. Зокрема, діяльнісний підхід, який лежить в основі методу проектів, сприяє оптимізації процесу професійно-педагогічної підготовки у таких вимірах:

- набуття досвіду професійної діяльності в процесі опанування теоретичного матеріалу, адже виконання проектного завдання передбачає створення певного продукту, який імітує продукт професійної діяльності вчителя (складання плану-конспекту уроку, методичних розробок, створення наочних посібників, участь в методичному об'єднанні, проведення конференцій тощо);
- інтеграція набутих знань з різних педагогічних дисциплін [3, с. 35].

В цілому на переконання фахівців, модернізація підходів до іншомовної професійної підготовки майбутніх учителів у контексті вітчизняного Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти сприяє підвищенню рівня їх професіоналізму, розумової культури, відповідальності за результати своєї навчальної праці. Запровадження нового Державного стандарту зумовлює необхідність внесення змін стосовно організації процесу іншомовної професійної підготовки майбутніх педагогів. Як зауважує Т. Северіна, викладання іноземних мов у вищих педагогічних навчальних закладах має здійснюватися з опорою на такі принципи: комунікативної спрямованості навчання; ситуативності та тематичної організації навчального матеріалу; діяльнісного характеру навчання; соціокультурного спрямування навчального процесу; домінуючої ролі вправ і завдань та випереджаючого усного засвоєння мовленнєвих зразків. В цьому контексті основними підходами до формування іншомовної професійної компетентності майбутніх учителів визначено: послідовне здійснення комунікативно-пізнавального навчання, пов'язаного з підвищенням змістовності мовлення; використання прийомів, що спонукають до вираження особистого ставлення до проблем, які обговорюються; орієнтація на формування ціннісних основ особистості майбутніх педагогів; цілеспрямована реалізація принципу індивідуалізації навчання, орієнтована на використання іноземної мови в майбутній діяльності зі школярами, широке застосування видів та форм самостійної роботи; використання інтерактивних технологій [11, с. 279].

Підсумовуючи, слід зазначити, що стандарти іноземномовної підготовки мають підняти на якісно новий рівень та наповнити сучасним змістом самі складові навчання іноземної мови до яких фахівці відносять такі системоутворюючі компоненти:

- сфери комунікативної діяльності, теми, ситуації та мовний матеріал, що враховують професійну спрямованість навчання студентів;
- мовний матеріал (фонетичний, лексичний, граматичний, орфографічний), правила його застосування та навички його використання;

– комплекс спеціальних (мовленнєвих) умінь, які показують рівень практичного володіння іноземною мовою як засобом спілкування, зокрема в міжкультурних ситуаціях;

– система знань національно-культурних особливостей та реалій країни, мову якої вивчають [12, с. 206].

Висновки. Отже, мовна освіта є стрижнем гуманістично-спрямованої системи підготовки майбутніх педагогів. Вона є підґрунтям ціннісної та інтелектуальної комунікації у навчально-виховному процесі. Вміння творчо та різнопланово застосовувати мову у педагогічній діяльності сприяє максимальному розкриттю вчителем свого духовного потенціалу, сприяє кращому засвоєнню учнями навчального матеріалу.

Сучасні стандарти іноземномовної підготовки майбутніх педагогів обумовлені європейською практикою у цій царині та існуючими вітчизняними законодавчими актами. Вони спрямовані на утвердження якісних змін у іноземномовній підготовці вчителів, важливим компонентом якої є оволодіння стійкими розмовними навичками.

Список використаних джерел:

1. Асанова, АЕ 2015, 'Лінгводидактична компетентність як кінцевий освітній результат реалізації моделі професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи', *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України*, Вип. 3. Доступно: <http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadps_2015_3_3>. [20 Вересень 2023].
2. Безкоровайна, ОВ & Мороз, ЛВ 2012, 'Актуальні аспекти комунікативної компетенції студентів ВНЗ', *Наукові записки Національного університету "Острозька академія". Сер.: Філологічна*, Вип. 25, с. 142–145.
3. Жияєва, Ю 2011, 'Особливості застосування методу проектів у професійно-педагогічній підготовці вчителів іноземних мов', *Проблеми підготовки сучасного вчителя*, № 3, с. 35–42.
4. *Загальноєвропейські Рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання* 2003, Наук. ред. укр. вид-ня С. Ю. Ніколаєва, Ленвіт, Київ, 273 с.
5. Казакова, ММ 2009, 'Запровадження європейських освітніх стандартів у навчання англійської мови студентів-філологів', *Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили. Сер.: Педагогіка*, Т. 108, Вип. 95, с. 146–149.
6. Коваль, В 2012, 'Лінгводидактичне бачення як важлива педагогічна умова формування лінгводидактичної компетентності майбутніх учителів-філологів', *Літературознавство. Фольклористика. Культурологія*, Вип. 11–12, с. 223–231.
7. Кучерук, ОА & Грибан, ГВ 2008, 'Розвиток креативності у структурі методичної компетентності майбутнього вчителя української мови', *Педагогічний дискурс*, Вип. 3, с. 112–116.
8. Палеха, О 2012, 'Державна політика регулювання підготовки майбутніх учителів іноземної мови у Великій Британії', *Педагогічні науки*, Вип. 3, с. 74–79.
9. Подолянська-Калько, Н 2013, 'Мовна освіта як педагогічна проблема. До питання дефініцій мовної освіти та лінгвістики', *Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка. Сер.: Педагогічні науки*, Вип. 122, с. 274–280.
10. Роман, С 2012, 'Професійно орієнтована іншомовна комунікативна компетентність майбутніх учителів іноземної мови як предмет формування в курсі практики усного та писемного мовлення', *Іноземні мови*, № 2, с. 39–45.
11. Северіна, Т 2014, 'Іншомовна професійна підготовка майбутніх педагогів в умовах запровадження нового Державного стандарту', *Проблеми підготовки сучасного вчителя*, № 9 (1), с. 274–280.

12. Сура, НА 2003, 'Методичне забезпечення та організація навчання курсу професійно орієнтованого спілкування іноземною (англійською) мовою у ВНЗ', *Вісник ЛДІПУ ім. Т.Г. Шевченка*, № 7 (63), с. 205–207.
13. Сяська, НВ 2015, 'Навчання іноземної мови майбутніх учителів у контексті діалогу культур та орієнтацією на міжкультурну комунікацію', *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України*, Серія: Педагогіка, Вип. 4. Доступно: <http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadped_2015_4_17>. [20 Вересень 2023].

References:

1. Asanova, AE 2015, 'Linhvodydaktychna kompetentnist yak kintsevyi osvittii rezultat realizatsii modeli profesiinoi pidhotovky maibutnikh uchyteliv pochatkovoi shkoly (Linguodidactic competence as the final educational result of the implementation of the model of professional training of future primary school teachers)', *Visnyk Natsionalnoi akademii Derzhavnoi prykordonnoi sluzhby Ukrainy*, Vyp. 3. Dostupno: <http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadps_2015_3_3>. [20 Veresen 2023].
2. Bezkorovaina, OV & Moroz, LV 2012, 'Aktualni aspekty komunikativnoi kompetentsii studentiv VNZ (Actual aspects of the communicative competence of university students)', *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu "Ostrozka akademiia"*. Ser.: Filolohichna, Vyp. 25, c. 142–145.
3. Zhyliiaeva, Yu 2011, 'Osoblyvosti zastosuvannia metodu proektiv u profesiino-pedahohichnii pidhotovtsi vchyteliv inozemnykh mov (Peculiarities of using the project method in the professional and pedagogical training of foreign language teachers)', *Problemy pidhotovky suchasnoho vchytelia*, № 3, c. 35–42.
4. *Zahalnoieuropeiski Rekomendatsii z movnoi osvity: vyvchennia, vykladannia, otsiniuvannia (Pan-European Recommendations on language education: study, teaching, evaluation)* 2003, Nauk. red. ukr. vyd-nia S. Yu. Nikolaieva, Lenvit, Kyiv, 273 s.
5. Kazakova, MM 2009, 'Zaprovdzhennia yevropeyskykh osvittikh standartiv u navchannia anhliiskoi movy studentiv-filolohiv (Implementation of European educational standards in teaching English to philology students)', *Naukovi pratsi Chornomorskoho derzhavnogo universytetu imeni Petra Mohyly*. Ser.: Pedahohika, T. 108, Vyp. 95, c. 146–149.
6. Koval, V 2012, 'Linhvodydaktychne bachennia yak vazhlyva pedahohichna umova formuvannia linhvodydaktychnoi kompetentnosti maibutnikh uchyteliv-filolohiv (Linguodidactic vision as an important pedagogical condition for the formation of linguodidactic competence of future philology teachers)', *Literaturoznavstvo. Folklorystyka. Kulturolohiia*, Vyp. 11–12, c. 223–231.
7. Kucheruk, OA & Hryban, HV 2008, 'Rozvytok kreatyvnosti u strukturi metodychnoi kompetentnosti maibutnoho vchytelia ukrainskoi movy (Development of creativity in the structure of methodological competence of the future teacher of the Ukrainian language)', *Pedahohichni dyskurs*, Vyp. 3, c. 112–116.
8. Palekha, O 2012, 'Derzhavna polityka rehuliuвання pidhotovky maibutnikh uchyteliv inozemnoi movy u Velykii Brytanii (State policy of regulation of training of future foreign language teachers in Great Britain)', *Pedahohichni nauky*, Vyp. 3, c. 74–79.
9. Podolianska-Kalko, N 2013, 'Movna osvita yak pedahohichna problema. Do pyttannia definitsii movnoi osvity ta linhvistyky (Language education as a pedagogical problem. On the issue of definitions of language education and linguistics)', *Naukovi zapysky Kirovohradskoho derzhavnogo pedahohichnoho universytetu imeni Volodymyra Vynnychenka*, Ser.: Pedahohichni nauky, Vyp. 122, c. 274–280.
10. Roman, S 2012, 'Profesiino oriientovana inshomovna komunikativna kompetentnist maibutnikh uchyteliv inozemnoi movy yak predmet formuvannia v kursy praktyky usnogo ta pysemnogo movlennia (Professionally oriented foreign language communicative competence of future foreign language teachers as a subject of formation in the course of oral and written communication practice)', *Inozemni movy*, № 2, c. 39–45.
11. Severina, T 2014, 'Inshomovna profesiina pidhotovka maibutnikh pedahohiv v umovakh zaprovadzhennia novoho Derzhavnogo standartu (Professional training of future teachers in foreign languages under the conditions of the introduction of the new State standard)',

Problemy pidhotovky suchasnoho uchytelia, № 9 (1), с. 274-280.

12. Sura, NA 2003, 'Metodychne zabezpechennia ta orhanizatsiia navchannia kursu profesiino oriietovanoho spilkuвання inozemnoi (anhliiskoiu) movoiu u VNZ (Methodical support and organization of teaching a course of professionally oriented communication in a foreign (English) language at a university)', *Visnyk LDPU im. T.H. Shevchenka*, № 7 (63), с. 205–207.
13. Siaska, NV 2015, 'Navchannia inozemnoi movy maibutnikh uchyteliv u konteksti dialohu kultur ta oriietatsiieiu na mizhkulturnu komunikatsiiu (Foreign language training of future teachers in the context of cultural dialogue and orientation to intercultural communication)', *Visnyk Natsionalnoi akademii Derzhavnoi prykordonnoi sluzhby Ukrainy*, Seriia: Pedahohika, Vyp. 4. Dostupno: <http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadped_2015_4_17>. [20 Veresen 2023].

ІННОВАЦІЇ В ОСВІТІ

DOI 10.33930/ed.2019.5007.45(7-9)-5

УДК 378.046.4

ВИКОРИСТАННЯ ХМАРО ОРІЄНТОВАНИХ СИСТЕМ ВІДКРИТОЇ НАУКИ У ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ І ПРОФЕСІЙНОГО РОЗВИТКУ ВЧИТЕЛІВ: МОДЕЛІ І ТЕХНОЛОГІЇ*USE OF CLOUD-ORIENTED OPEN SCIENCE SYSTEMS IN THE PROCESS OF EDUCATION AND PROFESSIONAL DEVELOPMENT OF TEACHERS: MODELS AND TECHNOLOGIES***М. В. Мар'єнко****Ю. Г. Носенко****М. П. Шишкіна****Актуальність теми дослідження.**

Запровадження відкритої науки в ЗЗСО – складний і багатовимірний процес, спрямований не лише на застосування окремих елементів, а побудови цілісної екосистеми, моделі з багатьма учасниками і взаємопов'язаними складниками.

Постановка проблеми.

Існує необхідність фундаментальних досліджень проблем формування хмаро орієнтованих систем навчального і наукового призначення, зокрема, систем відкритої науки, і впровадження їх у процес навчання і професійного розвитку вчителів. Ці дослідження мають бути спрямовані на пошук шляхів поліпшення інноваційної діяльності в сфері освіти вчителів та запровадження нових педагогічних технологій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У дослідженні J. Borup та A. Evmenova розглянуто ефективність курсу підвищення кваліфікації, розробленого для покращення знань, навичок і схильностей вчителів. У дослідженні F. Coenders та N. Verhoef є професійний розвиток досвідчених учителів та початківців, які співпрацюють у групах Lesson Study. Результати дослідження T. R. Kelley, J. G. Knowles, J. D. Holland та J. Han свідчать про підвищення самоефективності вчителів природничих наук після завершення курсів підвищення кваліфікації.

Постановка завдання. Обґрунтувати моделі і технології використання хмаро орієнтованих систем відкритої науки у процесі навчання і професійного розвитку вчителів.

Urgency of the research.

The implementation of open science in the ZZSO is a complex and multidimensional process aimed not only at the application of individual elements, but at the construction of a complete ecosystem, a model with many participants and interconnected components.

Target setting. There is a need for fundamental studies of the problems of forming cloud-oriented educational and scientific systems, in particular, open science systems, and their implementation in the process of teaching and professional development of teachers. These studies should be aimed at finding ways to improve innovative activities in the field of teacher education and the introduction of new pedagogical technologies.

Actual scientific researches and issues analysis. The study by J. Borup and A. Evmenova examined the effectiveness of an in-service course designed to improve teachers' knowledge, skills, and attitudes. In the study by F. Coenders and N. Verhoef, there is professional development of experienced and beginning teachers who collaborate in Lesson Study groups. Research by T. R. Kelley, J. G. Knowles, J. D. Holland, and J. Han shows that science teachers' self-efficacy increases after completing in-service courses.

The research objective. To justify the models and technologies of using cloud-oriented systems of open science in the process of teaching and professional development of teachers.

Виклад основного матеріалу.

Моделі складу і структури освітньо-наукового хмаро орієнтованого середовища навчання і професійного розвитку вчителів можна ґрунтувати на моделі освітнього середовища. Здійснено спробу спроектувати загальну логічну модель управління відкритим науково-навчальним дослідженням у закладах загальної середньої освіти, що може скласти основу для побудови більш вузьких моделей (для окремих рівнів освіти, конкретних дисциплін і т.ін.).

Висновки. При проектуванні хмаро орієнтованого освітньо-наукового середовища навчання і професійного розвитку вчителів доцільно спиратися на систему моделей, що охоплює: загальну модель функціонування хмаро орієнтованого середовища (науковий складник), у центрі якої знаходиться вчитель, який взаємодіє в процесі професійної і наукової діяльності з іншими вчителями, іншими дослідниками, засобами навчання і досліджень, закладом освіти, системою освіти і соціальним і природним середовищем.

Ключові слова: моделі, технології, хмаро орієнтовані системи, відкрита наука, хмаро орієнтовані системи відкритої науки, професійний розвиток вчителів, навчання вчителів.

The statement of basic materials.

Models of the composition and structure of the educational and scientific cloud-oriented learning environment and professional development of teachers can be based on the model of the educational environment. An attempt has been made to design a general logical model for managing open scientific and educational research in institutions of general secondary education, which can form the basis for building narrower models (for individual levels of education, specific disciplines, etc.).

Conclusions. When designing a cloud-oriented educational and scientific learning environment and the professional development of teachers, it is advisable to rely on a system of models that includes: a general model of the functioning of a cloud-oriented environment (scientific component), at the center of which is a teacher who interacts in the process of professional and scientific activities with other teachers, other researchers, teaching and research facilities, educational institution, education system and social and natural environment.

Keywords: models, technologies, cloud-oriented systems, open science, cloud-oriented open science systems, professional development of teachers, teacher training.

Актуальність теми. В умовах розвитку високих технологій можливість отримання якісної освіти все частіше пов'язують із застосуванням інноваційних ІКТ. Саме тому інноваційні ІКТ стають незамінними в організації процесу навчання і професійного розвитку вчителя. Запровадження відкритої науки в ЗЗСО – складний і багатовимірний процес, спрямований не лише на застосування окремих елементів, а побудови цілісної екосистеми, моделі з багатьма учасниками і взаємопов'язаними складниками.

Постановка проблеми. Модернізація освітнього середовища закладів освіти, приведення його у відповідність найсучаснішим трендам розвитку педагогічних технологій постає суттєвою передумовою формування кадрового потенціалу інформаційного суспільства, що є складовою продуктивних сил розвитку економіки, запорукою технологічного зростання. Підготовка висококваліфікованих, ІКТ-компетентних педагогічних кадрів відіграє в цьому процесі провідну роль. Це ті вчителі, які зорієнтовані на якнайширше впровадження інновацій у своїй професійній діяльності, на організацію у закладі освіти високотехнологічного середовища, розвиток навичок продуктивної навчальної і дослідницької діяльності у ньому.

У зв'язку з цим, існує необхідність фундаментальних досліджень проблем формування хмаро орієнтованих систем навчального і наукового призначення,

зокрема, систем відкритої науки, і впровадження їх у процес навчання і професійного розвитку вчителів. Ці дослідження мають бути спрямовані на пошук шляхів поліпшення інноваційної діяльності в сфері освіти вчителів та запровадження нових педагогічних технологій. Слід взяти до уваги тенденції вдосконалення ІКТ при проєктуванні інженерно-технологічних та організаційно-педагогічних рішень щодо формування середовища навчання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У дослідженні J. Wogur та A. Evmenova [1] розглядалася ефективність 6-7-тижневого курсу підвищення кваліфікації, розробленого для покращення знань, навичок і схильностей вчителів – усе це необхідно для ефективного онлайн-викладання.

Центральним аспектом у дослідженні F. Coenders та N. Verhoef [2] є професійний розвиток досвідчених учителів та початківців, які співпрацюють у групах Lesson Study. Була використана розширена взаємопов'язана модель професійного зростання для навчання вчителів.

Аналіз трьох тематичних досліджень ідентичності вчителя та навчання вчителя показав три чіткі “навчальні спорідненості” [7]: для чого (зміст), хто (фасилітація) і з ким проводиться навчання (спільнота). Ця структура навчальної спорідненості допоможе краще змодельовати досвід професійного розвитку вчителів і, таким чином, можна встановити шлях до вдосконалення досліджень і проєктування моделей використання хмаро орієнтованих систем відкритої науки.

Прагнучи розширити можливості професійного навчання вчителів, в дослідженні [8] представлено модель навчання як взаємопов'язаного професіонала. Модель ґрунтується на результатах якісного тематичного дослідження, у якому взяло участь 13 вчителів, які взаємодіють один з одним через персональну навчальну мережу. Теорії коннективізму, мережевого навчання та взаємопов'язаного навчання лежать в основі моделі, що концептуалізує весь досвід навчання як взаємопов'язаного професіонала. Модель складається з трьох елементів: простору навчання, вчителя в ролі слухача і персональної навчальної мережі.

Результати дослідження T. R. Kelley, J. G. Knowles, J. D. Holland та J. Nan [3] свідчать про підвищення самоефективності вчителів природничих наук після завершення курсів підвищення кваліфікації та після проведення уроків. Вчителі природничих наук отримали значну користь від навчання в спільноті практиків, залучення до участі у науковому дослідженні та використанні наукових знань для вирішення проблем реального світу.

Постановка завдання. Обґрунтувати моделі і технології використання хмаро орієнтованих систем відкритої науки у процесі навчання і професійного розвитку вчителів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Проблеми формування інноваційного середовища неперервної освіти та професійного розвитку педагогічних кадрів, нових підходів і педагогічних моделей його реалізації потребують подальшого вивчення і обґрунтування.

Моделі складу і структури освітньо-наукового хмаро орієнтованого середовища навчання і професійного розвитку вчителів можна ґрунтувати на моделі освітнього середовища, розробленої В. Ю. Биковим [9]. У центрі моделі освітнього середовища знаходиться учень, студент, той хто вчиться, а типи взаємодії, в які суб'єкт залучається в процесі навчання, передбачають наявність у середовищі інших компонентів – учнівської, вчительської, засобів навчання, системи освіти, соціуму [9, с. 385].

Хмаро орієнтоване освітньо-наукове середовище навчання і професійного розвитку вчителів може бути побудоване за аналогічною моделлю, але взаємодія між суб'єктами і компонентами середовища буде відбуватися із використанням хмарних технологій (рис. 1).

Натомість структура середовища буде дещо інша, зокрема, структура його наукового складника. У центрі моделі знаходиться вчитель (ВЧ), тому що предметом розгляду є процес навчання і професійного розвитку саме вчителя. Він взаємодіє у процесі діяльності з іншими вчителями (ВЧ), які теж можуть бути залучені у дослідницьку діяльність як навчально-наукову так і наукову, вчитель взаємодіє із дослідниками (Д), це можуть бути працівники наукових/освітніх установ, учасники наукових колективів, в тому числі міжнародних, партнери за проєктною діяльністю тощо. Також у процесі свого навчання і професійного розвитку вчитель може взаємодіяти із закладом освіти (ЗО), на базі якого відбувається процес підвищення кваліфікації, системою освіти (СО), засобом здійснення навчання і досліджень (ЗН), у даному випадку це засоби і сервіси відкритої науки, а також соціумом, соціальним і природним середовищем (СіП) (рис. 1).

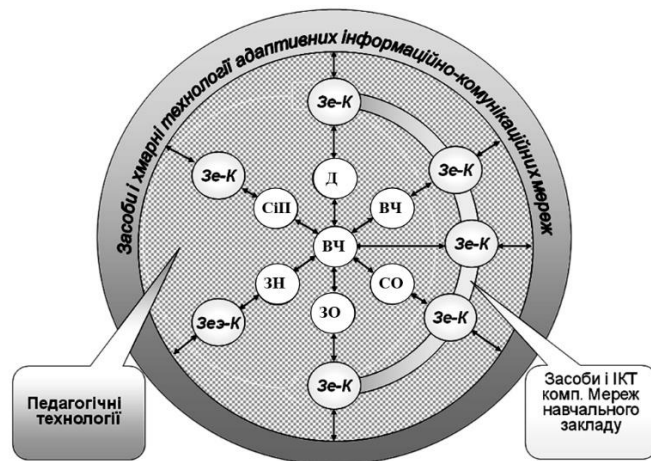

Рис. 1. Модель хмаро орієнтованого середовища навчання і професійного розвитку вчителів (науковий складник)

Моделювання наукового складника відображує сутність взаємодій в освітньо-науковому середовищі, коли в ньому відбуваються як процеси навчальної, навчально-пізнавальної, навчально-дослідницької діяльності, так і власне – процеси наукової діяльності, пов'язані зі здійсненням індивідуальних досліджень учителів.

Нами здійснено спробу спроектувати загальну логічну модель управління відкритим науково-навчальним дослідженням у ЗЗСО (рис. 2), що може скласти основу для побудови більш вузьких моделей (для окремих рівнів освіти, конкретних дисциплін і т. ін.). Опишемо представлену модель.

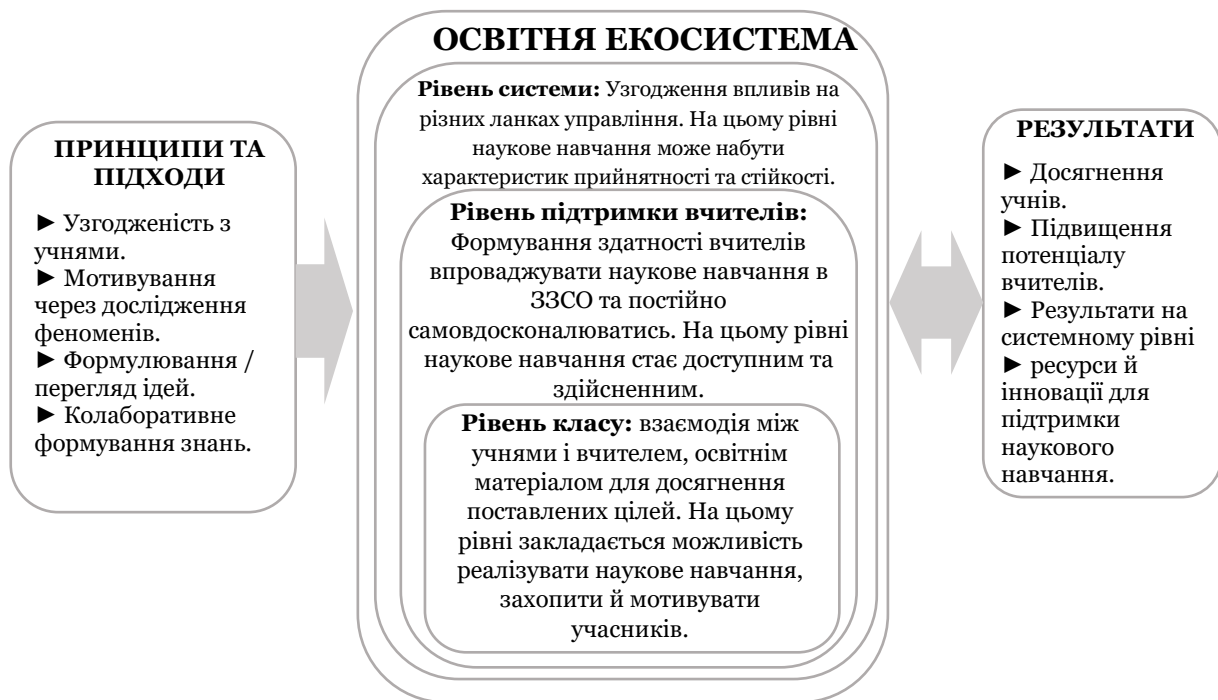

Рис. 2. Загальна логічна модель управління відкритим науково-навчальним дослідженням у ЗЗСО

Принципи.

Узгодженість з учнями. На відміну від традиційних підходів до узгодження освітньої програми з розробниками, експертами, впровадження основ відкритої науки передбачає врахування такої логіки побудови, що має сенс для учнів. Так, кожен урок мотивується запитаннями, які учні формулюють для пояснення явища чи вирішення проблеми. Навчальні дії враховують і спираються на попередні ідеї учнів. Учні та вчителі спільно приймають рішення щодо наступних кроків у навчальному дослідженні. На будь-якому етапі уроку учні мають усвідомлювати, що вони роблять і чому, у контексті їхнього наукового пошуку.

Мотивування через дослідження феноменів. Навчання учнів мотивується спробою осмислити явища, що досліджуються. Навчання структуроване шляхом ітераційних циклів дослідження явищ, удосконалення пояснень і обґрунтувань, розробки моделей і т.ін.

Формулювання/перегляд ідей. Ідеї та запитання учнів визначають, які факти і докази потрібно шукати, для подальшого дослідження явища. У результаті пошуку учні знаходять нові факти для створення нових наукових ідей, замість підтвердження попередньо викладених ідей. Знайдені факти, аргументи можна використовувати для проблематизації мислення учнів, спрямування їх думок у напрямі подальшого пошуку.

Колаборативне формування знань. Запровадження основ відкритої науки в освітній процес допомагає учням вправлятися у науковій аргументації, досягати консенсусу, визначати проблемні питання, розробляти плани наукових пошуків, моделі та ін. Індивідуальна і групова робота мають бути збалансовані, для максимального залучення кожного учня в наукову практику. Важливо дати можливість застосовувати, розвивати і критикувати ідеї інших, спільно працювати над збором доказової бази, при цьому дотримуючись принципів доброзичливості і взаємопідтримки.

Наукова освіта в ЗЗСО, що розвивається на засадах відкритої науки, охоплює різні рівні освітньої екосистем, що поєднані ієрархічними зв'язками.

Так, на *рівні класу* це сприяє оновленню й покращенню взаємодії між учнями і вчителем, освітнім матеріалом для досягнення поставлених цілей. На цьому рівні забезпечується в принципі можливість реалізувати наукову освіту, захопити й мотивувати учасників. Основні принципи, яких доцільно дотримуватися:

- учитель як фасилітатор. Роль вчителя полягає у створенні контексту для навчання, сприяння продуктивній соціальній взаємодії тощо;

- навчання, що ґрунтується на запитаннях учнів. Забезпечення контексту навчання, мотивація учнів до формулювання власних ідей і думок, визначення наукових проблем і прагнення до пошуку рішень;

- сприяння консенсусу між учнями. З набуттям навчально-наукового досвіду, в класі поступово формується культура колективного знання, яке збагачується за рахунок індивідуального досвіду, ресурсів, ідей кожного учня;

- проблематизація. У процесі пошуку рішення, учні можуть природно виявляти прогалини в своєму розумінні досліджуваного феномену, що спонукає їх до подальшого здобуття знань, глибшого вивчення предмету дослідження. Вчителю доцільно робити акценти, щоб створювати умови для такої проблематизації.

Рівень підтримки вчителів. Важливо забезпечити навчання і професійний розвиток вчителів, спрямований на формування їх здатності впроваджувати наукове навчання в ЗЗСО. Це включає загальне розуміння концепції відкритої науки, переваг запровадження наукового навчання на рівні класу, навички використовувати доцільні цифрові сервіси і ресурси для підтримки навчально-наукової діяльності, у т.ч. сервіси Європейської хмари відкритої науки, здійснювати постійний саморозвиток в цьому напрямі. На цьому рівні наукове навчання стає доступним та здійсненим.

На *рівні системи* у процес впровадження наукової освіти залучаються учасники, які надають підтримку цьому процесу, зокрема створюють умови для навчання і професійного розвитку вчителів. Це, зокрема, органи регіональної та державної політики, заклади післядипломної педагогічної освіти, педагогічні університети, тренінгові центри, наукові установи та ін. На цьому рівні наукове навчання може набути характеристик прийнятності та стійкості.

Доцільно забезпечити стратегічне партнерство на локальному та/або державному рівнях, задля ґрунтового опрацювання моделі запровадження наукового навчання в ЗЗСО. Механізми такої взаємодії ще потребують подальшого вивчення із залученням стейхголтерів різних рівнів (менеджерів, науковців, освітян та ін.).

Результати. Доцільно визначити такі категорії планових результатів:

- Досягнення учнів – важливим результатом є не лише сформована здатність формулювати наукові проблеми, шукати шляхи пояснення явищ і т.ін., а усвідомлення учнями важливості науки, її можливостей і цінності в суспільному вимірі;

- підвищення потенціалу вчителів – розвиток професійної компетентності вчителів, їхньої здатності планувати і реалізовувати наукове навчання, виконувати роль фасилітаторів, формувати в класі культуру наукового пошуку;

- результати на системному рівні (стосується регіональної та/або державної політики) – культура наукового пошуку повинна не лише

відображатися в освітній програмі, а й бути інтегрованою в культуру навчання і викладання у регіоні та/або на державному рівні. Запровадження заходів щодо сприяння співпраці вчителів у різних формах (наставництво, коучинг, професійні навчальні спільноти тощо). Можливе залучення різних зацікавлених сторін: вчителів, керівників шкіл/регіону/країни, розробників, науковців та ін.;

– ресурси й інновації для підтримки наукового навчання – відкриті матеріали піддаються швидкому ітераційному вдосконаленню та локальним налаштуванням.. Безсумнівно доцільним є застосування сучасних цифрових інструментів, зокрема хмарних обчислень, сервісів відкритої науки, технологій на основі штучного інтелекту та ін.

Наведемо приклад застосування основ відкритої науки під час освітнього процесу в ЗЗСО. На моделі (рис. 3) представлено послідовність різних видів навчальної діяльності, спрямованих на вирішення певної навчально-наукової проблеми.

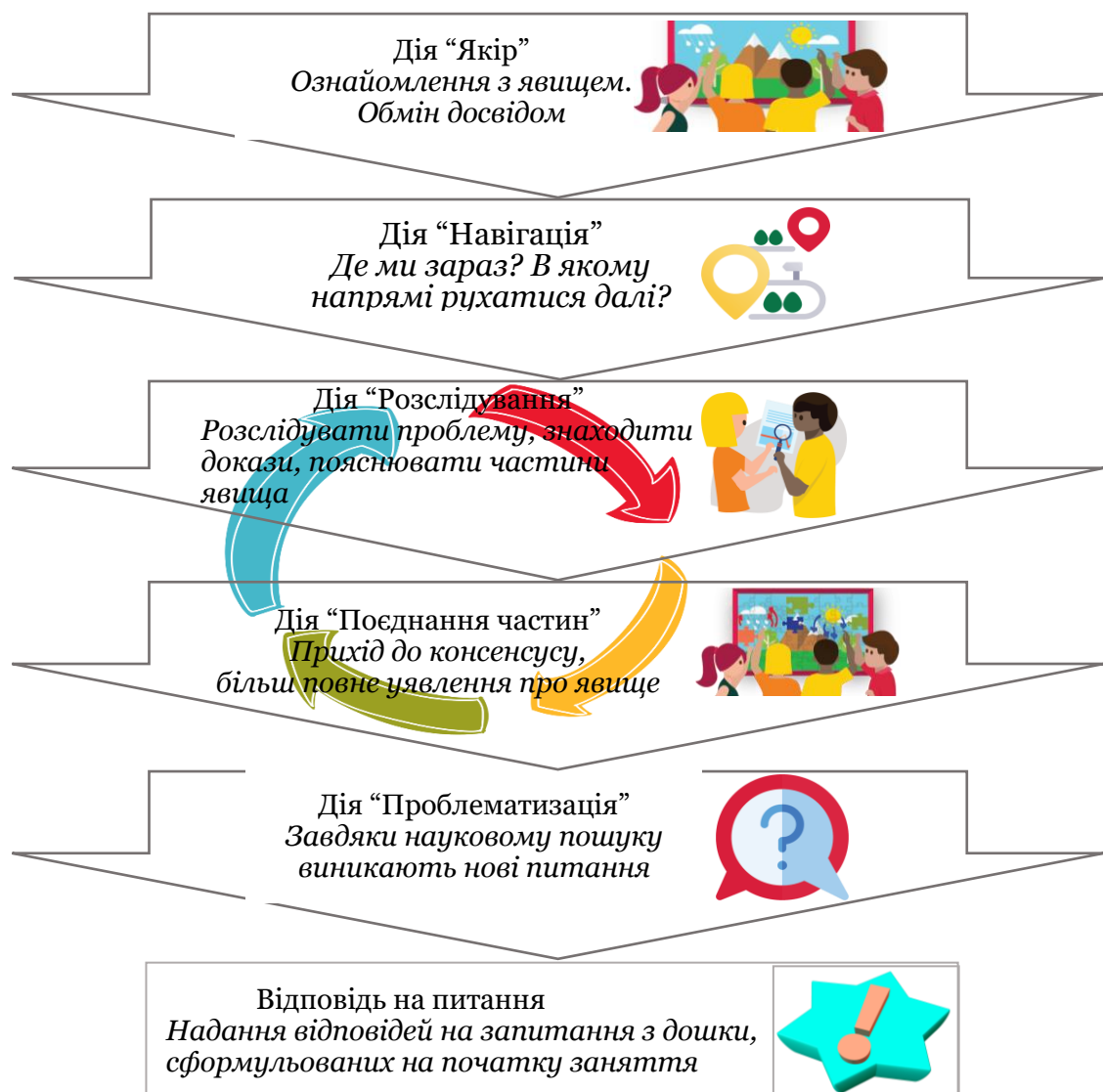

Рис. 3. Модель застосування основ відкритої науки у вирішенні навчально-наукової проблеми на уроці

Ця послідовність включає такі дії: “Якір”, “Навігація”, “Розслідування”, поєднання частин, проблематизацію. Ці дії сліднують певному шаблону. Учні працюють над вивченням окремої наукової проблеми, досліджуючи її з різних сторін, формулюючи запитання і шукаючи відповіді на них, збираючи окремі шматочки в єдину цілу картину, після чого проблематизують наступну проблему для подальшого дослідження. Цей цикл може повторюватися скільки завгодно, вчитель самостійно або спільно з учнями добирає коло проблем для дослідження.

Дія “Якір” – застосовується на початку, для стимулювання мотивації, інтересу учнів, налаштування на навчальний процес і науковий пошук. Вчитель демонструє учням певне явище, заохочуючи у них прагнення з’ясувати його сутність, причини і т.ін. Учні намагаються встановити зв’язки між шкільним досвідом (побаченим феноменом) та власним життєвим досвідом. Від того, наскільки “якір” захопить учасників, залежить подальша успішність наукового пошуку. Під час виконання цієї вправи доцільна фіксація початкових ідей учнів, їхнього процесу мислення. Учні можуть фіксувати свої думки у різний спосіб:

- самостійне обмірковування, висунення гіпотези та ін.;
- обговорення, пошук конструктивного рішення спільно з однокласником (парна або групова взаємодія);
- спільний пошук рішення всім учнівським колективом, колективне обговорення, “мозковий штурм” (групова, колективна взаємодія).

Незалежно від форми взаємодії, на цьому етапі виникає необхідність зображення схем, елементів початкових моделей, занотовування думок. Це можна зробити у зошитах або спеціальних застосунках (напр., Google Keep, IdeaNote, Standard Notes та ін.). Для колективного обговорення та “мозкового штурму” доцільно використовувати smart-дошку (для аудиторної роботи) або віртуальну дошку (для дистанційної роботи).

Незалежно від того, який підхід буде обрано, важливо, щоби думки і ідеї кожного учня були зафіксовані на дошці. Вони складатимуть гіпотези дослідження.

Дія “Навігація” – сприяє усвідомленню учнями того, що наукове або навчально-наукове дослідження є послідовним, поетапним процесом, в якому кожна наступна дія має мету та пов’язана з попередньою. Також ця діяльність сприяє тому, щоби учні час від часу поверталися до своїх попередньо занотованих питань, гіпотез, обмірковували їх, переглядали їхню доцільність, доповнювали, видаляли і т.ін. “Навігація” має поєднати різні навчальні дії, різні уроки.

Загалом, це виглядає таким чином:

- перегляд учнями своїх початкових ідей і питань у своїх записниках (паперових чи цифрових);
- повторний перегляд учнями власної попередньої моделі, щоби уточнити, доповнити її;
- повернення до дошки з дії “Якір”, щоби дати відповіді на окремі питання, внести уточнення та/або додати нові. Іншими словами, дія “Навігація” дозволяє зрозуміти, в якій саме точці на відрізьку дослідження ми знаходимося і куди рухатися далі.

Дія “Розслідування” – полягає в тому, щоби шляхом формулювання запитань щодо явища, це спонукало учнів долучитися до наукового пошуку, “розслідувати” феномен, розвивати наукові ідеї. Ця дія може застосовуватися

протягом всього дослідницького циклу, таким чином учні можуть виявляти прогалини в розумінні феномена. Учні здійснюють “розслідування” різними шляхами:

- розробка плану дій;
- нотування результатів спостережень і вимірювань;
- упорядкування фактів, доказів;
- формулювання нових ідей і порівняння їх із поточними моделями
- перегляд наукових моделей
- перегляд дошки “Якір”.

Таким чином, дія “Розслідування” дозволяє застосовувати практичні прийоми для визначення наукових ідей.

Дія “Поєднання частин”. Учні беруть ідеї, моделі, розроблені упродовж попередніх уроків, і з’ясовують, яким чином їх можна об’єднати, щоб отримати пояснення досліджуваному феномену. Ця дія – для того, щоб допомогти учням підвести підсумки навчально-наукового процесу та у взаємодії з класом виробити консенсусне представлення, модель чи ін. для пояснення цільового феномену. Зазвичай проводиться наприкінці дослідження. По суті, відбувається застосування наукових ідей, що були сформульовані раніше. Учні можуть представити своє узагальнення у формі чек-листа, у формі консенсусної моделі чи ін.

Дія “Проблематизація” спрямована на те, щоб виявити потенційну проблему з попередньої моделі або пояснення, щоб мотивувати учнів переглянути та доопрацювати свої моделі. Учитель закладає, стимулює та використовує виниклі розбіжності, які виявляють потенційну проблему та змушують учнів зосередитися на важливому питанні, яке може розширити їхні наукові моделі. “Проблематизація” зазвичай проводиться після “Поєднання частин” або ін., щоб учні усвідомили, що є ще що потрібно з’ясувати. Іншими словами, дія “Проблематизація” дозволяє здійснювати мотивацію навчання через кожну частину розділу.

Таким чином учні навчаються науковій колаборації, формулюванню доцільних проблемних запитань, спільному пошуку варіантів вирішення навчально-наукових проблем.

Враховуючи проведений аналіз хмарних сервісів відкритої науки та опис їх основних характеристик [6; 4] було спроектовано модель використання інструментів відкритої науки відповідно до етапів проведення наукового дослідження (рис. 4).

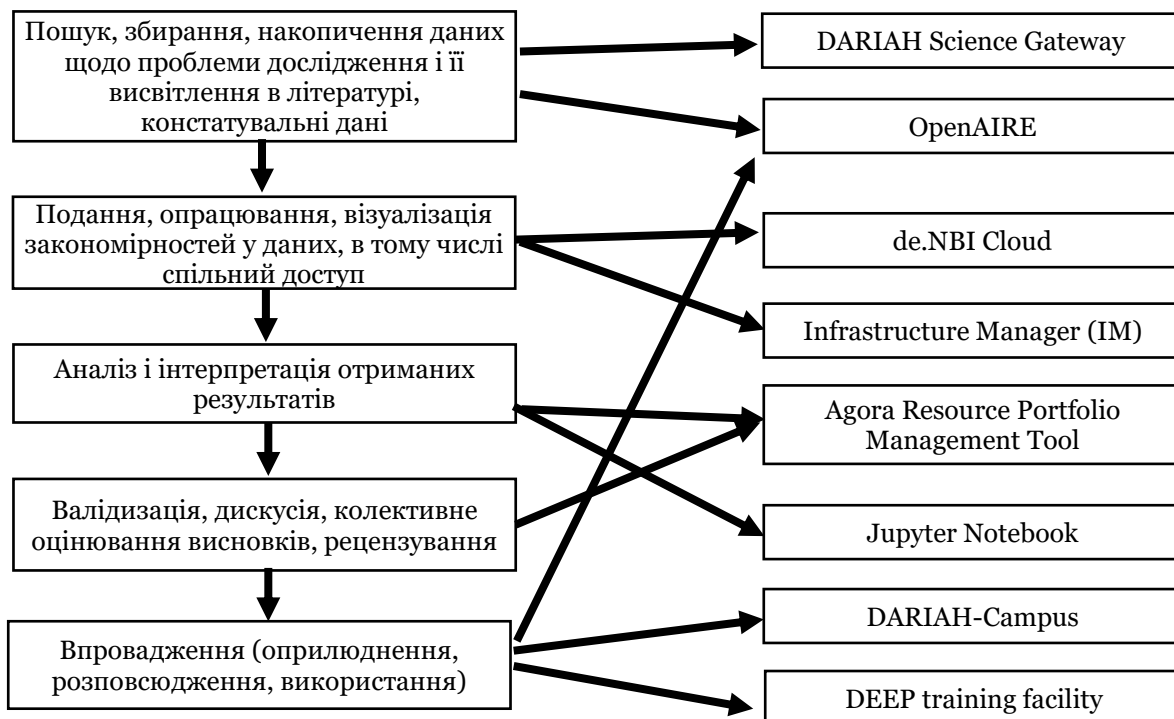

Рис. 4. Модель використання хмарних сервісів відкритої науки відповідно до етапів проведення наукового дослідження

Основна ідея полягає у виокремленні етапів наукового дослідження і добору відповідних сервісів відкритої науки для їх підтримування [5]. На базі цієї класифікації проводилося підвищення кваліфікації вчителів. Нижче наведено приклади таких сервісів, які можуть бути використані для підтримування різних етапів наукового дослідження.

1. Пошук, збирання, накопичення даних щодо проблеми дослідження і її висвітлення в літературі, констатувальні дані: DARIAH Science Gateway, OpenAIRE.

2. Подання, опрацювання, візуалізація закономірностей у даних, в тому числі спільний доступ: de.NBI Cloud, Infrastructure Manager (IM).

3. Аналіз і інтерпретація отриманих результатів: Agora Resource Portfolio Management Tool, Jupyter Notebook.

4. Валідизація, дискусія, колективне оцінювання висновків, рецензування: Agora Resource Portfolio Management Tool.

5. Впровадження (оприлюднення, розповсюдження, використання): DARIAH-Campus, DEEP training facility.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок. При проектуванні хмаро орієнтованого освітньо-наукового середовища навчання і професійного розвитку вчителів доцільно спиратися на систему моделей, що охоплює: загальну модель функціонування хмаро орієнтованого середовища (науковий складник), у центрі якої знаходиться вчитель, який взаємодіє в процесі професійної і наукової діяльності з іншими вчителями, іншими дослідниками, засобами навчання і досліджень, закладом освіти, системою освіти і соціальним і природним середовищем. Модель хмаро орієнтованого середовища навчання і професійного розвитку вчителів (науковий складник) є досить загальною і потребує подальшої деталізації для

обґрунтування моделі використання хмаро орієнтованих систем відкритої науки у процесі навчання і професійного розвитку вчителів. Загальна логічна модель управління відкритим науково-навчальним дослідженням у ЗЗСО може скласти основу для побудови більш вузьких моделей (для окремих рівнів освіти, конкретних дисциплін і т. ін.). Модель застосування основ відкритої науки у вирішенні навчально-наукової проблеми на уроці представлена послідовністю різних видів навчальної діяльності. Модель використання хмарних сервісів відкритої науки відповідно до етапів проведення наукового дослідження можна використати в процесі проєктування моделі використання хмаро орієнтованих систем відкритої науки у процесі навчання і професійного розвитку вчителів. Етапи проведення наукового дослідження можуть бути як база, або один з аспектів під час проєктування.

Перспективи подальших досліджень полягатимуть в обґрунтуванні методичних рекомендацій щодо використання сервісів хмаро орієнтованих систем відкритої науки у процесі підготовки вчителів природничо-математичних предметів до роботи у наукових ліцєях.

Автори статті є виконавцями дослідження, що фінансується Національним фондом досліджень України: “Хмаро орієнтовані системи відкритої науки у навчанні і професійному розвитку вчителів” (реєстраційний номер: 2020.02/0310). В статті подано результати роботи над виконанням одного із завдань дослідження.

Список використаних джерел:

1. Borup, J & Evmenova, A 2019, ‘The Effectiveness of Professional Development in Overcoming Obstacles to Effective Online Instruction in a College of Education’, *Online Learning*, vol. 23, no. 2, pp. 1-20. Available from : <<http://dx.doi.org/10.24059/olj.v23i2.1468>>. [04 July 2023].
2. Coenders, F & Verhoef, N 2019, ‘Lesson Study : professional development (PD) for beginning and experienced teachers’, *Professional Development in Education*, vol. 45, no. 2, pp. 217-230. Available from : <<https://doi.org/10.1080/19415257.2018.1430050>>. [04 July 2023].
3. Kelley, T R, Knowles, J G, Holland, J D & Han J 2020, ‘Increasing high school teachers self-efficacy for integrated STEM instruction through a collaborative community of practice’, *International Journal of STEM Education*, no. 7, 14. Available from : <<https://doi.org/10.1186/s40594-020-00211-w>>. [04 July 2023].
4. Marienko, M & Shyshkina, M 2023, ‘The Design and Implementation of the Cloud-Based System of Open Science for Teachers’ Training’, in: *Learning in the Age of Digital and Green Transition. ICL 2022. Lecture Notes in Networks and Systems*, ed. M E Auer, W Pachatz & T Rüütman, vol 633, Springer, Cham. Available from : <https://doi.org/10.1007/978-3-031-26876-2_31>. [04 July 2023].
5. Marienko, M 2022, ‘The Current State of using the Cloud-based Systems of Open Science by Teachers of General Secondary Education’, in *Proceedings of the 1st Symposium on Advances in Educational Technology – Volume 2 : AET*, SciTePress, Setúbal, pp. 466-472. Available from : <<https://doi.org/10.5220/0010932900003364>>. [04 July 2023].
6. Marienko, M V 2021, ‘Tools and Services of the Cloud-Based Systems of Open Science Formation in the Process of Teachers’ Training and Professional Development’, in: *Digital Transformation. PLAIS EuroSymposium 2021. Lecture Notes in Business Information Processing*, ed. S Wrycza & J Maślankowski, vol. 429. Springer, Cham, pp. 108-120. Available from : <https://doi.org/10.1007/978-3-030-85893-3_8>. [04 July 2023].
7. Noonan, J 2019, ‘An Affinity for Learning : Teacher Identity and Powerful Professional Development’, *Journal of Teacher Education*, vol. 70, no. 5, pp. 526-537. Available from : <<https://doi.org/10.1177/0022487118788838>>. [04 July 2023].

8. Oddone, K, Hughes, H & Lupton, M 2019, 'Teachers as Connected Professionals: A Model to Support Professional Learning Through Personal Learning Networks', *International Review of Research in Open and Distributed Learning*, vol. 20, no. 3, pp. 102-120. Available from : <<https://doi.org/10.19173/irrodl.v20i4.4082>>. [04 July 2023].
9. Биков, ВЮ 2009, *Моделі організаційних систем відкритої освіти*, Атіка, Київ.

References:

1. Borup, J & Evmenova, A 2019, 'The Effectiveness of Professional Development in Overcoming Obstacles to Effective Online Instruction in a College of Education', *Online Learning*, vol. 23, no. 2, pp. 1-20. Available from : <<http://dx.doi.org/10.24059/olj.v23i2.1468>>. [04 July 2023].
2. Coenders, F & Verhoef, N 2019, 'Lesson Study: professional development (PD) for beginning and experienced teachers', *Professional Development in Education*, vol. 45, no. 2, pp. 217-230. Available from : <<https://doi.org/10.1080/19415257.2018.1430050>>. [04 July 2023].
3. Kelley, T R, Knowles, J G, Holland, J D & Han J 2020, 'Increasing high school teachers self-efficacy for integrated STEM instruction through a collaborative community of practice', *International Journal of STEM Education*, no. 7, 14. Available from : <<https://doi.org/10.1186/s40594-020-00211-w>>. [04 July 2023].
4. Marienko, M & Shyshkina, M 2023, 'The Design and Implementation of the Cloud-Based System of Open Science for Teachers' Training', in: *Learning in the Age of Digital and Green Transition. ICL 2022. Lecture Notes in Networks and Systems*, ed. M E Auer, W Pachatz & T Rüttmann, vol 633, Springer, Cham. Available from : <https://doi.org/10.1007/978-3-031-26876-2_31>. [04 July 2023].
5. Marienko, M 2022, 'The Current State of using the Cloud-based Systems of Open Science by Teachers of General Secondary Education', in *Proceedings of the 1st Symposium on Advances in Educational Technology – Volume 2 : AET*, SciTePress, Setúbal, pp. 466-472. Available from : <<https://doi.org/10.5220/0010932900003364>>. [04 July 2023].
6. Marienko, M V 2021, 'Tools and Services of the Cloud-Based Systems of Open Science Formation in the Process of Teachers' Training and Professional Development', in: *Digital Transformation. PLAIS EuroSymposium 2021. Lecture Notes in Business Information Processing*, ed. S Wrycza & J Maślankowski, vol. 429. Springer, Cham, pp. 108-120. Available from : <https://doi.org/10.1007/978-3-030-85893-3_8>. [04 July 2023].
7. Noonan, J 2019, 'An Affinity for Learning: Teacher Identity and Powerful Professional Development', *Journal of Teacher Education*, vol. 70, no. 5, pp. 526-537. Available from : <<https://doi.org/10.1177/0022487118788838>>. [04 July 2023].
8. Oddone, K, Hughes, H & Lupton, M 2019, 'Teachers as Connected Professionals: A Model to Support Professional Learning Through Personal Learning Networks', *International Review of Research in Open and Distributed Learning*, vol. 20, no. 3, pp. 102-120. Available from : <<https://doi.org/10.19173/irrodl.v20i4.4082>>. [04 July 2023].
9. Bykov, VYu 2009, *Modeli orhanizatsiynykh system vidkrytoyi osvity (Models of organizational systems of open education)*, Atika, Kyiv.

DOI 10.33930/ed.2019.5007.45(7-9)-6

УДК 530:001.4-129:51

ФІЗИЧНА ТЕОРІЯ: КЛЮЧОВІ ТЕРМІНИ ТА ЇЇ МАТЕМАТИЧНА КОМПОНЕНТА*PHYSICAL THEORY: KEY TERMS AND ITS MATHEMATICAL COMPONENT***М. Є. Чумак
В. В. Єфименко****Актуальність теми дослідження.**

Головним завданням як основ, так і філософії фізики є аналіз і перебудова фізичних теорій, слід було б почати з характеристики фізичної теорії в найзагальніших термінах. На перший погляд, це завдання не є особливо важким. Насамперед, у фізичній теорії немає нічого, окрім математичного формалізму, забезпеченого фізичною інтерпретацією і здатного до співіснування з іншими теоріями і що може бути перевіреним експериментом. Це виглядає красиво і звучить досить просто, проте насправді є складною справою

Постановка проблеми.

Що є припущеннями і теоремами цієї фізичної теорії, якщо вона береться за доведену, - це просто математичні теореми або щось ще? Чи єдиним чином визначають формалізм фізичної теорії ключові формули, які ми хочемо систематизувати, або існують альтернативи, і якщо справа йде саме так, то чи еквівалентні вони в усіх відношеннях? Це лише деякі з безлічі питань, які ставить перед нами саме поняття фізичної теорії. Глибина і гострота кожного з них такі, що на багато з них не можна відповісти інакше, як фундаментальною статтею або навіть цілою книгою. Усе це підтверджує загальне правило: що є очевидним для практика науки, може бути проблематичним для її філософа. Оскільки ми не можемо займатися кожною можливою проблемою основ фізики і кожною філософською проблемою, пов'язаною з фізичними теоріями взагалі, ми виберемо для розгляду тільки деякі з них.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Рух від класичної фізики до сучасної відбувався внаслідок виникнення в класичній теорії низки парадоксів. Ця особливість характерна у відомій мірі для електромагнітної теорії Максвелла, теорія відносності Ейнштейна та ін.

Urgency of the research. The main task of both the foundations and the philosophy of physics is the analysis and restructuring of physical theories that should begin with the characterization of physical theory in the most general terms. At first glance, this task is not particularly difficult. First, there is nothing in physical theory but mathematical formalism, provided by physical interpretation and capable of coexistence with other theories and which can be verified by experiment. It looks beautiful and sounds simple, but it's actually a tricky thing to do.

Target setting. What are the assumptions and theorems of this physical theory, if it is taken for granted, are they just mathematical theorems or something else? - Do the key formulas that we want to systematize determine the formalism of physical theory in a single way, or are there alternatives, and if so, are they equivalent in all respects? These are just a few of the many questions posed by the very notion of physical theory. The depth and acuteness of each of them are such that many of them can not be answered otherwise than as a fundamental article or even a whole book. All this confirms the general rule: what is obvious to the practice of science can be problematic for its philosopher. Since we cannot deal with every possible problem of the fundamentals of physics and every philosophical problem connected with physical theories in general, we shall choose to consider only a few of them.

Actual scientific researches and issues analysis. The movement from classical physics to modern physics occurred as a result of the emergence of a number of paradoxes in classical theory. This feature is characteristic to some extent of the electromagnetic theory of Maxwell,

Постановка завдання. Спробуємо розглянути ключові терміни фізичної теорії і показати роль математичної компоненти в її створенні.

Виклад основного матеріалу. У статті розглядаються деякі сучасні проблеми методології основ фізики, зокрема: чи містять математичні формалізми інтерпретації самих себе або ж їх необхідно доповнювати інтерпретаційними передбаченнями, і якщо так, то як ці передбачення формулювати; що описують фізичні теорії: фізичні системи чи лабораторні операції, чи те чи інше, чи ні те, ні інше; як слід вводити основні поняття теорії, шляхом посилань на вимірювальні операції, чи за допомогою чітких визначень, або ж аксіоматично; як відносяться між собою фізичні теорії; як теорія співвідноситься з експериментом: безпосередньо чи за допомогою додаткових теорій

Висновки. У сучасних філософських, математичних і природничо-наукових мовах під теорією розуміється не просто випадкова думка, а гіпотетико-дедуктивна система, тобто безліч формул, що породжуються за допомогою логіки і математики групою початкових припущень. Через спільність деяких з цих початкових припущень, а також можливостей для перетворення, які надаються логікою і математикою, кожна теорія є деякою нескінченною множиною формул.

Роль математики в сучасній науці подвійна: формування понять і обчислення. Немає поняття миттєвої швидкості без поняття похідної, немає закону руху без диференціальних або операторних рівнянь. Математичні поняття - це не лише зручні допоміжні засоби, вони є самою суттю фізичних ідей. І просте пророцтво майбутнього стану системи або вірогідності звершення тієї або іншої події було б неможливим без дедуктивної сили внутрішньо присутньої формалізму теорії. Ця дедуктивна сила настільки вражаюча, що ми часто прагнемо прирівнювати теоретичну фізику обчисленням, забуваючи про роль математиків в самому формуванні фізичних понять, формул і теорій

Ключові слова: фізична теорія,

Einstein's theory of relativity, etc.

The research objective. We will try to consider the key terms of physical theory and show the role of the mathematical component in its creation.

The statement of basic materials. The article deals with some modern problems of the methodology and foundations of physics, in particular: whether mathematical formalisms contain interpretations of themselves or whether they need to be supplemented by interpretive predictions, and if so, how these predictions are formulated; what physical theories describe: physical systems or laboratory operations, either one or another, or neither of them; how the basic concepts of theory should be introduced, by reference to measuring operations, or by means of clear definitions, or axiomatically; how physical theories relate to each other; how theory relates to experiment: directly or with the help of additional theories.

Conclusions. In modern philosophical, mathematical and natural-scientific languages, theory is understood not just as a random thought, but as a hypothetical-deductive system, that is, a set of formulas generated by logic and mathematics by a group of initial assumptions. Because of the commonality of some of these initial assumptions, as well as the possibilities for transformation provided by logic and mathematics, each theory is some infinite set of formulas.

The role of mathematics in modern science is twofold: the formation of concepts and computation. There is no instantaneous velocity without derivative, no law of motion without differential or operator equations. Mathematical concepts are not only convenient aids, but they are also the very essence of physical ideas. And a simple prophecy of the future state of the system or the probability of this or that event would be impossible without the deductive power of the internally present formalism of the theory. This deductive force is so striking that we often tend to equate theoretical physics with computation, forgetting the role of mathematicians in the very formation of physical concepts, formulas, and theories.

Keywords: physical theory, basic

основні терміни фізичної теорії, | terms of physical theory, mathematical
математична компонента теорії | component of the theory.

Актуальність теми. Оскільки головним завданням як основ, так і філософії фізики є аналіз і перебудова фізичних теорій, слід було б почати з характеристики фізичної теорії в найзагальніших термінах. На перший погляд, це завдання не є особливо важким. Насамперед, у фізичній теорії немає нічого, окрім математичного формалізму, забезпеченого фізичною інтерпретацією і здатного до співіснування з іншими теоріями і що може бути перевіреним експериментом. Це виглядає красиво і звучить досить просто, проте насправді є складною справою.

Постановка проблеми: Розглянемо наступні питання, відповісти на які за допомогою наведеного вище визначення виявляється дуже важко.

- Що є припущеннями і теоремами цієї фізичної теорії, якщо вона береться за доведену, - це просто математичні теореми або щось ще?

- Чи єдиним чином визначають формалізм фізичної теорії ключові формули, які ми хочемо систематизувати, або існують альтернативи, і якщо справа йде саме так, то чи еквівалентні вони в усіх відношеннях?

- Що мають на увазі, коли говорять про фізичну інтерпретацію, - наочну модель, механічну аналогію, посилення на лабораторні операції або на зовнішні об'єкти або щось ще?

- Що мають на увазі, коли говорять про співіснування теорій? Чи просто це їх логічна сумісність чи також часткове перекривання і, отже, взаємна допомога і перевірка?

- Як слід тлумачити вираз "експериментальна перевірка": як те, що відноситься до кожної формули, що міститься в теорії, і до усієї області дії кожної формули, як можливість її протиріччя з емпіричними даними, як можливість підтвердження її обчисленнями або якимось інакше?

Це лише деякі з безлічі питань, які ставить перед нами саме поняття фізичної теорії. Глибина і гострота кожного з них такі, що на багато з них не можна відповісти інакше, як фундаментальною статтею або навіть цілою книгою. Усе це підтверджує загальне правило: *що є очевидним для практика науки, може бути проблематичним для її філософа*. Оскільки ми не можемо займатися кожною можливою проблемою основ фізики і кожною філософською проблемою, пов'язаною з фізичними теоріями взагалі, ми виберемо для розгляду тільки деякі з них. Щоб передбачити нескінченні помилки в розумінні, почнемо з фіксації термінології.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Рух від класичної фізики до сучасної відбувався внаслідок виникнення в класичній теорії низки парадоксів. Ця особливість характерна у відомій мірі для електромагнітної теорії Максвелла, який об'єднав всі експериментальні дані з електрики і магнетизму, відкриті Фарадеєм, і виразив їх мовою математичних понять, побачив свого роду протиріччя між отриманими рівняннями. Щоб виправити положення, він додав без усякого експериментального обґрунтування в рівняння один вираз, і... народилася теорія електромагнетизму. Метод математичної гіпотези, застосований Максвеллом, виявився надзвичайно плідним і в подальшому.

Іншим прикладом може послугувати теорія відносності Ейнштейна. Вона народилася на стику класичної механіки і класичної електродинаміки у результаті розв'язання парадоксу між принципом відносності Галілея і принципом незалежності швидкості поширення світла у вакуумі від руху

випромінюючого джерела, розглянутих разом.

Квантова механіка з'явилась також у якійсь мірі в якості результату розв'язання "протириччя зустрічі", у даному випадку класичної корпускулярної механіки і класичної хвильової теорії.

Постановка завдання. Спробуємо розглянути ключові терміни фізичної теорії і показати роль математичної компоненти в її створенні.

Виклад основного матеріалу дослідження. У сучасних філософських, математичних і природничо-наукових мовах під теорією розуміється не просто випадкова думка, а гіпотетико-дедуктивна система, тобто безліч формул, що породжуються за допомогою логіки і математики групою початкових припущень. Через спільність деяких з цих початкових припущень, а також можливостей для перетворення, які надаються логікою і математикою, кожна теорія є деякою нескінченною множиною формул. Ця думка стосується усіх можливих ситуацій, що охоплюються універсальним законом, навіть таким простим, як закон Архімеда про важіль, і всіх виведень з будь-якої функції, що зустрічається в теорії. Вже на цій підставі, тобто тому, що кожна теорія нескінченно багата, не може бути і мови про її остаточне доведення. Тому краще, що ми можемо зробити, так це підтвердити теорію в можливо більшому числі випадків або відкинути її в деяких критичних пунктах. Проте від небезпеки спростування часто захищаються не лише тим, що відмовляються визнавати несприятливі відомості, але і також підбором деяких компонент теорії, особливо значень, що приписуються певним параметрам.

Деякі з первинних припущень фізичної теорії називаються *гіпотезами* (в епістологічному, а не логічному сенсі). Гіпотези, будь-то часкові або загальні, йдуть далі за простий опис спостережуваних ситуацій. Вони є припущеннями про реальну дійсність незалежно від того, чи спостережувані, хоча б частково, ці ситуації або ні. Так, є гіпотеза механіки про те, що тіла існують, інша про те, що маса зберігається, третя про те, що механічна напруга тіла може бути представлена матеріальним і обмеженим тензорним полем. Деякі з цих гіпотез, що входять явним або неявним чином у фізичну теорію, є чисто математичними за своєю природою в тому сенсі, що вони обумовлюють математичні характеристики розглядуваних понять, наприклад поняття симетрії тензора. Інші мають більш менш безпосередній фізичний зміст у тому сенсі, що торкаються властивостей реальних систем або систем, про які припускають, що вони реально існують.

Найбільш важливими серед фізичних гіпотез будь-якої теорії є, звичайно, закони. Твердження про закон має мету сказати що-небудь про об'єктивні структури або моделі існування і зміни фізичних систем. Воно не передає інформації про часткові ситуації і не говорить нам, який вигляд має світ для деякого спостерігача. Формулювання закону передбачається універсальним і не залежним від спостерігача. Рівняння руху, польові рівняння, рівняння композиції (constitutive equations) і рівняння станів кваліфікуються як закони лише в тій мірі, в якій вони належать до досить підтверджених теорій. Подальші фізичні гіпотези слугують *допоміжними гіпотезами*, такими, як початкові умови, граничні умови і обмеження ступенів вільності.

Предбачається, що всяка фізична гіпотеза може бути сформульована математично. Але одна тільки математична форма нічого не скаже нам про фізичне значення формули. Так, формула $E_n = -\kappa/n^2$ може щось означати. Про формулу, що не має фіксованого фізичного значення, можна сказати, що вона семантично невизначена, тобто не визначена відносно свого значення. Вона

стане семантично визначеною після її доповнення зовнішніми припущеннями (зазвичай інтуїтивно припустимими) відносно деяких символів, включених в неї. Так, у нашому початковому прикладі E_n могло стати значенням для енергії водневоподібного атома на n -ному рівні. В іншому контексті той же самий типографічний знак “зажадав” би (тобто йому було б приписано) іншого фізичного значення. Такі додаткові припущення, що змальовують контури фізичного значення символів, можуть бути названі *семантичними припущеннями*.

Дані, тобто твердження, отримані за допомогою спостереження або експерименту, складають ще один вид початкових припущень. Вони початкові в тому сенсі, що їх слід припускати в порядку, обумовленому деякими логічними висновками або теоремами. Звичайно, не передбачається, що дані треба вигадувати, тобто вони не є апріорними. Вони не можуть бути також отримані за допомогою одного тільки експерименту. Швидше, навпаки, дані, які можуть увійти до фізичної теорії, мають бути виражені в термінах теорії і отримані за допомогою інструментів, сконструйованих і розрахованих за допомогою ряду теорій. Одним словом, дані не даються, а знаходяться, і якщо вони відповідають фізичній теорії, то вони “просякнуті” теорією, а не є безпосереднім вираженням сприйняття або переживання спостерігача.

Четвертий вид передумов, що зустрічаються в теорії, є визначення. Наприклад, густина енергії електричного поля визначається так:

$$\omega = \frac{1}{8\pi} (\mathbf{E} \mathbf{D}) = \frac{\varepsilon E^2}{8\pi} = \frac{D^2}{8\pi\varepsilon}$$

або

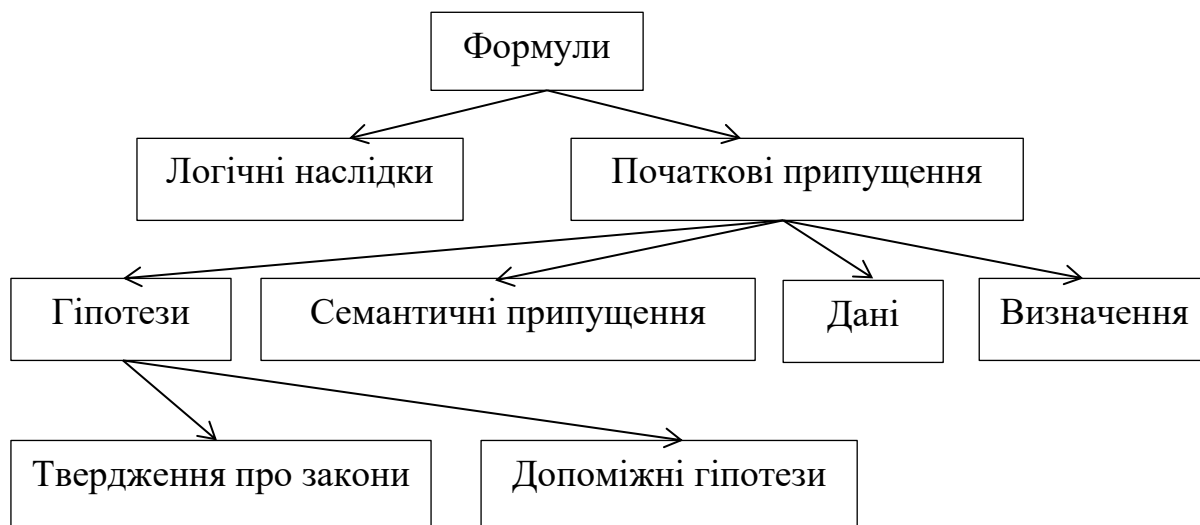
$$\omega = \frac{1}{4\pi} \int \mathbf{E} d\mathbf{D}.$$

Останній вираз є більш загальним, бо при його виведенні не використовувалось співвідношення $\mathbf{D} = \varepsilon \mathbf{E}$, яке передбачає, що вектор $\mathbf{D}$ є однозначною функцією $\mathbf{E}$, а вид самої функції не грає ролі.

З формальної точки зору будь-яке визначення - це тільки лінгвістична конвенція, тобто правило вживання використовуваних символів; вона нічого не говорить нам про природу. Конвенціональна природа дефініцій не робить, проте, їх довільними. Питання про те, що може бути визначено в теорії, а що ні, дозволимо тільки у тому випадку, коли теорія перебудована аксіоматично. І вибір способу визначення понять (невизначуваних, основних, або первинних) повинен направлятися такими критеріями, як його спільність і плідність.

Відмітимо відмінність між визначеннями і гіпотезами, зокрема твердженнями про закони. Тоді як перші є поняттями, що описують відношення усередині теорії, останні співвідносять твердження з реальністю. Отже, якщо визначення можуть бути піддані тільки концептуальній критиці, то твердження про закони живуть відповідно до принципів експериментальної перевірки. Проте ця елементарна відмінність часто забувається. Наприклад, причина невдачі відомої спроби Маха перебудувати класичну механіку може бути пояснена, хоч би частково тим, що він не провів відмінність між гіпотезами (подібно законам руху Ньютона) і визначеннями [3].

Отже, ми маємо наступний вигляд формул, який повинен міститися в будь-якій фізичній теорії:

Будь-яка фізична формула, який би не був її статус, є *твердженням*, вираженим за допомогою пропозиції, що належить до деякої мови. (Пропозиції - суть лінгвістичні об'єкти. Твердження - концептуальні об'єкти. Одне і те ж твердження часто може бути виражене абсолютно різними пропозиціями.) Будь-яке твердження трактується в цілях логічної зручності, начебто воно було тільки істинне або помилкове. Що ж до його відповідності факту, то ми можемо і не знати, яким буде істинне значення твердження. Іноді ми даємо йому низьку оцінку, але не мінімальну, іноді - високу, але не максимальну. Твердження (чи пропозиції) підкоряються своєму власному пропозиційному численню або численню висловлювань і з більш загальної точки зору численню предикатів. Це числення систематизує правила дедуктивного виведення, такі, як $\forall x Px$ ($\exists x Px$), які можна прочитати наступним чином. Якщо цей індивід а володіє властивістю P , то звідси витікає, що існує принаймні один індивід, який виявляє цю ж властивість. Помітимо, що P є штучним, воно символізує будь-яку властивість, будь-то фізичне або нефізичне. Обчислення предикатів є розділом логіки - науки, яка передбачається кожною раціональною дисципліною і яку не може спростувати ніякий експеримент. Причина такої відчуженості полягає в тому, що логіка має справу не зі світом, а з твердженнями і їх перетвореннями абсолютно незалежно від їх змісту. Проте стало модним стверджувати, що, подібно до того як загальна теорія відносності робить необхідними зміни в геометрії, квантова фізика підкоряється своїй власній логіці. Це помилка. Усі квантові теорії використовують звичайну математику, в яку "вбудована" звичайна логіка. Одне з джерел цієї помилки полягає в буквальному розумінні формальної аналогії між пропозиціями і проекційними операторами. Незалежно від того, якій алгебрі підкоряється сімейство операторів, твердження в теорії алгебри підкоряються звичайній логіці; оператор є поняття, а не твердження.

Як граматичні пропозиції можна розкласти на слова, так і твердження можна аналізувати до рівня понять. Поняття, що зустрічаються у фізиці, є або формальними, або фактуальними. *Формальні поняття* - всі ті, які запозичені з логіки і математики. *Фактуальні поняття* фізики специфічні для неї. Вони

фактуальні в тому сенсі, що торкаються реальних або передбачуваних фактів. Фактуальне поняття не обов'язково має бути емпіричним, тобто воно не обов'язково повинне мати відношення до спостережуваної, або експериментальної, ситуації. Більше того, щоб його кваліфікували як фізичне, поняття не повинне “обертатися навкруги спостерігача”, воно повинне торкатися можливої фізичної системи, ситуації або події.

Таблиця 1 ілюструє ряд понять, які були нами розглянуті.

Таблиця 1

<i>Теорія: електромагнітна теорія Максвелла для вільного простору.</i>
<i>Формальні поняття, включені приховано або явно у фізичну гіпотезу: різноманіття, що диференціюється, векторні і псевдовекторні функції на цьому різноманітті, частинні похідні, векторний добуток.</i>
Основні (невизначувані) фізичні поняття, що включаються в гіпотезу : фізичний простір, час, $\mathbf{E}$, $\mathbf{B}$, c .
Визначувані фізичні поняття: $\nabla \times \mathbf{E}$, $\partial \mathbf{B} / \partial t$.
Операціональні визначення: немає.
Гіпотеза: закон Фарадея для електромагнітної індукції в його диференціальній версії $\nabla \times \mathbf{E} = -(1/c) \partial \mathbf{B} / \partial t$.
Допоміжне припущення: E і B зменшуються з відстанню принаймні як $1/r$.
Семантичне припущення: E - напруженість електричного поля, B - магнітна індукція, а c – швидкість поширення світла у вакуумі.
Дані: немає.

Роль математики в сучасній науці подвійна: формування понять і обчислення. Немає поняття миттєвої швидкості без поняття похідної, немає закону руху без диференціальних або операторних рівнянь. Математичні поняття - це не лише зручні допоміжні засоби, вони є самою суттю фізичних ідей. І просте пророцтво майбутнього стану системи або вірогідності звернення тієї або іншої події було б неможливим без дедуктивної сили внутрішньо присутнього формалізму теорії. Ця дедуктивна сила настільки вражаюча, що ми часто прагнемо прирівнювати теоретичну фізику обчисленням, забуваючи про роль математиків в самому формуванні фізичних понять, формул і теорій.

Обчислювальні засоби, хоча вони і потрібні, не є фізичними теоріями. Вони навіть не є незалежні математичні формалізми. Будь-який метод розрахунку (наприклад, діагоналізація матриць) є частина математичної теорії, яка може (але не обов'язково) бути частиною формалізму фізичної теорії. Самі по собі математичні теорії нейтральні по відношенню до яких-небудь гіпотез про реальний світ. Розглянемо теорію канонічних перетворень, яку колись вважали ядром квантової механіки. Як у своїй класичній, так і в квантовій формі вона не є самостійною фізичною теорією, яка відображає деякий аспект світу. Це математичний метод для розв'язання рівнянь руху (Гамільтона, Шредінгера тощо) і для співвідношення один з одним розв'язків, що отримуються в різних подачах. В цілому завдання цієї теорії полягає у спрощенні формулювання проблеми, а отже, в спрощенні її розв'язання, зберігаючи в той же час рівняння руху і певні інваріанти. Ця теорія може знайти застосування безвідносно до фізичного змісту рівнянь.

Так само у ряді галузей може знайти застосування теорія збурень, для чого потрібна наявність певного рівняння, до якого можуть бути застосовані теорії

збурень. Тобто ці теорії не несуть ніякого фізичного значення, вони слугують корисними математичними засобами для досягнення мети, яка є приблизним розв'язанням певного рівняння, що можливо має якесь фізичне значення. Одному або двом членам розкладу в ряд, згідно теорії збурень, може бути приписано фізичний зміст, нескінченно багатьом членам ряду неможливо дати яку-небудь інтерпретацію. Значення такої нейтральності методів теорії збурень можна також побачити при аналізі поняття порядку деякого ефекту. *Запитання:* Що означає цей вираз, чи говорить він нам що-небудь відносно природи? *Відповідь:* Нічого - про природу і тільки дещо - про обчислювальну техніку. Так, ефект четвертого порядку пояснюють теоретичною моделлю, яка включає розклад в ряд в теорії збурень аж до четвертого степеня, тобто нехтуючи усіма вищими степенями (навіть якщо ряд розбіжний). Той же ефект може бути пояснений різними теоріями, які приписують йому інший порядок, або зовсім не приписують ніякого порядку, оскільки вдається знайти точний розв'язок. Це вірно для розкладу будь-якого ряду і кожного розкладу будь-якого вектора на його компоненти. Тоді як функція в цілому може мати фізичне значення, метод розкладання є чисто математичним і може бути змінений у будь-який час.

Фізичний зміст, якщо такий є, слід убачати в деяких поняттях і твердженнях теорії, а не в часткових *уявленнях* (representations) властивостей і законів. Наприклад, одна і та ж траєкторія в звичайному просторі може бути записана в будь-якій системі координат. Кожне перетворення координат призводить до нового уявлення, не змінюючи його фізичного змісту. Отже єдиними розумними обмеженнями, що накладаються на зміни уявлень, що викликаються перетвореннями координат, є наступні: (а) перетворені змінні повинні мати те ж саме значення, що і початкові (наприклад, координати положення в просторі, що підлягають перетворенням Лоренца, повинні залишатися координатами положення, а не тимчасовими координатами); (б) перетворені змінні повинні підкорятися тому ж самому твердженню про закон, що і початкові. Те, що має силу для систем координат, справедливе і для систем одиниць. Якщо уявлення фізичної властивості за допомогою деякої функції включає вибір одиниць, то вони є конвенціональними і, отже, зміна в одиницях не має ніякого фізичного значення.

Відсутність фізичного змісту у деяких компонент фізичної теорії набагато менш несподівана, чим можливість приписування фізичного значення іншим компонентам. Звичайно, для нас стає звичною ідея про те, що математика позбавлена фізичного змісту. Спочатку нас навчають тому, що безперервна функція може визначатися незалежно від часу, пізніше говорять, що геометрія є невизначеною, якщо на неї не накладають семантичних уявлень. Декого все ще треба учить, що арифметика і теорія ймовірності однаково нейтральні, і якщо потрібно знайти їм застосування, їх слід доповнити семантичними припущеннями. Але взагалі кажучи, ми повинні ясно зрозуміти, що математика є автономною дисципліною, не дивлячись на те, що багато математичних ідей були мотивовані науковим дослідженням в цілому. Проте, незважаючи на свою чистоту, математика застосовується у фізиці і "математика застосована до реальності". *Запитання:* Як це можливо? *Відповідь:* Тоді як кожен символ, що зустрічається у фізичній теорії, має математичне значення, деяким математичним символам приписується до того ж фізична інтерпретація. Так, вираз $\partial V / \partial t$ може бути інтерпретований не лише як частинна похідна деякої функції x , але так само як миттєва швидкість зміни деякої фізичної властивості, що представляє x , такої, наприклад, як координата положення, концентрація,

енергія, і взагалі все що завгодно. Таким чином, фізичний зміст “сідлає знак”, що має математичне значення, і у такому вигляді “обоє - кінь (чи осел) і лицар - перетинають фізичну арену”. (Усе це, звичайно, може бути викладено і в неметафоричних термінах. У цьому і полягає завдання семантики науки.)

Фізичне поняття відрізняється від математичного поняття, що лежить в його основі, у двох відношеннях: (а) кожне фізичне поняття має відношення до деякої фізичної системи (систем) і (б) кожне фізичне поняття входить принаймні в один фізичний закон. Навпаки, чисто математичні поняття не мають ніяких позаматематичних референтів і не підкоряються ніяким позаматематичним законам. Візьмемо, наприклад, відношення “важче ніж, або таке ж важке”, стосовно H . З формальної точки зору H є не що інше, як деяке відношення порядку $\geq$ на деякій безлічі невизначених елементів B , тобто $H \times H \subset B \times B$ і H є безліччю відношень порядку. H стає деяким фізичним поняттям, коли (а) B інтерпретується як безліч тіл, і (б) передбачається, що H пов'язане з B , тобто означає силу для будь якого з двох тіл.

Приклад з ваговою функцією навіть більш повчальний, оскільки існує нескінченна безліч шляхів представлення фізичної властивості ваги (чи будь-якої іншої фізичної властивості), а саме за допомогою системи одиниць.

Вага тіла $b \in B$ у гравітаційному полі $g \in G$ відносно (фізичної) системи відліку $k \in K$, що обчислюється в одиницях $u \in U_W$, представляє собою деяке ненегативне число ω , тобто $W(b, g, k, u) = \omega$. Вага в загальному випадку є сама функція W , а не яке-небудь з її значень. І ця функція відображає множину $B \times G \times K \times U_W$ усіх четвірок $\langle b, g, k, u \rangle$ з $b \in B$, $g \in G$, $k \in K$, $u \in U_W$ (множиною вагових одиниць) на множину R^+ або множину ненегативних чисел:

$$W: B \times G \times K \times U_W \rightarrow R^+.$$

Крім того (і тут набуває чинності закон), W таке, що $W(b, g, k, u) = m\dot{Y}$, де m - маса, а $\dot{Y}$ - прискорення тіла b . (Наше передбачуване обмеження моделі тіла як нерелятивістської частинки несуттєве в цій ситуації.) Будь-яка інша величина має подібну структуру. Це деяка функція від топологічного добутку принаймні двох множників, одним з яких є безліч фізичних систем визначеного виду, а іншим - безліч одиниць.

Дуже часто одним з безлічі фізичних систем, що зустрічаються в області визначення якої-небудь величини, є безліч систем відліку деякого виду, відносно яких, наприклад, зберігають свою справедливість закони руху Ньютона. Такі системи іноді називають “спостерігачами” відповідно до, так би мовити, спостережувано-центристської філософії, а саме в рамках операціоналізму. Очевидно, проте, що “спостерігачі не всюдисущі і не безсловесні”, як системи відліку; в усякому разі, їх вивчення не стосується фізики. У результаті фізичне знання впливається у формалізм через основні фізичні величини, що представляють властивості фізичних систем і підкоряються фізичним законам.

Попередній аналіз дискваліфікує нумерологію як серйозний підхід до фізичної теорії. Нумерологія може бути визначена як жонглювання безрозмірними константами (чистими числами) з метою отримати значущі відношення. Оскільки нумерологія має справу з безрозмірними константами, їй доволі важко приписати який-небудь фізичний зміст. Оскільки ця гра чисел може бути введена в комп'ютер поза всяким зв'язком з якими-небудь твердженнями про закони, оскільки нумерологія лише випадково може привести до фізичних законів. Тривіальність подібного висновку показує наступна теорема.

Теорема. Дано n невід'ємних чисел $a_1, a_2, \dots, a_n$; існує нескінченно багато

кратних n не рівних нулю дійсних чисел (додатніх або від'ємних) $b_1, b_2, \dots, b_n$, таких, що $a_1^{b_1} \cdot a_2^{b_2} \dots a_{n-1}^{b_{n-1}} = a_n^{b_n}$.

(Доведення: спершу візьмемо логарифми і розглянемо випадок при $n = 2$. Потім застосуємо математичну індукцію.) Оскільки знайдені дані n -кратні показники степеня, то легко апроксимувати кожний із них простим дробом. Таким чином буде отримано “вражаюче” співвідношення. Процедура потім можна буде повторити з іншим вибором показників степенів, і так до нескінченності. Успіхи в знаходженні подібних числових комбінацій залежать від наших здібностей і ресурсів. При цьому не потрібні знання законів фізики. Звичайно, нумерологія як деякий випадковий і слабоевристичний засіб має певну цінність. Маніпуляції з числами можуть випадково привести до інтуїтивного осяяння і навіть проблиску правильної теорії. Але головне полягає в тому, що нумерологія не є теорією і не містить ніяких фізичних законів. Це слід особливо підкреслити тому, що кожного разу, коли скупчується деяка безліч необроблених даних (як у разі фізики елементарних частинок і сучасної космології), з'являється схильність до спроби жонглювати ними, а не до пошуків більш глибоких гіпотез, які відповідають цим даним [1].

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок. У сучасних філософських, математичних і природничо-наукових мовах під теорією розуміється не просто випадкова думка, а гіпотетико-дедуктивна система, тобто безліч формул, що породжуються за допомогою логіки і математики групою початкових припущень. Через спільність деяких з цих початкових припущень, а також можливостей для перетворення, які надаються логікою і математикою, кожна теорія є деякою нескінченною множиною формул.

Роль математики в сучасній науці подвійна: формування понять і обчислення. Немає поняття миттєвої швидкості без поняття похідної, немає закону руху без диференціальних або операторних рівнянь. Математичні поняття - це не лише зручні допоміжні засоби, вони є самою суттю фізичних ідей. І просте пророцтво майбутнього стану системи або вірогідності звернення тієї або іншої події було б неможливим без дедуктивної сили внутрішньо присутньої формалізму теорії. Ця дедуктивна сила настільки вражаюча, що ми часто прагнемо прирівнювати теоретичну фізику обчисленням, забуваючи про роль математиків в самому формуванні фізичних понять, формул і теорій.

Список використаної літератури:

1. Bunge, Mario 1973, *Philosophy of physics*. Dordrecht, Holland and Boston, Massachusetts: D. Reidel Publishing Company, 248 p.
2. Gliozzi, Mario 2005, *Storia della fisica*, a cura di Alessandra e Ferdinando Gliozzi, Torino, Bollati Boringhieri, 1143 p.
3. Кордун, ГГ 1974, *Історія фізики*, Київ: Вища школа, 224 с.

Referances:

1. Bunge, Mario 1973, *Philosophy of physics*. Dordrecht, Holland and Boston, Massachusetts: D. Reidel Publishing Company, 248 p.
2. Gliozzi, Mario 2005, *Storia della fisica*, a cura di Alessandra e Ferdinando Gliozzi, Torino, Bollati Boringhieri, 1143 p.
3. Kordun, HH 1974, *Istoriya fiziki (History of Physics)*, Kyiv: Vyscha shkola, 224 s.

DOI 10.33930/ed.2019.5007.45(7-9)-7
УДК 378.046.4

**МЕТОДИЧНА СИСТЕМА ВИКОРИСТАННЯ ХМАРО
ОРІЄНТОВАНИХ СИСТЕМ ВІДКРИТОЇ НАУКИ У ПРОЦЕСІ
НАВЧАННЯ І ПРОФЕСІЙНОГО РОЗВИТКУ ВЧИТЕЛІВ**
*METHODOLOGICAL SYSTEM OF USING CLOUD-ORIENTED OPEN SCIENCE
SYSTEMS IN THE PROCESS OF EDUCATION AND PROFESSIONAL
DEVELOPMENT OF TEACHERS*

**С. Г. Литвинова
Л. А. Лупаренко
М. В. Мар'єнко
М. П. Шишкіна**

Актуальність теми дослідження. Сучасні підходи до розвитку освітньо-наукового середовища навчання і професійного розвитку вчителів передбачають формування принципово нових форм його організації, що потребує змін його складу і структури, функцій педагогічних систем, спрямованих на організацію та активізацію навчально-пізнавальної діяльності тих, хто навчається.

Постановка проблеми. Відкрита наука надає можливість вчителям отримати доступ до останніх наукових досліджень, новітніх методик навчання та ресурсів, що забезпечує їх професійний розвиток в умовах інформальної освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Результати дослідження Е. Йенен та М. Йонтен свідчать, що найбільш потрібними сферами професійного розвитку вчителів є спеціальна освіта, методи наукових досліджень, участь у проектах і відповідна професійна діяльність. 14 голландських закладів загальної середньої освіти розробили та впровадили ряд заходів пов'язаних з концепцією "Школа як професійна навчальна спільнота". Дослідження J. Imants та М. М. Van der Wal полягало в створенні моделі з потенціалом професійного розвитку та шкільної реформи з позиції вчителя на багатьох рівнях.

Постановка завдання. Спроектувати методичну систему використання хмаро орієнтованих систем відкритої науки у процесі навчання і професійного розвитку вчителів.

Виклад основного матеріалу. Створення методичної системи навчання і

Urgency of the research. Modern approaches to the development of the educational and scientific learning environment and the professional development of teachers involve the formation of fundamentally new forms of its organization, which requires changes in its composition and structure, the functions of pedagogical systems aimed at organizing and activating the educational and cognitive activities of those who study.

Target setting. Open science provides an opportunity for teachers to access the latest scientific research, the latest teaching methods and resources, which ensures their professional development in the conditions of informal education.

Actual scientific researches and issues analysis. The results of the study by E. Yenen and M. Yöntem indicate that the most necessary areas of professional development of teachers are special education, methods of scientific research, participation in projects and relevant professional activities. 14 Dutch institutions of general secondary education have developed and implemented a number of measures related to the concept "School as a professional learning community". The research of J. Imants and M. M. Van der Wal was to create a model with the potential of professional development and school reform from the position of the teacher at many levels.

The research objective. To design a methodical system of using cloud-oriented systems of open science in the process of teaching and professional development of teachers.

The statement of basic materials. The creation of a methodical system of

професійного розвитку вчителів, передбачає ряд окремих методик використання хмаро орієнтованих компонентів навчального призначення для формування у вчителів навичок формування хмаро орієнтованих систем відкритої науки у процесі їхньої подальшої професійної діяльності. Особливої уваги заслуговують засоби формування і розвитку хмаро орієнтованого середовища підвищення кваліфікації вчителів, до складу яких можуть входити різноманітні сервіси відкритої науки і їх поєднання, що виокремлені у відповідні групи.

Висновки. Методична система використання хмаро орієнтованих систем відкритої науки у процесі навчання і професійного розвитку вчителів складається з: методики використання European Open Science Cloud у процесі навчання і професійного розвитку вчителів, методики використання відкритої науки вчителями, методики використання компонентів навчального призначення на базі гібридної хмари та методики використання електронних систем відкритого доступу у процесі навчання і професійного розвитку вчителів. Дані методики спрямовані на підвищення рівня компетентності з відкритої науки вчителя, ІКТ-компетентності, покращення результатів навчання учнів.

Ключові слова: методична система, хмаро орієнтовані системи, відкрита наука, хмаро орієнтовані системи відкритої науки, професійний розвиток вчителів, навчання вчителів.

training and professional development of teachers involves a number of separate methods of using cloud-oriented components of educational purposes for the formation of teachers' skills in the formation of cloud-oriented systems of open science in the process of their further professional activities. Special attention should be paid to the means of forming and developing a cloud-oriented environment for improving the qualifications of teachers, which may include various services of open science and their combination, separated into appropriate groups.

Conclusions. The methodical system of using cloud-oriented systems of open science in the process of training and professional development of teachers consists of: the method of using the European Open Science Cloud in the process of training and professional development of teachers, the method of using open science by teachers, the method of using educational components based on the hybrid cloud, and the method of using electronic systems of open access in the process of training and professional development of teachers. These methods are aimed at increasing the level of the teacher's competence in open science, ICT competence, and improving the learning outcomes of students.

Keywords: methodological system, cloud-oriented systems, open science, cloud-oriented systems of open science, professional development of teachers, teacher training.

Актуальність теми. Сучасні підходи до розвитку освітньо-наукового середовища навчання і професійного розвитку вчителів передбачають формування принципово нових форм його організації, що потребує змін його складу і структури, функцій педагогічних систем, спрямованих на організацію та активізацію навчально-пізнавальної діяльності тих, хто навчається. Щоб повною мірою реалізувати потенціал дистанційного, комбінованого та змішаного навчання, необхідні стратегії професійного розвитку вчителів щодо того, як викладати в онлайновому чи змішаному навчальному середовищі.

Постановка проблеми. Відкрита наука надає можливість вчителям отримати доступ до останніх наукових досліджень, новітніх методик навчання та ресурсів, що забезпечує їх професійний розвиток в умовах інформальної освіти. Вчителі можуть використовувати ці ресурси для підвищення своїх професійних навичок, розроблення нових підходів до навчання та співпраці з іншими вчителями та дослідниками, як вітчизняними, так і закордонними.

Метою створення освітньо-наукового хмаро орієнтованого середовища

навчання і професійного розвитку вчителів є задоволення освітніх потреб його учасників, пов'язаних з розширенням доступу до якісної освіти, більш гнучкої адаптації до постійно зростаючих вимог до їх професійного розвитку, зокрема і у плані розвитку наукового складника у процесі навчання, що спирається головною мірою на розширення доступу до якісних хмаро орієнтованих електронних освітніх ресурсів і сервісів відкритої освіти і науки [11; 4].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Результати дослідження Е. Yenen та М. Yöntem свідчать, що найбільш потрібними сферами професійного розвитку вчителів є спеціальна освіта, методи наукових досліджень, участь у проектах і відповідна професійна діяльність. Було визначено, що деякі вчителі потребують професійного розвитку у сферах навчальних технологій, розробки матеріалів, оцінювання та навичок командної роботи [4].

Багатьом вчителям у країнах із низьким і середнім рівнем доходу бракує навичок для ефективного викладання, а програми підвищення кваліфікації є основним інструментом, який уряд використовує для вдосконалення цих навичок. У той же час оцінюється небагато програм підвищення кваліфікації, а ті, які оцінюються, показують дуже різні результати [3].

Щоб підтримати професійний розвиток вчителів, 14 голландських закладів загальної середньої освіти розробили та впровадили ряд заходів [1]. Концепція "Школа як професійна навчальна спільнота" була використана для формування цих шкільних заходів. Дані були зібрані за допомогою проектною документації, інтерв'ю з директорами шкіл та керівниками проекту, групових інтерв'ю з вчителями та фокус-груп з керівниками проекту.

Дослідження J. Imants та М. М. Van der Wal [2], полягало в тому, щоб створити модель з потенціалом професійного розвитку та шкільної реформи з позиції вчителя на багатьох рівнях.

Постановка завдання. Спроекувати методичну систему використання хмаро орієнтованих систем відкритої науки у процесі навчання і професійного розвитку вчителів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Створення *методичної системи* навчання і професійного розвитку вчителів, передбачає ряд окремих методик використання хмаро орієнтованих компонентів навчального призначення для формування у вчителів навичок формування хмаро орієнтованих систем відкритої науки у процесі їхньої подальшої професійної діяльності. До складу системи входять: методика використання European Open Science Cloud у процесі навчання і професійного розвитку вчителів та методика використання відкритої науки вчителями, орієнтовані на підвищення рівня компетентності з відкритої науки вчителя, покращення результатів навчання; методика використання компонентів навчального призначення на базі гібридної хмари та методика використання електронних систем відкритого доступу у процесі навчання і професійного розвитку вчителів [12], що спрямовані на поліпшення організації і підвищення ефективності наукових досліджень, упровадження (оприлюднення, розповсюдження і використання) їх результатів, орієнтовані на зростання рівня ІКТ-компетентності вчителів.

Метою навчання є: створення найбільш сприятливих умов для особистісного і професійного розвитку вчителів, підвищення їх професійної і ІКТ компетентності, зокрема, підвищення рівня їх компетентності з відкритої науки. Цьому сприяє розширення доступу до хмаро орієнтованих електронних освітніх ресурсів та сервісів відкритої науки; підвищення рівня організації навчання і науково-педагогічних досліджень.

Під методикою навчання будемо розуміти “нормативну модель навчально-виховного процесу (навчання) в межах однієї навчальної одиниці, що відображає упорядкованість (по елементу у часі і просторі, відповідно до цілей навчання і виховання і з врахуванням обраної педагогічної технології) діяльності учня (тих, хто навчається) стосовно змісту навчання та елементів навчального середовища певної навчальної одиниці” [9, с. 310]. Тобто мається на увазі, що зміст методики завжди стосується певної навчальної одиниці, в ролі якої постають навчальні теми, дисципліни, модулі.

У той же час, хмаро орієнтоване освітньо-наукове середовище є комплексною системою, що містить значну кількість підсистем і функцій, воно може формуватися на рівні закладу освіти, його структурного підрозділу, може бути розраховано на використання у певній предметній галузі, що охоплює деяку сукупність або цикл дисциплін. Можуть створюватись курси підвищення кваліфікації, які містяться на єдиній платформі або об'єднують кілька платформ. Тому для розгортання і використання освітніх компонентів хмаро орієнтованого середовища може знадобитися сукупність методик. Окремі методики можуть відрізнятися як за специфікою закладу або вікових категорій учнів, яких навчають вчителі (для підготовки різних категорій педагогічних кадрів), так і за специфікою змісту, спрямованого на навчання певних циклів або окремих предметів.

“Навчальна одиниця – це педагогічно самостійний і функціонально завершений змістово-технологічний елемент методики навчання, її логіко-дидактична складова, для якої можуть бути однозначно встановлені (унормовані) такі атрибути: ціль навчання, зміст навчання, педагогічна технологія і термін навчання” [9, с. 311].

Крім того, окремої уваги потребують методики проектування і використання компонентів середовища для різних рівнів його організації та за умов запровадження різних типів хмаро орієнтованих засобів.

При розробленні методичної системи формування і розвитку хмаро орієнтованого освітньо-наукового середовища ЗВО за основу взято відповідну систему моделей. Так, методична система може бути зорієнтована на використання на рівні закладу, де проводиться підвищення кваліфікації вчителів у цілому, хоча варіанти її реалізації можна розглядати і на рівні окремих курсів підвищення кваліфікації. Також можна використовувати методичну систему і як для циклів предметів, так і окремих предметів.

Особливої уваги заслуговують засоби формування і розвитку хмаро орієнтованого середовища підвищення кваліфікації вчителів, до складу яких можуть входити різноманітні сервіси відкритої науки і їх поєднання, що виокремлені у відповідні групи. Хмарні технології, на яких будується в даному випадку процес формування середовища, мають такі інноваційні риси, що відображають сутність хмарних обчислень, як відкритість і гнучкість.

Хмарні технології, сервіси і платформи виникли і розвивалися для підтримування систем гнучких і відкритих. Саме тому саме цей тип платформ є найбільш перспективним для того, щоб проектувати інфраструктуру середовища навчання і підвищення кваліфікації, бо на цій основі можна створити якнайкращі умови для прогресивного розвитку середовища. Можна гнучко і оперативно реагувати на нові цілі, вимоги і виклики, які постійно виникають і дуже швидко змінюються у сучасному суспільстві у зв'язку з невинним розвитком інформаційних технологій.

Зміст навчання передбачений у межах хмаро орієнтованої методичної

системи навчання і професійного розвитку вчителів спрямовано на формування ІКТ компетентності вчителів щодо використання різноманітних хмаро орієнтованих систем і сервісів відкритої науки у наукових дослідженнях і навчальному процесі.

Методи навчання, що застосовуються у хмаро орієнтованому середовищі: словесні (лекції, пояснення, бесіди); практичні (лабораторні та практичні роботи, вправи, розв'язання задач); дослідницькі (частково-пошуковий; проблемно-пошуковий; евристичний).

Форми навчання: лекції; практичні і лабораторні роботи; робота в групах; самостійна робота; факультативні і тренінгові заняття; робота у навчальних і дослідницьких мережних проектах; пояснення і індивідуальні консультації.

Засоби навчання: хмаро орієнтовані електронні ресурси; хмаро орієнтовані системи відкритої науки (сервіси та ресурси хмари відкритої науки EOSC); сервіси Google (Gmail, Google Диск, Google Analytics, Google Classroom, Google Meet), системи підтримки наукових електронних бібліотек, електронні відкриті журнальні системи, системи підтримки і проведення конференцій і семінарів, сайти електронних енциклопедій з освітньої тематики, сайти і доступ до наукометричних та реферативних баз даних, системи ідентифікування дослідників та об'єктів, професійні соціальні мережі, сервіси IaaS, наприклад платформи Amazon Web Services та елементи PaaS, ресурси відкритої науки, відкриті наукові матеріали.

Результативний компонент: розширення доступу до засобів ІКТ навчання, підвищення рівня організації педагогічних досліджень, підвищення рівня ІКТ компетентності учасників навчання.

Здійснення процесу навчання за даною методичною системою може здійснюватися двома шляхами:

- навчання за програмами спецкурсів (чи дистанційних курсів), як елементу змісту підвищення кваліфікації педагогічних кадрів;
- через систему тренінгів, семінарів, вебінарів, індивідуальних консультацій, що можуть здійснюватися в ході пілотного експериментального дослідження (проекту) з розгортання хмаро орієнтованого освітньо-наукового середовища у закладі освіти.

Інтегровані сукупності методик навчання можуть утворювати методичні системи. Саме наявність системо утворювального фактора (факторів) інтегрує сукупність методик навчання і дозволяє говорити про інтегровану сукупність як систему. “Системоутворювальним фактором методичних систем можуть виступати спорідненість і/чи змістова близькість тих чи інших складових окремих методик навчання або їх комбінацій (повних і неповних): цілей навчання і виховання, змісту навчання, педагогічних технологій та елементів навчального середовища (зокрема засобів навчання), на які спираються відповідні складові методичної системи” [9, с. 312].

Проектування методичної системи навчання і професійного розвитку вчителів будується із використанням визначених методологічних принципів, методів і підходів і охоплює низку методик використання компонентів середовища, що об'єднані системо утворюючим чинником, яким є хмаро орієнтований підхід, що спирається на відповідні базові характеристики і сервісні моделі. Завдяки властивостям гнучкості і відкритості середовища, що забезпечуються на основі хмарних технологій, на основі методик використання його компонентів, що входять до складу методичної системи, це середовище має

всі необхідні властивості для того, щоб забезпечувати процеси і формування і розвитку його складу і структури у відповідності до завдань і викликів.

Методики використання компонентів середовища відрізняються в залежності від обраного способу (моделі) розгортання ІКТ-інфраструктури. Процес розгортання середовища для різних моделей буде суттєво відрізнятися. Зокрема, формування середовища на базі сервісної моделі SaaS (програмне забезпечення як сервіс) може відбуватися відповідно до двох основних типів групування сервісів – це сервіси загального призначення і спеціалізовані (навчально-наукового призначення). У відповідності до цього можуть бути застосовані різні типи сервісів, зокрема SaaS (програмне забезпечення як сервіс). Наприклад, до сервісів загального призначення належить офісне програмне забезпечення. Його яскравим прикладом є програмний пакет Microsoft Office 365, до складу якого входять як програмні додатки, що можуть бути використані для підтримання навчальної або наукової діяльності незалежно від предметної галузі застосування (текстові редактори, електронні таблиці, презентації, інші матеріали, можуть створюватися сховища файлів а також застосовуватись сервіси комунікації).

Методика використання компонентів навчального призначення на базі гібридної хмари (сервіси IaaS, на прикладі платформи Amazon Web Services) відповідає спеціалізованим сервісам, це сервіси надання доступу до ЕОР. Елементи PaaS (платформи як сервісу) використовуються на етапі розгортання віртуального робочого столу. Особливість постачання програмного забезпечення навчального призначення на базі моделі SaaS. В цьому випадку програмне забезпечення надається як повністю готовий сервіс, але його не можна сконфігурувати ніяк інакше, воно може бути використано тільки до тих цілей, для яких воно призначено виробником.

Розробка методики використання відкритої науки вчителями може сприяти активному навчанню, розвитку науково-дослідницьких навичок учнів та поглибленню їх розуміння природних процесів. Розглянемо процедурну модель такого використання (рис. 1).

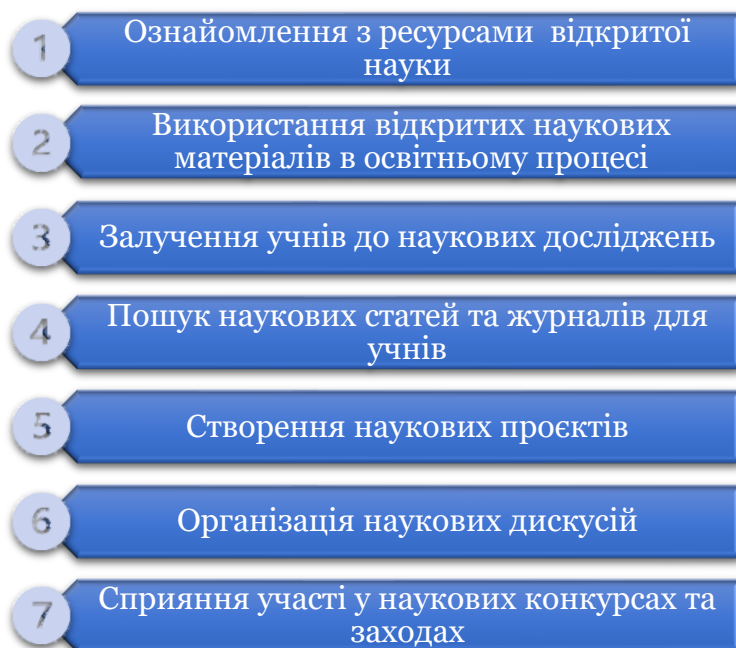

Рис. 1. Процедурна модель використання відкритої науки вчителями

1. Ознайомлення з ресурсами відкритої науки: доберіть доступні ресурси відкритої науки, які відповідають предмету навчання. Це можуть бути журнали, бази даних, колекції зображень або відео, що стосуються досліджень конкретної галузі наук. Ознайомлення з такими ресурсами дозволить вам підібрати матеріали, що відповідають основним темам вашого курсу.

2. Використання відкритих наукових матеріалів в освітньому процесі: використовуйте відкриті наукові статті, відео або зображення як додаткові джерела інформації для уроків. Порадьте учням ознайомитися з цими ресурсами та аналізувати їх з точки зору методів, результатів та висновків наукових досліджень.

3. Залучення учнів до наукових досліджень: спонукайте учнів до проведення власних досліджень, використовуючи відкриті дані та ресурси. Наприклад, запропонувати учням планувати й виконувати дослідження за допомогою доступних наукових даних, а потім аналізувати та презентувати результати.

4. Пошук наукових статей та журналів для учнів: Сприяйте учням у пошуку актуальних наукових статей та журналів, пов'язаних з їхніми цікавими темами. Вони можуть використати ці знання для розширення кругозору, підвищення свідомості і поглиблення розуміння конкретної галузі наук.

5. Створення наукових проєктів: пошук відкритих даних та ресурсів може слугувати основою для створення наукових проєктів учнями. Заохочуйте учнів розробляти питання до дослідження, збирати дані, аналізувати результати та представляти свої висновки. Використовуючи відкриті дані, учні можуть здійснити власні дослідження та розвинути навички критичного мислення та наукового методу.

6. Організація наукових дискусій: створіть можливості для учнів обговорювати наукові статті та дослідження, які вони знайшли у відкритому доступі. Заохочуйте їх висловлювати свої думки, обґрунтовувати свої позиції та вести дискусії з підтриманням наукових доказів.

7. Сприяння участі у наукових конкурсах та заходах: посилайте учнів на наукові конкурси, виставки або конференції, де вони матимуть можливість представити свої дослідження та поділитися своїми знаннями з іншими учасниками та професіоналами.

Розроблення методики використання відкритої науки вчителями (наприклад, хімії) може сприяти поглибленню розуміння основних концепцій хімії та розвитку науково-дослідницьких навичок учнів. Ось кілька прикладів уроків для учнів 7-9 класів, в яких можна використати відкриту науку (табл. 1).

Таблиця 1

Приклади використання відкритої науки на уроках хімії

Тема уроку	Використання ресурсів відкритої науки
« Дослідження реакцій кислот і лугів »	- Запропонуйте учням дослідити реакції розчинів кислот і лугів за допомогою відкритих наукових даних про рН різних розчинів. - Учні можуть дослідити вплив концентрації кислоти або луку на зміну рН розчину і зробити висновки про характер реакції. - Використовуйте відкриті наукові дослідження та статті для пояснення фізичних та хімічних процесів, які відбуваються під час цих реакцій.

“ Дослідження реакцій окиснення-відновлення”	- Запропонуйте учням виконати досліди з реакцій окиснення-відновлення за допомогою доступних відкритих даних про хімічні реакції. - Учні можуть вивчити вплив різних факторів, таких як концентрація реагентів чи температура, на швидкість реакції. - Використайте наукові статті та дослідження для пояснення механізмів цих реакцій та практичних застосувань, наприклад, в аналізі антиоксидантів або батарейках.
“ Полімери та їх властивості”	- Запропонуйте учням дослідити різні полімери за допомогою відкритих наукових даних, зокрема їх властивості, такі як температура плавлення, розтягувальна міцність, еластичність тощо. - Учні можуть порівняти властивості різних полімерів та зробити висновки про їх використання в різних сферах, наприклад, упаковці, текстильній промисловості чи медицині. - Використовуйте наукові дослідження та статті для пояснення структури полімерів та впливу цієї структури на їх властивості.
“ Хімічна кінетика”	- Запропонуйте учням вивчити хімічну кінетику реакцій за допомогою відкритих наукових досліджень та даних про швидкість реакцій. - Учні можуть дослідити вплив концентрації реагентів, температури або наявності каталізаторів на швидкість реакцій та побудувати графіки залежності швидкості від часу. - Використайте відкриті дані та моделі хімічної кінетики для пояснення механізмів реакцій та прогнозування їхньої швидкості.
“ Розчини та хімічний аналіз”	- Запропонуйте учням вивчити методи хімічного аналізу розчинів, використовуючи доступні відкриті дані та ресурси. - Учні можуть дослідити різні методи аналізу, такі як титрування, спектрофотометрія чи хроматографія, та застосувати їх для визначення концентрації речовин у розчинах. - Використання наукових статей та досліджень може допомогти пояснити принципи роботи хімічних реакцій та їх практичні застосування.

Ось деякі загальновідомі та популярні ресурси відкритої науки, які можна використовувати для навчання учнів хімії.

PubChem (рис. 2): Це безкоштовна база даних, яка містить інформацію про хімічні сполуки, їх властивості, структури та біологічну активність. Учні можуть використовувати PubChem для пошуку даних про конкретні хімічні сполуки, вивчення їх властивостей та використання у навчальних проектах [8].

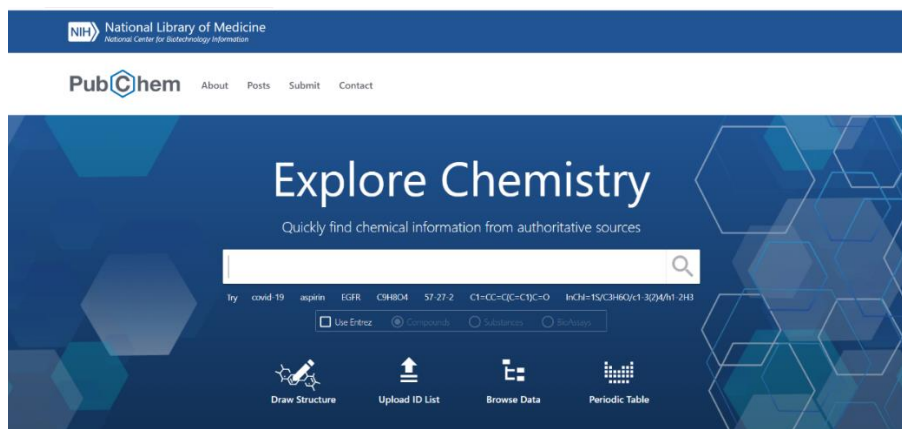

Рис. 2. Домашня сторінка платформи PubChem

Royal Society of Chemistry (RSC): RSC є одним з найбільших професійних товариств, присвячених хімії. Вони надають доступ до багатьох ресурсів для навчання хімії, включаючи журнали, книги, бази даних та освітні матеріали. На їхньому веб-сайті можна знайти безкоштовні матеріали для навчання хімії для учнів різних вікових груп [6] (рис. 3).

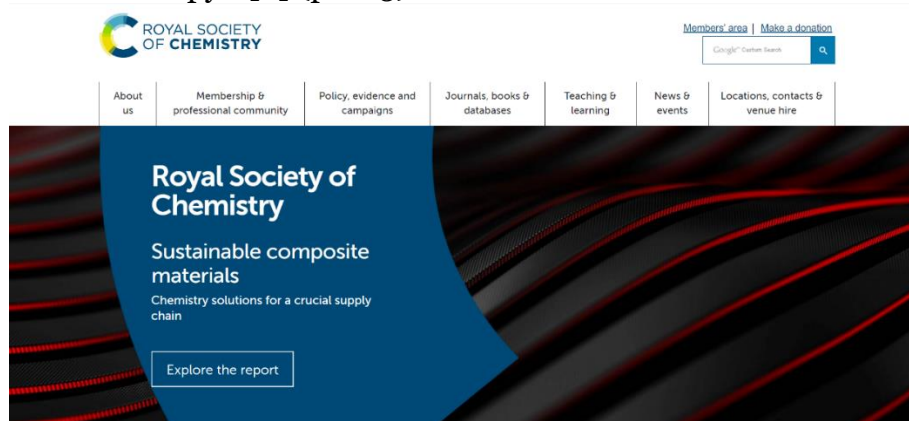

Рис. 3. Домашня сторінка платформи Royal Society of Chemistry

National Center for Biotechnology Information (NCBI): NCBI забезпечує доступ до великої кількості наукових даних з галузі біології та хімії. Вони пропонують базу даних PubMed, де можна знайти наукові статті і рецензовані публікації, пов'язані з хімією та біохімією [7] (рис. 4).

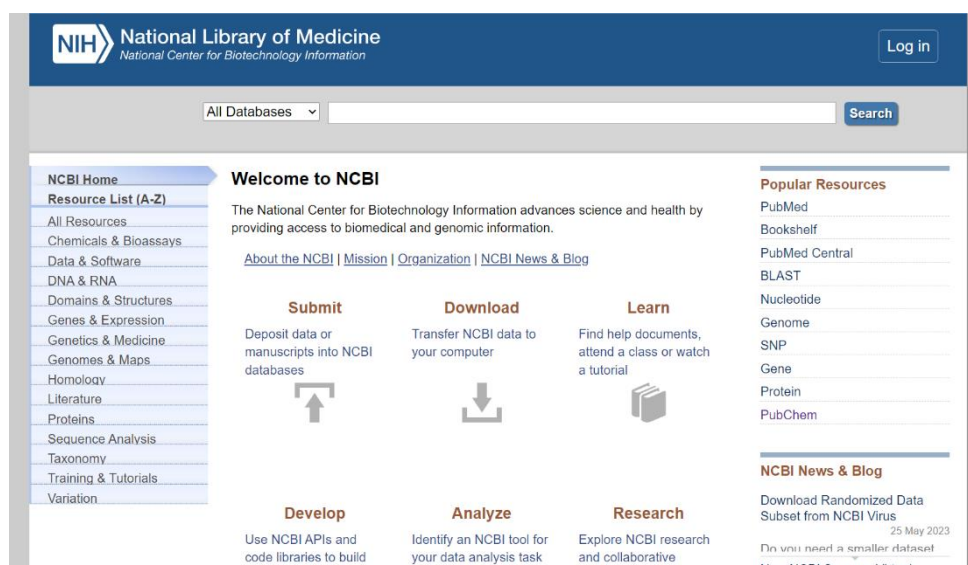

Рис. 4. Домашня сторінка платформи National Center for Biotechnology Information

OpenStax – це платформа, що надає вільний доступ до підручників з наукових дисциплін, включаючи хімію, які можуть бути використані для навчання учнів [5] (рис. 5).

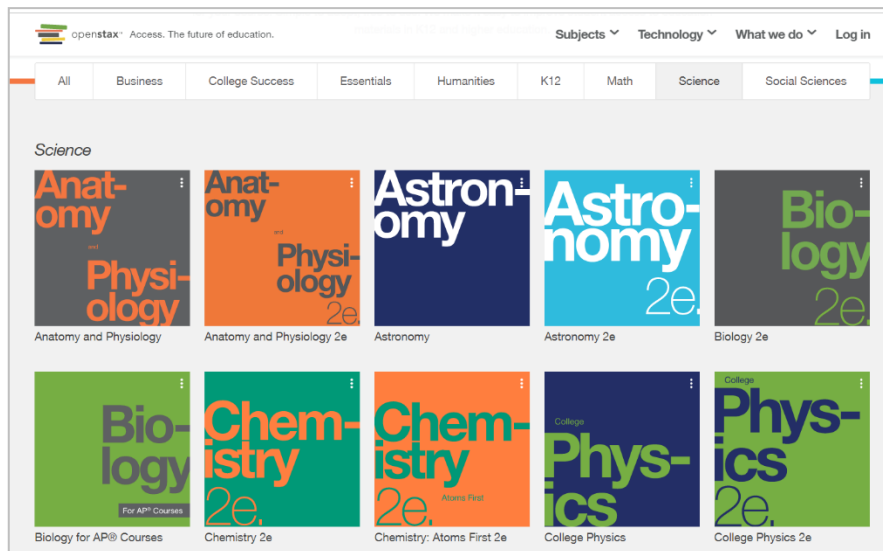

Рис. 5. Домашня сторінка платформи OpenStax

Методика використання електронних систем відкритого доступу у процесі навчання і професійного розвитку вчителів була детально розглянута в роботі [12]. Попередньо було описано мету, форми та методи (організації навчально-пізнавальної діяльності, стимулювання і мотивації, контролю), засоби, що доцільно застосовувати у процесі підвищення кваліфікації вчителів.

Методика використання European Open Science Cloud у процесі навчання і професійного розвитку вчителів складається з наступних компонентів: цільовий, змістовий, технологічний та результативний. Мета сформульована як: підвищення рівня і професійного розвитку вчителів за рахунок використання хмаро орієнтованих систем відкритої науки, підвищення рівня компетентності з відкритої науки. До методів навчання віднесено: спостереження, демонстрація, ілюстрація, репродуктивний, пошуковий, дослідницький, навчальна дискусія; ситуація пізнавальної новизни; ситуація зацікавленості, проблемно-евристичний; виконання практичних завдань. Серед форм навчання зазначено: тренінги, навчальні курси, дистанційні навчальні курси, семінари, вебінари, майстер-класи, індивідуальні консультації, лекція із застосуванням хмарних сервісів та систем відкритої науки. Результатом застосування даної методики є: підвищення професійного розвитку вчителів за рахунок використання хмаро орієнтованих систем відкритої науки та їх інструментарію, підвищення рівня компетентності з відкритої науки.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок. Інтегровані сукупності методик навчання утворюють методичну систему. Тому, методична система використання хмаро орієнтованих систем відкритої науки у процесі навчання і професійного розвитку вчителів складається з чотирьох методик: методики використання European Open Science Cloud у процесі навчання і професійного розвитку вчителів, методики використання відкритої науки вчителями, методики використання компонентів навчального призначення на базі гібридної хмари та методики використання електронних систем відкритого доступу у процесі навчання і професійного розвитку вчителів. Дані методики спрямовані на підвищення рівня компетентності з відкритої науки вчителя, ІКТ-компетентності, покращення результатів навчання учнів та підвищення ефективності наукових досліджень вчителів та учнів. Порівнюючи структури описаних методик зі змістовим і

технологічним складниками методичної системи використання хмаро орієнтованих систем відкритої науки у процесі навчання і професійного розвитку вчителів було виявлено, що дані складники загалом визначаються через відповідні складники зазначених методик.

Подальші дослідження будуть спрямовані на статистичну перевірку ефективності спроектованої методичної системи шляхом проведення педагогічного експерименту в межах експериментальних майданчиків.

Автори статті є виконавцями проєкту “Хмаро орієнтовані системи відкритої науки у навчанні і професійному розвитку вчителів” (реєстраційний номер: 2020.02/0310), що фінансується Національним фондом досліджень України. Стаття є результатом роботи над виконанням одного із завдань даного проєкту.

Список використаних джерел:

1. Admiraal, W, Schenke, W, Jong, LD, Emmelot, Y & Sligte, H 2021, ‘Schools as professional learning communities : what can schools do to support professional development of their teachers?’, *Professional Development in Education*, vol. 47, no. 4, pp. 684-698. Available from : <<https://doi.org/10.1080/19415257.2019.1665573>>. [04 July 2023].
2. Imants, J & Van der Wal, MM 2020, ‘A model of teacher agency in professional development and school reform’, *Journal of Curriculum Studies*, vol. 52, no. 1, pp. 1-14. Available from : <<https://doi.org/10.1080/00220272.2019.1604809>>. [04 July 2023].
3. National Library of Medicine (n.d.), *Welcome to NCBI*. Available from : <<https://www.ncbi.nlm.nih.gov/>>. [04 July 2023].
4. National Library of Medicine (n.d.), *What is PubChem?* Available from : <<https://pubchem.ncbi.nlm.nih.gov/>>. [04 July 2023].
5. Popova, A, Evans, DK, Breeding, ME & Arancibia, V 2022, ‘Teacher Professional Development around the World : The Gap between Evidence and Practice’, *The World Bank Research Observer*, vol. 37, no. 1, pp. 107-136. Available from : <<https://doi.org/10.1093/wbro/lkab006>>. [04 July 2023].
6. Rice University (n.d.), *Peer-reviewed. Openly licensed. 100% free*. Available from : <<https://openstax.org/subjects/science/>>. [04 July 2023].
7. Royal Society of Chemistry (n.d.), *Royal Society of Chemistry. Pay and Reward Survey 2023*. Available from : <<https://www.rsc.org/>>. [04 July 2023].
8. Shyshkina, M 2018, ‘The General Model of the Cloud-Based Learning and Research Environment of Educational Personnel Training’, in: *Teaching and Learning in a Digital World. ICL 2017. Advances in Intelligent Systems and Computing*, ed. M Auer, D Guralnick & I Simonics, vol. 715. Springer, Cham, pp. 812-818. Available from : <https://doi.org/10.1007/978-3-319-73210-7_94>. [04 July 2023].
9. Yenen, E & Yöntem M 2020, ‘Teachers’ Professional Development Needs : AQ Method Analysis’, *Discourse and Communication for Sustainable Education*, vol. 11, no. 2, pp. 159-176. Available from : <<https://doi.org/10.2478/dcse-2020-0024>>. [04 July 2023].
10. Биков, ВЮ 2009, *Моделі організаційних систем відкритої освіти*, Атіка. Київ.
11. Биков, ВЮ, Гуржій, АМ & Шишкіна, МП 2018, ‘Концептуальні засади формування і розвитку хмаро орієнтованого навчально-наукового середовища закладу вищої педагогічної освіти’, *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців : методологія, теорія, досвід, проблеми*, вип. 50, с. 21-26.
12. Лупаренко, ЛА 2021, ‘Використання електронних систем відкритого доступу у процесі навчання і професійного розвитку вчителів’, *Освітній дискурс : збірник наукових праць*, № 37 (10), с. 59-69. Доступно : <[https://doi.org/10.33930/ed.2019.5007.37\(10\)-6](https://doi.org/10.33930/ed.2019.5007.37(10)-6)>. [17 Липень 2023].

References:

1. Admiraal, W, Schenke, W, Jong, LD, Emmelot, Y & Sligte, H 2021, 'Schools as professional learning communities : what can schools do to support professional development of their teachers?', *Professional Development in Education*, vol. 47, no. 4, pp. 684-698. Available from : <<https://doi.org/10.1080/19415257.2019.1665573>>. [04 July 2023].
2. Imants, J & Van der Wal, MM 2020, 'A model of teacher agency in professional development and school reform', *Journal of Curriculum Studies*, vol. 52, no. 1, pp. 1-14. Available from : <<https://doi.org/10.1080/00220272.2019.1604809>>. [04 July 2023].
3. National Library of Medicine (n.d.), *Welcome to NCBI*. Available from : <<https://www.ncbi.nlm.nih.gov/>>. [04 July 2023].
4. National Library of Medicine (n.d.), *What is PubChem?* Available from : <<https://pubchem.ncbi.nlm.nih.gov/>>. [04 July 2023].
5. Popova, A, Evans, DK, Breeding, ME & Arancibia, V 2022, 'Teacher Professional Development around the World : The Gap between Evidence and Practice', *The World Bank Research Observer*, vol. 37, no. 1, pp. 107-136. Available from : <<https://doi.org/10.1093/wbro/lkab006>>. [04 July 2023].
6. Rice University (n.d.), *Peer-reviewed. Openly licensed. 100% free*. Available from : <<https://openstax.org/subjects/science/>>. [04 July 2023].
7. Royal Society of Chemistry (n.d.), *Royal Society of Chemistry. Pay and Reward Survey 2023*. Available from : <<https://www.rsc.org/>>. [04 July 2023].
8. Shyshkina, M 2018, 'The General Model of the Cloud-Based Learning and Research Environment of Educational Personnel Training', in: *Teaching and Learning in a Digital World. ICL 2017. Advances in Intelligent Systems and Computing*, ed. M Auer, D Guralnick & I Simonics, vol. 715. Springer, Cham, pp. 812-818. Available from : <https://doi.org/10.1007/978-3-319-73210-7_94>. [04 July 2023].
9. Yenen, E & Yöntem M 2020, 'Teachers' Professional Development Needs : AQ Method Analysis', *Discourse and Communication for Sustainable Education*, vol. 11, no. 2, pp. 159-176. Available from : <<https://doi.org/10.2478/dcse-2020-0024>>. [04 July 2023].
10. Bykov, VYu 2009, *Modeli orhanizatsiynykh system vidkrytoyi osvity (Models of organizational systems of open education)*, Atika, Kyiv.
11. Bykov, VYu, Hurzhiy, AM & Shyshkina, MP 2018, 'Kontseptual'ni zasady formuvannya i rozvytku khmaro oriyentovanoho navchal'no-naukovoho seredovyshcha zakladu vyshchoyi pedahohichnoyi osvity (Conceptual foundations of the formation and development of a cloud-oriented educational and scientific environment of a higher pedagogical education institution)', *Suchasni informatsiyni tekhnolohiyi ta innovatsiyni metodyky navchannya u pidhotovtsi fakhivtsiv : metodolohiya, teoriya, dosvid, problemy*, vyp. 50, s. 21-26.
12. Luparenko, LA 2021, 'Vykorystannya elektronnykh system vidkrytoho dostupu u protsesi navchannya i profesijnoho rozvytku vchyteliv (Use of electronic open access systems in the teaching and professional development of teachers)', *Osvitniy dyskurs : zbirnyk naukovykh prats'*, № 37 (10), s. 59-69. Dostupno : <[https://doi.org/10.33930/ed.2019.5007.37\(10\)-6](https://doi.org/10.33930/ed.2019.5007.37(10)-6)>. [17 Lypen' 2023].

DOI 10.33930/ed.2019.5007.45(7-9)-12
УДК 378.091.212:140.8]:001

**ФОРМУВАННЯ НАУКОВОГО СВІТОГЛЯДУ СТУДЕНТІВ:
СОЦІОКУЛЬТУРНА ПРОЄКЦІЯ**
*FORMATION OF STUDENTS' SCIENTIFIC OUTLOOK:
SOCIO-CULTURAL PROJECTION*

**С. А. Кушнірук
О. В. Матвієнко
Т. О. Олефіренко**

Актуальність теми дослідження. Зміни в економічній, соціокультурній і духовній сферах життєдіяльності українського суспільства, обумовлюють підвищення вимог до підготовки студентів, формування у них професійних знань і умінь, якостей та компетентностей, необхідних для соціальної взаємодії у професійній і громадській діяльності. Студенти вищих навчальних закладів повинні бути компетентними фахівцями, які вміють пристосуватися в житті, бути готовими прийняти відповідальне рішення, готові до реалізації, до продуктивної взаємодії з громадським середовищем і постійно особистісно-професійно самовдосконалюватись.

Постановка проблеми. Підвищення вимог до підготовки студентів потребує пошуку нових підходів і методичних шляхів формування наукового світогляду. Важливого значення набуває соціальна проєкція як передумова досягнення громадянської і професійної зрілості, самореалізації в суспільстві.

Аналіз останніх досліджень і публікацій вивчали ролі соціального середовища в розвитку особистості такі діячі, як : Н. Селіванова, М. Боритко, Ю. Мануйлов, А. Мудрик, В. Петрищев, Л. Новікова, В. Ясвін та ін.; досліджували психолого-педагогічні проблеми управління і комунікації в галузі професійної освіти: Г. Шпак, І. Біочинський, О. Беркович, А. Іваницький, В. Лоскот, С. Кузьменко, П. Решетніков, А. Шестаков, та ін.

Постановка завдання. Створити і впровадити в освітній процес методики реалізації умов формування наукового світогляду студентів під правильним впливом соціальної проєкції студентів.

Виклад основного матеріалу. На

Urgency of the research. Changes in the economic, socio-cultural and spiritual spheres of Ukrainian society's vital activities cause an increase in the requirements for training students, the formation of professional knowledge and skills, qualities and competencies necessary for social interaction in professional and public activities. Students of higher educational institutions must be competent specialists who know how to adapt in life, be ready to make a responsible decision, ready for implementation, for productive interaction with the public environment and constantly improve personally and professionally.

Target setting. Increasing the requirements for the training of students requires the search for new approaches and methodical ways of forming a scientific outlook. Social projection becomes important as a prerequisite for achieving civic and professional maturity, self-realization in society.

Actual scientific researches and issues analysis such figures as: N. Selivanova, M. Borytko, Yu. Manuylov, A. Mudryk, V. Petrishchev, L. Novikova, V. Yasvin, etc. studied the role of the social environment in personality development; investigated psychological and pedagogical problems of management and communication in the field of professional education: H. Shpak, I. Biochinskyi, O. Berkovich, A. Ivanytskyi, V. Loskot, S. Kuzmenko, P. Reshetnikov, A. Shestakov, and others.

The research objective. To create and implement in the educational process the methods of implementing the conditions for the formation of the scientific worldview of students under the correct influence of the social projection of students.

The statement of basic materials.

сучасному етапі розвитку нашого суспільства формування наукового світогляду студентів є надзвичайно важливою темою. Її важливість полягає в тому, що система вищої освіти має забезпечити майбутніх фахівців знаннями, правильними орієнтирами, стійкими поглядами.

Важливим ефективним інструментарієм є соціальна проєкція, яка дає розвиток особистісних якостей і комунікативних умінь, необхідних для продуктивної громадської взаємодії та самореалізації.

У її структурі виділяємо чотири взаємопов'язані компоненти: мотиваційно-ціннісний (участь в соціальних відносинах, взаємодії); пізнавально-інформаційний (знання про соціальну дійсність, норми і цінності сучасного суспільства); особистісно-рефлексивний (необхідний для конструктивної взаємодії та самореалізації в сучасному соціумі); комунікативно-діяльнісний (сформувати вміння конструктивної соціальної взаємодії).

Висновки. Розглянувши суспільну свідомість як сторону суспільного буття можна зробити висновки. Наукове розуміння сутності суспільної свідомості є обов'язковою умовою формування наукового світогляду. Основним напрямом в роботі для зміцнення сучасного наукового світогляду є популяризація наукових знань, а також вплив соціальної проєкції на професійну сторону студента.

Ключові слова: соціальна проєкція, науковий світогляд студента, компоненти соціальної проєкції, педагогічні умови формування соціальної проєкції.

At the current stage of the development of our society, the formation of the scientific outlook of students is an extremely important topic. Its importance lies in the fact that the higher education system should provide future specialists with knowledge, correct orientations, and stable views.

An important and effective tool is social projection, which provides the development of personal qualities and communication skills necessary for productive social interaction and self-realization.

In its structure, we distinguish four interrelated components: motivational and valuable (participation in social relations, interactions); cognitive and informational (knowledge of social reality, norms and values of modern society); personal-reflexive (necessary for constructive interaction and self-realization in modern society); communicative and active (to develop the ability of constructive social interaction).

Conclusions. *Considering social consciousness as a side of social life, one can draw conclusions. Scientific understanding of the essence of public consciousness is a prerequisite for the formation of a scientific outlook. The main direction in the work to strengthen the modern scientific worldview is the popularization of scientific knowledge, as well as the influence of social projection on the professional side of the student.*

Key words: *social projection, student's scientific outlook, components of social projection, pedagogical conditions for the formation of social projection.*

Виклад основного матеріалу. Сьогодення нам показує, що вища освіта є важливим чинником соціального, економічного, історичного, духовного розвитку українського народу. Гарантує успіх у згуртуванні та зміцненні авторитету України як демократичної, суверенної, незалежної, соціальної та правової держави.

Світогляд - це сукупність поглядів на дійсність, при цьому особистість висловлює своє ставлення до навколишнього природного та соціального середовища. А також це система філософських, наукових, політичних, правових, моральних, естетичних поглядів та переконань.

Для формування і зміцнення сучасного наукового світогляду та популяризації наукових знань, піднесення авторитету дослідницької діяльності й українських науковців потрібно реалізувати такі пункти:

1. Знання повинні бути об'єднані у цілісну систему, вказавши на зв'язки між фактами та явищами, що вивчаються з різних предметів, а також присвоювати студентам навички самостійного виявлення і раціональної інтерпретації. Повинна акцентуватися увага на формуванні сучасного наукового світогляду, який характеризується – системністю і відкритістю.

2. Зміцненням сучасного наукового світогляду є популяризація наукових знань в сферах наукової, освітньої та інформаційної політики, піднесення престижності професій науковця-дослідника, викладача, учителя.

3. Наголошувати і підтримувати нові можливості, які пов'язані з розвитком інформаційних технологій, що спрощують і здешевлюють процес виготовлення та поширення різноманітного наукового контенту.

4. Постійний зв'язок сучасного наукового світогляду з реальним світом і соціальною практикою, здатність особистості і суспільства інтегрувати нову інформацію про природу, науку і спрямувати їх на краще забезпечення системності і зв'язку з життям.

В сучасному світі де наука і технології стрімко розвиваються важливим завданням вищої освіти є формування наукового світогляду у студентів. Головним завданням стає те, щоб приділити увагу до загального розвитку студента, його комунікативних здібностей, сприяти формуванню інформаційних і соціальних навичок, засвоєнню знань, незалежності у прийнятті рішень, сприяти розвитку критичного мислення.

В сучасних умовах формування світоглядної культури студентів повинно ґрунтуватись на філософському осмисленні новітніх досягнень фундаментальної науки, загальнонауковій картині світу, у інформаційному просторі, обумовленому синергетичною методологією та революцією високих технологій [5].

Науковий світогляд студентів - це не просто вивчення теоретичної бази, але і здатність упорядковувати, самостійно досліджувати та робити правильні висновки на основі отриманих знань.

В сучасних умовах наука – це вид масової людської діяльності, де наукові дослідження здійснюються великими колективами вчених з різною спеціалізацією, що породжує труднощі взаєморозуміння і необхідність ідейної методологічної координації всіх наукових робіт [6]. Тому важливо акцентувати увагу на соціокультурній проєкції. Яка допоможе молодому науковцеві правильно доносити свій науковий світогляд суспільству.

Сьогодні людство вступило в нову еру інформаційного суспільства, де на перший план вийшла взаємодетермінація трьох чинників: комунікації, знання та технології. Саме на їх перетині відбувається соціальне проєктування розвитку суспільства, тобто розробка основних векторів еволюції соціальної системи [1].

Розглянемо, що ж таке соціокультурна проєкція і її значення в світогляді студентів. Соціокультурну проєкцію розглядають як якість особистості, що розвивається в процесі навчання та виховання, самонавчання та самовиховання. Вона допомагає студентам розуміти як науковий прогрес впливає на суспільство та культуру, світоглядний потенціал, інформованість. Тобто, соціокультурна проєкція дозволяє студентам бачити взаємозв'язок науки з суспільною думкою, а також визначати чинники, які впливають на науковий прогрес.

Соціокультурне проєктування охоплює сферу інтеракції культури та соціуму, яка відбувається на рівні особистості, соціальної спільності, регіону, суспільства / спільноти та людства, кожен з яких має власний соціальний, культурологічний і мистецтвознавчий аспекти, зокрема, особистість виступає як

носіїв соціальних ролей і “культурних” якостей, суб’єкт та об’єкт мистецтва; соціальна спільність – соціальний інститут, соціальна група, об’єднана спільними цінностями, та як об’єкт художнього впливу; регіон представлений як адміністративно-територіальна цілісність, носій культурного потенціалу та суб’єкт, який формує мистецький простір; спільнота – це система функціонування різних соціальних інститутів, носій історико-культурної самобутності, мистецької цілісності й автохтонності; людство як сукупність інституційно оформлених етносів та націй, сукупність національних культур і як загальнолюдський мистецький простір [1].

Розглянемо зміст соціокультурної проєкції. Він розкривається в чотирьох компонентах (табл.1):

Таблиця 1

Мотиваційно-ціннісний	участь у соціальних відносинах, спілкування у різних групах, налагодження стосунків спрямованих на вдосконалення і реалізацію професійних якостей.
Пізнавально-інформаційний	знання студентів про соціальну дійсність, норми і цінності сучасного суспільства, процеси, які відбуваються в суспільстві.
Особистісно-рефлексивний	формування особистих якостей необхідних для взаємодії і розвитку в соціумі (відповідальність, толерантність, комунікабельність тощо).
Комунікативно-діяльнісний	участь у важливих соціальних заходах, проєктах, вмінні організовувати та здійснювати комунікацію не тільки з окремими особами, а й з групою людей, встановлювати правильні контакти, приймати рішення.

Взаємодія з суспільством є необхідною умовою для формування наукового світогляду студента. Вони повинні мати змогу взаємодіяти з професіоналами різних галузей та представниками різних культур. Це допоможе їм розширити свої горизонти знань і відчувати важливість науки у різних сферах суспільства.

Соціокультурна проєкція у формуванні наукового світогляду студентів – це необхідний елемент, який робить навчання доступним та реальним. Вона допомагає студентам бачити значення науки у всій його глибині та розмаїтті, а також надає засоби для творчого та критичного вивчення сучасного світу, сприяє розвитку наукового світогляду через соціокультурну проєкцію. Заклади вищої освіти можуть виховати мислителів, які здатні не лише адаптуватися до змін у світі, але й активно впливати на нього через наукові дослідження та інновації.

Виходячи з цього, ми можемо визначити низку функцій для соціальної проєкції, які впливають на науковий світогляд студента (табл.2):

Таблиця 2

Регулятивна функція	полягає у позитивному регулюванні громадських відносин, сприяє взаємодії з соціальним середовищем, відображає вплив на суспільні відносини.
Інтерактивна функція	вона передбачає контакти між людьми, які не обмежуються тільки потребами передачі інформації [2].
Ініціативна функція	допомагає оволодіти тими видами діяльності, які сприятимуть успішному самовизначенню студентів.
Соціально-консолідуєча функція	працює для того, щоб зміст освітньої та виховної діяльності відповідав проблемному полю громадської сьогоденності.

Сьогодні наука розглядається як соціокультурне явище. Це означає, що вона залежить від різноманітних сил, що діють у суспільстві, визначає свої пріоритети в соціальному контексті, тяжіє до компромісів і сама значною мірою детермінує суспільне життя [3; 4].

Сприйняття науки як соціокультурного явища може стати стимулом для студентів розпочинати власні дослідження та здійснювати свій внесок у розвиток науки. Розуміння важливості такого внеску в соціальний та культурний контекст робить навчання більш значущим і таким, що мотивує.

Наука, як соціокультурний феномен, вплетена в усі сфери людських відносин, вона впроваджується й у базисні підвалини відносин самих людей, і в усі форми діяльності, пов'язані з виробництвом, обміном, розподілом і споживанням речей [4]. Через те і важливо надавати студентам можливість досліджувати соціокультурні виміри своїх наукових інтересів та розвивати в них вміння аналізувати і висловлювати власні погляди на взаємодію науки та культури.

Яка ж основна функція науки? В чому вона полягає? І яка головна мета її змісту? Відповідь однозначна, функція науки - пізнання світу, знання процесів і явищ. Формування наукового світогляду через соціокультурну призму допомагає студентам зрозуміти, як їхні наукові прагнення можуть слугувати загальному розвитку суспільства. Вони стають не лише споживачами знань, а й активними учасниками формування культурного і наукового простору.

Мета науки – вивчення і дослідження, збереження і використання в практичній діяльності, а то і відкриття законів природи, суспільства і мислення, розуміння процесів й явищ дійсності. Відкриття законів перетворює науку в систему знань. Сутнісною характеристикою науки є безперервне вироблення нових знань, які адекватно відображають реальність, та їх включення в уже існуючу систему знань, що слугують розумінню та перетворенню матеріального світу [3].

Педагогічний підхід, що базується на соціокультурній проєкції, передбачає створення навчальних програм, які враховують взаємозв'язок науки із суспільством. Адже сучасна наука все більше і більше проникає в усі сфери діяльності; промислову і сільськогосподарське виробництво, політику, адміністративну та військову сферу. Природничі науки допомагають у практичній діяльності, вивчають та досліджують нові можливості та обмеження навколишнього світу відкриваючи нові напрями і сфери. Технічні науки вивчають та удосконалюють закономірності розвитку техніки і визначають засоби її практичної діяльності. Суспільні науки, предметом дослідження яких є суспільство, вивчають та раціонально обґрунтовують цілі діяльності.

Створення навчальних програм і проєктів для популяризації наукового світогляду, які спрямовані на:

- допомагати розвитку наукових спілок та інших громадських організацій, зокрема молодіжних об'єднань;
- створення цільових програм у галузі науки, розрахованих на підтримку обдарованих дітей, підвищення рівня професіоналізму вчителів, викладачів за допомогою перепідготовки й підвищення кваліфікації;
- виявлення, заохочення й тиражування кращих ідей і технологій (наукові дослід, техніка, дослідження);
- налагодження нових зв'язків між людьми, способів ефективної міжособистісної взаємодії;

- створення нових високотехнологічних центрів наукового зростання й точок випереджального розвитку (музеїв, лабораторій, обсерваторій, які розробляють та впровадять сучасний науковий прогрес), цифрових бібліотек, які є сучасними мультимедійними центрами тощо;
- упровадження й поширення нових інформаційних продуктів і технологій;
- створення наукових і культурних центрів, що поєднують дозволя та вивчення науки.

Стратегічна мета таких проєктних заходів – забезпечити реальний доступ до наукових цінностей усім соціальним групам і категоріям населення, стимулювати різноманіття сучасного наукового світогляду.

Розуміння важливості соціокультурної взаємодії у наукових дослідженнях впливає на саму природу наукового пізнання. Студенти навчаються позиціонувати свої дослідження в контексті всього суспільства, а також враховувати етичні, культурні та соціальні аспекти своєї роботи.

Таким чином, у межах соціокультурної проєктної діяльності можливо корегувати умови формування та реалізації способу життя шляхом [1]:

1. Втілювати потенціали середовища: предметних, інформаційних, ціннісних, наукових та ін.;
2. Удосконалення діяльності навчальних установ, що створить додаткові умови адаптування й оптимізації способу життя;
3. Змінювання зв'язків і відносин людини із середовищем (збільшення інтересу до науки, вивчення її взаємодій з науковою спадщиною, вміння бачити природні процеси, закони, встановлення тісних контактів з соціальним оточенням тощо).

Реалізуючи потенціали середовища, змінюючи зв'язки та стосунки людини із середовищем її буття, покращуючи діяльність установ, або будувати нові - соціокультурна проєктна діяльність повинна забезпечити зростання якісних параметрів способу життя людини, створити додаткові можливості для розвитку й самореалізації особистості.

Висновки. Інноваційні зміни у сучасній освіті відображають потребу у активних творчих діячах, здатних до громадської активності. Сучасний науковий світогляд спрямовує освітній процес на формування професійного світу особистості, стверджує в ньому загальнолюдські цінності, розкриває потенціал можливостей та здібностей студентів, забезпечує оптимальними умовами для їх самореалізації.

Соціокультурна проєкція у формуванні наукового світогляду студентів — це не лише методологічний підхід, але і ключовий елемент виховання нового покоління дослідників та мислителів. Вона відкриває перед студентами можливість не лише розуміти саму науку, але й бачити, як вона впливає на життя суспільства та формує культурний простір. Це створює фундамент для висококваліфікованих фахівців, які не лише розуміють світ, але й активно його трансформують через науковий підхід та інновації.

Список використаних джерел:

1. Івановська, НВ, Шульгіна, ВД & Яковлев, ОВ 2011, *Соціокультурне проєктування в мистецтві: теорія та практика*, Київ, с. 195.
2. Максименко, СД & Соловієнко, ВО 2000, *Загальна психологія*. Навчальний посібник, Київ: МАУП, 256 с.

3. Молодиченко, В & Сердюк, А 2018, 'Наука як соціальне явище пізнання і освоєння дійсності', *Versus, Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького*, Мелітополь, № 1-2 (11-12), с. 47-51.
4. Руденко, ОВ 2003, 'Погляд на науку як соціокультурний феномен', *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Серія: Філософія. Політологія*, Київ, Вип. 49, с. 21-24.
5. Турчина, ТВ 2012, 'Формування наукового світогляду студентів вищих навчальних закладів', *Педагогічні науки*, Т.13, с. 29 - 33.
6. Parsons, T 1971, *The system of modern societies*, Englewood Cliffs: *Prentice-Hall (Foundations of Modern Sociology Series)*, 152 p.

References:

1. Ivanovska, NV, Shulhina, VD & Yakovlev, OV 2011, *Sotsiokulturne proiektuvannia v mystetstvi: teoriia ta praktyka (Sociocultural design in art: theory and practice)*, Kyiv, s. 195.
2. Maksymenko, SD & Soloviienko, VO 2000, *Zahalna psykholohiia (General psychology)*. Navchalnyi posibnyk, Kyiv: *MAUP*, 256 s.
3. Molodychenko, V & Serdiuk, A 2018, 'Nauka yak sotsialne yavyshe piznannia i osvoiennia diisnosti (Science as a social phenomenon of knowledge and mastering reality)', *Versus, Melitopolskyi derzhavnyi pedahohichnyi universytet imeni Bohdana Khmelnytskoho*, Melitopol, № 1-2 (11 12), s. 47 51.
4. Rudenko, OV 2003, 'Pohliad na nauku yak sotsiokulturnyi fenomen (View of science as a socio-cultural phenomenon)', *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka, Seriia: Filosofiia. Politolohiia*, Kyiv, Vyp. 49, s. 21-24.
5. Turchyna, TV 2012, 'Formuvannia naukovoho svitohliadu studentiv vyshchykh navchalnykh zakladiv (Formation of the scientific worldview of students of higher educational institutions)', *Pedahohichni nauky*, Т.13, s. 29 - 33.
6. Parsons, T 1971, *The system of modern societies*, Englewood Cliffs: *Prentice-Hall (Foundations of Modern Sociology Series)*, 152 p.

РЕЛІГІЄЗНАВЧІ СТУДІЇ

DOI 10.33930/ed.2019.5007.45(7-9)-8

УДК 272-42:141.319]:929(4)"19"

РЕЖИНАЛЬД ГАРРІґУ-ЛАҒРАНЖ:
ПОЛЕМІКА ПРОТИ АНРІ БЕРґСОНА ТА МОРИСА БЛОНДЕЛЯ
RÉGINALD GARRIGOU-LAGRANGE:
THE POLEMIC AGAINST HENRI BERGSON AND MAURICE BLONDEL

А. О. Шиманович

Актуальність теми дослідження. У першій половині ХХ ст. знаний фахівець із томістського вчення Режинальд Гарріґу-Лаґранж став тим, хто кинув публічний інтелектуальний виклик найвиразнішим носіям модерністської філософської ментальності – Анрі Берґсону із його плинною метафізикою та Морісу Блонделю із його динамічною філософією дії. Сьогодні ж, коли все частіше доводиться чути про остаточне й незворотнє настання постметафізичної доби, видається доречним нагадати те, з якою переконливістю менше ста років тому класична томістська метафізика спростувала найпотужніші й найпопулярніші філософські напрями, котрі нині втратили свою актуальність і переважно є лише об'єктом дослідження для істориків філософії.

Постановка проблеми. Аналіз сучасних українських студій в царині схоластики, неосхоластики та, зокрема, томістської традиції, унаочнив важко пояснювану проблему, яка полягає в тому, що зацікавлений український дослідник заледве має змогу віднайти бодай якусь інформацію про історію полеміки, метафізику та епістемологію Р. Гарріґу-Лаґранжа – однієї з найбільш непересічних постатей в царині неосхоластичної традиції попереднього століття. Тож заповнити цю лакуну видається справою нагальною і необхідною.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дана розвідка базується на огляді деяких праць Гарріґу-Лаґранжа, трактатів розглядуваних у статті філософських опонентів томіста-домініканця, а також на огляді досліджень наступних мислителів та науковців: Е. Жільсон, Ф. Коплстон, Дж. Маккул, Ф. Кер, Р. Педдікорд, Дж. Кьорвен та

Urgency of the research. In the first half of the 20th century the world-renowned specialist in Thomism Réginald Garrigou-Lagrange became the one who threw a public intellectual challenge to the most prominent bearers of the modernist philosophical mentality, namely, Henri Bergson (the doctrine of fluid metaphysics) and Maurice Blondel (the dynamic philosophy of action). Today, when we hear more and more often about the final and irreversible onset of the post-metaphysical age, it seems appropriate to recall how convincingly less than a hundred years ago classical Thomistic metaphysics refuted the most powerful and influential philosophical trends which today had totally lost their previous relevance and can be regarded as merely an object of study for historians of philosophy.

Target setting. The analysis of modern Ukrainian studies in the field of scholasticism, neo-scholasticism, and, in particular, the Thomist tradition, has illustrated a difficult-to-explain problem regarding the fact that an interested Ukrainian researcher nowadays is barely able to find at least some information about the history of polemics, metaphysics, and epistemology of R. Garrigou-Lagrange, one of the most significant thinkers in the realm of the neo-scholastic tradition of the previous century. Therefore, filling this lacuna seems to be an urgent and necessary issue.

Actual scientific researches and issues analysis. The research is based on the analysis of some works by Garrigou-Lagrange himself and treatises by the philosophical opponents of the prominent Dominican priest, as well as on the in-depth study of the researches made by following thinkers and scholars: É. Gilson, G. McCool, F. Kerr, R. Peddicord, J. Kirwan, and

М. Майнерд.

Постановка завдання. Передовсім завдання статті полягає у висвітленні полемічних філософських ходів Гаррігу-Лагранжа, а також в увиразненні ролі Аквінатової синтези як ефективної і неусувної теоретичної рамки, надійної для спростування й демонтажу метафізично слабких філософських концепцій.

Виклад основного матеріалу.

А. Бергсон не асоціював себе із Церквою, а М. Блондель був відданим католиком, але вони обидва заледве знали на томістській традиції в достатній мірі. Для Бергсона поняття дискурсивного інтелекту не були пов'язані із буттям; їхня функція була суто практичною. Філософія Блонделя була сформована у відштовхуванні від (1) посткантіанського ідеалізму із його радикальною антиметафізичністю та скепсисом по відношенню до можливості пізнання зовнішніх, екстраментальних сутностей ("речей у собі"), а також (2) від песимізму Ф. Шляєрмахера щодо здатностей спекулятивного розуму до пізнання Бога та його наголосу на важливості суб'єктивної релігійної чуттєвості.

Висновки. З'ясовано, що щира відданість Гаррігу-Лагранжа томістським мислительним канонам не заважала теологу хай навіть непрямо, епізодично, імпліцитно спиратися на непритаманні для томістської традиції джерела. Заразом важко заперечувати, що філософсько-богословська концепція Гаррігу-Лагранжа є блискуче вивіреною, строго логічною, внутрішньо несуперечливою, і саме з огляду на всі згадані чинники, в раціональному плані вона є більш прийнятною, аніж будь які форми інтуїтивізму, феноменологічних редуцій та філософій життя із ревізією традиційного розуміння істини.

Ключові слова. Схоластика, неосхоластика, неотомізм, католицизм, модернізм, метафізика, істина.

М. Minerd.

The research objective. The main goal of the article is to highlight the polemical philosophical moves of Garrigou-Lagrange, as well as to emphasize the role of Aquinas's synthesis as a highly effective and irremovable theoretical framework for dismantling metaphysically weak philosophical programs.

The statement of basic materials.

H. Bergson did not associate himself with the Church at all, and M. Blondel was a sincere and devout Catholic, but both of them barely knew enough about the basic essentials of the Thomist tradition. For Bergson the concepts of discursive intelligence were not related to being; their function was merely practical. Instead, Blondel's philosophy was formed in a pushback from (1) post-Kantian idealism with its highly radical anti-metaphysicalism and skepticism concerning the human possibility of knowing external, extramental entities ("things in themselves"), as well as (2) from Friedrich Schleiermacher's pessimism about the capacity of the speculative mind to know God and his emphasis on the fundamental importance of subjective religious sensibility.

Conclusions. It has been established that Garrigou-Lagrange's sincere devotion to Thomistic canons of thought did not prevent the theologian from indirectly, episodically, and implicitly relying on sources that are not characteristic of the Thomist tradition. Now it is difficult to deny that Garrigou-Lagrange's philosophical and theological concept is brilliantly thought out, strictly logical, internally consistent, and precisely in view of all the mentioned factors, his concept is rationally more acceptable than any form of intuitionism, phenomenological reduction, and philosophy of life with a revision of the traditional understanding of truth.

Keywords. Scholasticism, neo-scholasticism, neo-Thomism, Catholicism, modernism, metaphysics, truth.

Актуальність теми. У першій половині ХХ ст. знаний фахівець із томістського вчення Режинальд Гаррігу-Лагранж (1877-1964) став тим, хто кинув публічний інтелектуальний виклик найвиразнішим носіям модерністської філософської ментальності – Анрі Бергсону (1859-1941) із його плинною метафізикою та Морісу Блонделю (1861-1949) із його динамічною філософією дії

та акцентом на релевантності лише “внутрішньої” апологетики. Сьогодні ж, коли все частіше доводиться чути про остаточне й незворотне настання постметафізичної доби, видається доречним нагадати те, з якою переконливістю менше ста років тому класична арістотеліансько-томістська метафізика спростувала найпотужніші й найпопулярніші філософські напрями, котрі нині втратили свою актуальність і переважно є лише об’єктом дослідження для істориків філософії.

Постановка проблеми. Аналіз сучасних українських студій в царині схоластики, неосхоластики та, зокрема, томістської традиції унаочнив важко пояснювану проблему, яка полягає в тому, що зацікавлений український дослідник заледве має змогу віднайти бодай якусь інформацію про історію полеміки, метафізику та епістемологію Р. Гаррігу-Лагранжа – одного з найбільш глибоких мислителів в царині неосхоластичної думки XX ст. Тож заповнити цю лакуну видається справою нагальною і необхідною.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дана розвідка базується на огляді найважливіших в контексті заданої теми праць Р. Гаррігу-Лагранжа, трактатів розглядуваних у статті філософських опонентів томіста-домініканця (Бергсон, Блондель), а також на огляді досліджень наступних мислителів та науковців: Е. Жільсон, Ф. Коплстон, Дж. Маккул, Ф. Кер, Р. Педдікорд, Дж. Кьорвен та М. Майнерд.

Постановка завдання. Передовсім завдання статті полягає у висвітленні основних ліній у полемічних філософських ходах Гаррігу-Лагранжа, а також в увиразненні ролі Аквінатової синтези як ефективної й неусувної теоретичної рамки, надійної для спростування й демонтажу метафізично слабких філософських концепцій.

Виклад основного матеріалу дослідження. Поряд із Рене Декартом (1596-1650) та Імануїлом Кантом (1724-1804) один із провідних фахівців із вчення св. Томи у XX ст., багаторічний викладач в “Ангелікумі” (1909-1959) Режинальд Гаррігу-Лагранж, як було зазначено, мав двох мислителів-сучасників у якості своїх незмінних інтелектуальних мішеней впродовж тривалого часу – Анрі Бергсона та Моріса Блонделя, опонувати котрим томіст-домініканець вважав своїм неусувним обов’язком. Один зі згаданих філософів не асоціював себе із Церквою (Бергсон), а інший був відданим католиком (Блондель), але вони обидва заледве знали на томістській традиції в достатній мірі, передовсім будучи фахівцями з тих ліній філософування, що ширилися світськими університетами XIX ст. [16, с. 55-56]. Тож на початку є необхідність докладно розкрити базові положення учень цих філософів задля більш повного розуміння сутності тих викликів, із якими Гаррігу-Лагранж вступив у тривалу полеміку та яким протиставив у якості ефективного інтелектуального антидоту метафізику й епістемологію св. Томи.

Хоча філософія А. Бергсона й вислизає з-під будь-яких спроб її вичерпного розкриття, з причини свідомого розриву її автора із усталеністю й фіксованістю, все ж доволі вдалою видається спроба Дж. Маккула стисло й водночас докладно передати її основні характерні особливості. Отож для Бергсона “реальність була енергійним поштовхом життя і духу, *élan vital* [з фр. – “життєве поривання” – АШ]. Висхідний поштовх *élan vital* через різноманітні рівні й форми буття пояснює еволюцію всесвіту. Наука і позитивізм, який зробив науку зразком для себе, не були пов’язані із життєвим процесом реальності, оскільки реальність не може бути досягнута через абстрактні поняття дискурсивного інтелекту. Реальність була досягнута через інтуїцію метафізиків, форму знання, у певному

відношенні більш схожу на інстинкт, ніж на інтелект” [16, с. 54]. У Т. Лютого знаходимо додаткову інформацію про філософський вокабуляр Берґсона: “Ще один термін “тривалість” (*durée*) закарбовує плинність і немашинальну часовість. Порівнюючи інтелект з інстинктом, Берґсон припускає: перший підхожий для вирішення життєвих проблем, бо має справу зі знанням форм і відношень, а другий занурюється в життя інтуїтивно, без практичного інтересу” [1, с. 307]. Для Берґсона “поняття дискурсивного інтелекту не були пов’язанні з буттям; їхня функція була суто практичною” [16, с. 54] – фрагментувати безперервний процес *élan vital* і модифікувати його у статичні логічні конструкції, прийнятні для досягнення людським *ratio*. Таким чином, “розбиваючи неподільний потік реальності на статичні “частини”, інтелект зробив його кількісно обчислюваним” [16, с. 54]. Тож плинна метафізика Берґсона релятивізувала значущість позитивних наук, представивши їх як світ безжиттєвого детермінізму: “Оскільки реальний світ, що відкрив себе для інтуїції, був світом духу, процесу, свободи і нескінченної новизни, науковий світ розуму був світом матеріальних феноменів, поєднаних один з одним логікою та математикою. У такому світі не могло бути ні свободи, ні новизни” [16, с. 55]. Беручи до уваги наведені положення, філософію Берґсона можна стисло визначити як процесуальний інтуїтивізм із істотно дуалістичною структурою, а також виразним покладанням в свою основу динамічної метафізики та епістемології.

Берґсоніанство і його стрімке поширення колами європейської інтелектуальної еліти стало загрозою для католицької теології. Адже якщо фіксовані поняття дискурсивного інтелекту (сформовані в Церкві догмати, символи віри, структуровані богословські системи) мали лише відносну, утилітарну цінність, то чи це не перетворює усі догматизовані положення християнського вчення лише на відносні, змінювані символи на тлі панівної непонятійної інтуїції? Чи не повинні ці символи час від часу зазнавати ревізії, переформулюватися й підлаштовуватися під мінливі потреби індивіда або спільноти у світлі новонабутого інтуїтивного досвіду? Це були ключові питання, і свою відповідь на даний виклик, а разом і на всю сукупність Берґсонових поглядів, Гарріґу-Лагранж дав у 1907 р. у своїй рецензії [10] на книгу Берґсона *L'évolution créatrice* (з фр. – “Творча еволюція”) [2].

Виклад своєї аргументації, спрямованої на доведення пріоритету буття над становленням, Гарріґу-Лагранж починає з поставлення під сумнів безапеляційної Берґсонової тези про домінування руху над статикою. З одного боку, рух можна вважати значнішим за статичність, оскільки, з точки зору почуттів, те, що є усталеним і стабільним, просто знаходиться у стані безплідної знерухомленості, який унеможлиблює будь-який розвиток і поступ уперед. З іншого ж боку, те, що є стабільним, це те, що власне *існує*, на противагу тому, що знаходиться лише у процесі *становлення*, а тому ще вповні *не існує* [10, с. 736]. Бачимо, що позиція Берґсона релятивізована Гарріґу-Лагранжем і поле для дискусії вирівняне. Далі домініканський богослов ставить важливе питання: інтелект, розумність, здатність людини до мислительної діяльності є вищою чи нижчою діяльністю по відношенню до почуттів або свідомості? Якщо вищою, то це автоматично спростовує Берґсонову концепцію інтуїтивізму; якщо ж нижчою, то “чим же тоді людина буде відрізнятися від тварини?” [10, с. 737], – запитує Гарріґу-Лагранж. Наостанок теолог-томіст озброюється засадничим принципом томістського мислення – принципом несуперечності (він же називається принципом тотожності або ідентичності): “Мсьє Берґсон, за його власним

зізнанням, сьогодні точно знаходиться по той бік принципу тотожності, котрий, як він визнає, є природною метафізикою людського інтелекту. Він запевняє, що останнє слово сучасної філософії полягає в утвердженні того, що фундаментальна реальність – це *становлення*. Що ж, це дає змогу сказати, як твердив Гегель, що потаємна сутність речей це усвідомлене протиріччя. Заперечувати ж принцип тотожності як основний закон реального означає стверджувати, що суперечність лежить в самому осерді реального. Покласти край чистому Акту, який дорівнює буттю так само, як А дорівнює А, покласти край божественній трансцендентності означає покласти абсурд в основу всього” [10, с. 738]. Цей вирішальний полемічний прийом Гаррігу-Лагранжа показує, що засадничий для томістської традиції принцип тотожності був для теолога першорядним і непорушним законом думки та реальності як такої.

Певна річ, на тлі панування знерухомлених неосхоластичних категорій мислення, емансипуюче вчення Берґсона про свободу, новизну, динаміку духу знаходило неабиякий відгук у сучасників, викликаючи в них ентузіазм, захоплення й пошану. Утім, почасти не надто розбірливий слововжиток філософа та недосконало відрефлексована структура учення (що частково можна пробачити плинній метафізиці) сприяли тому, що впродовж двох наступних поколінь постать Анрі Берґсона з оспіваного й оточеного пошаною європейського мислителя *par excellence* перетворилася лише на одного з низки багатьох талановитих філософів свого часу.

Моріс Блондель, будучи практикуючим католиком, запропонував систему контрверсійних ідей, які теж стали предметом тривалих дискусій всередині Церкви, попри первинний намір філософа зробити католицизм прийнятним для переважно секулярної університетської інтелектуальної еліти Європи кінця XIX ст. Філософія Блонделя була сформована у відштовхуванні від (1) посткантіанського ідеалізму із його радикальною антиметафізичністю та скепсисом по відношенню до можливості пізнання зовнішніх, екстраментальних сутностей (“речей у собі”), а також (2) від песимізму Ф. Шляєрмахера щодо здатностей спекулятивного розуму до пізнання Бога та від його наголосу на важливості суб’єктивної релігійної чуттєвості. Річард Педдікорд, автор найкращої на даний момент інтелектуальної біографії Р. Гаррігу-Лагранжа [17], вдало відтворює основний проблемний нерв методології Шляєрмахера: “При такому обґрунтуванні християнської віри воля бере перевагу над інтелектом, почуття – над пізнанням, практика – над теорією” [17, с. 63]. Дж. Маккул так зображує цю проблему: “Ідеалісти кінця XIX ст. розглядали історичні “факти християнського Одкровення”, проголошені його автентичними свідками, як неважливі для себе питання. Оскільки внутрішнє життя людської свідомості не потребувало знання подібних зовнішніх фактів чи то для її інтелектуального, чи то для морального розвитку, історичне Одкровення можна було відкинути без зволікань” [16, с. 50]. Історичність Ісуса, вміст апостольських текстів, кериґма апостола Павла, історія першохристиянської спільноти “нічим не відрізнялися від тисяч інших поодиноких фактів, що могли бути підтверджені істориками давнини” [16, с. 51]. Всі ці основоположні аспекти християнства залишалися поза увагою тогочасного філософа чи обдарованого інтелектуала. Ба більше, “позаяк вони були марним відволіканням уваги, яке могло перешкодити поступу в його внутрішньому житті, йому могли поради́ти просто ігнорувати їх” [16, с. 51]. Традиційна християнська апологетика перебувала у стані перманентної кризи, “апологетам в принципі було відмовлено у заслуховуванні їхньої позиції” [16, с. 51]. Тому апологетичне цілепокладання Блонделя насамперед полягало у

подоланні першопринципу ідеалізму – іманентності людської свідомості, себто її герметичної й непроникної самозамкненості, що не залишала жодних можливостей для потрапляння віри й фактів священної історії у свідомість людини. Після Кантової деконструкції умоглядної метафізики, вихідною точкою для релевантних богословських пошуків могла бути тільки свідомість людини.

Програмою працею Блонделя став трактат *L'Action* (з фр. – “Дія”) [4], блискуче захищений автором у 1893 р. в якості дисертації на здобуття докторського ступеню. Характеристика запропонованої Блонделем філософської програми з боку Маккула є наступною: “Його філософія дії була діалектикою “добровільної волі”, духовним динамізмом із властивою йому тугою, яку не могло б задовільнити ніщо, окрім конкретного Бога Одкровення” [16, с. 52]. Ретельне й інтелектуально чесне прислухання дослідника до порухів своєї “добровільної волі” неминуче повинне було поставити його перед вибором з-поміж двох опцій – (1) принаймні взяти до розгляду або ж (2) категорично відкинути саму можливість існування в історії правдивого Божого Одкровення: “Він міг вирішити відкритися у благоговійному смиренні можливому надприродному Одкровенню, або він міг свідомо відмовитися це зробити. В останньому випадку, вибір негативної “опції” прирікав його на повну фрустрацію в пошуках сенсу життя” [16, с. 52]. Відкритість до будь-яких найвеличніших об’єктів і феноменів іманентної реальності не в змозі вповні задовільнити жагу “добровільної волі”, і якщо дослідник здійснював вибір не розглядати можливість існування Божого буття і Одкровення, то “він вже ніколи не міг віднайти конкретного особистого Бога, – мету, привабливість якої сповнювала сенсом прагнення його волі” [16, с. 52]. Волунтаристські мотиви Блонделевої філософії були зумовлені наміром подолати актуальний на той час ухил у крайній інтелектуалізм, що зазіхав на вичерпне пояснення реальності через абстрактні поняття та дедуктивні системи, ігноруючи потреби, прагнення й вольові рішення конкретної людини.

Апологетичне винахідництво Блонделя виявило себе і у конструюванні ним двох видів апологетики – внутрішньої та зовнішньої, про що йшлося у його наступному вагомому тексті 1896 р., який у п’яти частинах був опублікований в двох номерах збірника “Аннали християнської філософії”. Текст мав назву *Lettre sur les exigences de la pensée contemporaine en matière d’apologétique* (з фр. – “Лист про вимоги сучасної думки у питаннях апологетики”) [8] і містив у собі ідею про “зовнішню апологетику”, сконструйовану на зовнішньому виправданні автентичності християнського Одкровення через знамення, чудеса та історично підтверджену правдоподібність його свідків, та “внутрішню апологетику”, спрямовану на внутрішні бажання й запити людини” [16, с. 53]. Певна річ, розуміючи популярність ідеалістичного вчення про замкненість людської свідомості, Блондель був поборником внутрішньої апологетики і скептиком стосовно ефективності апологетики зовнішньої.

Р. Педдікорд виокремлює два спірних аспекти Блонделевої програми, на яких було сфокусоване прискіпливе дослідницько-полемічне око Гаррігу-Лагранжа:

1. В усі часи християнська віра, “проголошена у первісній керигмі й аж до останньої папської енцикліки” [17, с. 65], ґрунтувалася не на внутрішніх екзистенційних переживаннях людини, а на зовнішніх, екстраментальних історичних реаліях: оповідь про реальні події з життя Божого народу, Богоявлення в особі Ісуса Христа, розп’ятого при Понтії Пілаті, зішестя Святого Духа у день П’ятидесятниці, апостольська проповідь тощо.

2. Внутрішня апологетика Блонделя імпліцитно натякає на необов'язковість (зовнішньої) Божої благодаті для навернення людини, котра, як стверджується, може впоратися із богопізнанням ледь не самотужки: “Якщо прагнення до Бога природним чином виявляється в людській свідомості, і якщо людина, належним чином використовуючи волю, наближається до Бога, виникають питання про благодать і абсолютну безоплатність Божого самоодкровення” [17, с. 65]. У світлі цього положення цілком зрозуміло, чому католицькі теологи – зокрема, неотомісти – побачили в апологетичному новаторстві Блонделя зазіхання на традиційну доктрину про взаємини природного/надприродного та розпізнали виразні пелагіанські (чи напівпелагіанські) інтонації.

Слід додати важливу ремарку Ф. Коплстона: “Метод іманентності – підхід до буття через критичну рефлексію над предметом – міг бути легко перетворений і фактично був перетворений у доктрину іманентності, яка стверджує, що ніщо не існує поза людською свідомістю, або що теза про існування чогось подібного позбавлена сенсу” [9, с. 227]. Як бачимо, для Коплстона основна проблема – не самі вихідні принципи й методологія Блонделя, а догматизація методу. В результаті, як зазначає Р. Педдікорд, апологетичний проект Блонделя мав не той ефект, який був запланований його автором: замість долучити до Церкви університетську інтелігенцію, обґрунтувавши можливість віри на сповідуваному ними кантівському ідеалізмові, філософія Блонделя мала резонанс, але лише всередині Церкви, резонанс вкрай неоднозначний, неабияким чином вплинувши на молоде покоління католицьких теологів [17, с. 64].

Стосовно реакції Гаррігу-Лагранжа на запропоновані Блонделем ідеї варто зауважити, що він “тримався думки, що філософія Блонделя була небезпечною для устоїв католицької теології; це була спроба заснувати богослов'я Церкви на суб'єктивній версії прагматизму” [17, с. 78]. Дискусія між двома мислителями почалася з того, що у 1906 р. Блондель опублікував статтю “Вихідний пункт філософського дослідження” [7], де він дав невтішну оцінку традиційному католицькому визначенню істини – *adaequatio rei et intellectus* (з лат. – “відповідність розуму і дійсності”) – і закликав здійснити його ревізію, замінивши ключові поняття. Блондель пише: “По праву, на місці абстрактного і химерного *adaequatio speculativa rei et intellectus* ми маємо використовувати, замість систематичних досліджень, *adaequatio realis mentis et vitae*” [7, с. 235]. Себто, Блондель запропонував “динамізувати” інтерпретацію істини, розуміючи її не як “відповідність розуму і дійсності”, а як “відповідність істинного розуму і життя”. Вже через багато років Гаррігу-Лагранж в журналі *Angelicum* публікує переламну полемічну статтю “Куди нас веде нова теологія?” (1946) [11], у котрій автор, посилаючись на статтю Блонделя 1906 р. і акцентуючи суб'єктивність його підходу, запитує: “Чиє саме “життя” мається на увазі у цьому визначенні?” [11, с. 130]. Якщо прийняти нове, урухомлене визначення істини, що базується на психологічній інтроспекції, то множинність життєвих і релігійних досвідів призведе до хаотичного виникнення розмаїтих та неузгоджуваних між собою розумінь істини [11, с. 131], що є неприйнятним *a priori*. Далі Гаррігу-Лагранж апелює до авторитету енцикліки *Pascendi* (1907), де папа Пій X звернувся до католицьких професорів із закликом дотримуватися томістського вчення саме у метафізичних питаннях, адже найменша хиба у засновках може призвести до великих помилок у висновках [11, с. 131]. До того ж Гаррігу-Лагранж нагадує про папські постанови від 1 грудня 1924 р., які, серед інших помилкових ідей, прямо

засудили філософію дії, де істина знаходиться у процесі невпинного становлення [11, с. 131].

Перед тим, як навести відповідь Блонделя на цю статтю, слід зазначити, що у 2023 р. Католицький університет Америки опублікував збірник нових перекладів із розлогим історичним вступом під назвою “Томістська відповідь на *nouvelle théologie*: щодо істинності догми та природи теології” [15]. Останнім текстом даного збірника є новий переклад двох листів Блонделя та Гаррігу-Лагранжа [3] за 1947 р., на який ми й будемо спиратися у розкритті сутності взаємних ідейних претензій між двома католицькими інтелектуалами на ключовому етапі їхньої тривалої полеміки. Тож у своєму листі редакторові журналу *Angelicum* (12 березня 1947 р.) Блондель просить дати йому змогу публічно відповісти знаому схоласту на сторінках видання і отримує таку можливість. У своїй відповіді він стверджує, що нападки на його філософський проект у статті Гаррігу-Лагранжа є необґрунтованими, оскільки той “не дивиться на контекст” Блонделевої статті 1906 р. і тому цитує її “у перекручений спосіб” [3, с. 371]. Блондель стверджує, що “ніколи не ставив під сумнів незмінний характер істини”, “ніколи не підміняв філософію думки й буття філософією дії”, а також завжди “дотримувався соборних рішень” [3, с. 371]. Стосовно ж дискусії Гаррігу-Лагранжем дефініції істини, Блондель переводить дискусію у площину значеннєвого наповнення використовуваних у визначенні термінів, рішуче заявляючи, що він проти звуженої редукції у розумінні понять *res* (дійсність) та *intellectus* (розум): “Дійсно, *res* недостатньо для позначення найвищих реальностей, а інтелект не вичерпує ні науки про речі та істоти, ні реальності потаємної діяльності [opérations] нашого сумління чи наших обов’язків, ні усієї повноти істини щодо нашої вічної долі” [3, с. 372]. “Отже, – висновує Блондель, – ні новизна, ні фантазія не мають стосунку до ідеї розширення філософського дослідження, щоб воно могло містити в собі вивчення дії, аби ми завдяки цьому мали змогу надати повне уявлення про істину таємничого спасіння” [3, с. 372]. Насамкінець Блондель згадує про те, що у 1912 р. архієпископ Франсуа-Жозеф Бонфуа передав йому привітання від папи Пія Х, котрий просив архієпископа проінформувати відомого філософа, що папа не сумнівається в його вірності церковному вченню.

Свою останню відповідь на ці аргументи Гаррігу-Лагранж теж розмістив у стислій статті, за допомогою котрої прагнув покласти край “дискусіям, які тривають понад сорок років” [3, с. 373]. Аргументацію теолога можна викласти тезово у трьох основних пунктах:

1. По-перше, Гаррігу-Лагранж просив прибрати оціночний епітет “хімерне” [7, с. 235], котрим Блондель наділив традиційне томістське визначення істини у статті 1906 р. По-друге, він також запропонував використовувати динамічну Блонделеву дефініцію істини не як *заміну*, а як *доповнення* до традиційного томістського формулювання. Чому? “Тому що афективне пізнання – через спорідненість або відповідність – дійсно доповнює умоглядну істину. Менше з тим, воно передбачає цінність останньої з причини узгодженості з реальністю, а не служить їй заміною, принаймні, якщо хтось хоче уникнути прагматизму, у який філософія дії має схильність зісковзнути” [3, с. 373]. Ба більше, філософія дії має потенціал для згубних наслідків в етичній площині, адже “кінцевим результатом такої позиції є етика (тобто філософія людської дії), якій бракує достатньо надійної онтологічної основи” [3, с. 373].

2. У другому пункті Гаррігу-Лагранж ставить під сумнів легітимність та ефективність внутрішньої апологетики Блонделя, здійснюваної із покладанням

в основу кантіанських передумов. На думку теолога, така апологетика, вкорінена в суб'єктивності, з самого початку приречена на об'єктивну непереконливість. Особливо проблемним є наголос на глибокій інтроспекції та важливості особистого релігійного досвіду, який насправду неможливо відрізнити від досвіду, що його отримують ті, хто належать до хибних релігій, “де сентименталізм та справи саморефлексії [*recherche de soi*] мають перевагу над справжньою вірою та істинною любов'ю до Бога” [3, с. 374]. Верифікувати істинність і безпечність того чи того релігійного досвіду зазедве можливо без опертя на непохитні зовнішні критерії.

3. Наприкінці свого аргументаційного викладу Гаррігу-Лагранж відштовхується від декількох фрагментів двотомного трактату Блонделя 1934 р. *La Pensée* (з фр. – “Думка”) [5 та 6]. Теолог-томіст вважає неприйнятними твердження Блонделя про те, що “оманливо говорити про надто чітку інтуїцію математичних і раціональних істин” [6, с. 431], адже, мовляв, поза межами Божественної реальності “будь-який вид природної інтуїції неможливий, як і будь-який вид прямого і точного осягнення реальності [*toute capitation directe et exacte*]” [6, с. 496]. Тому Блондель таврує сконструйовані людьми концепти як “завжди тимчасові схеми”, що черпають свою стабільність із “лінгвістичних хитрощів” [5, с. 130]. На це Гаррігу-Лагранж, у відповідності до вчення св. Томи, акцентує беззаперечний факт: істина формально виявляється саме в *судженні*, а не через почуття, дію, внутрішнє еволюційне становлення тощо. Цю ідею він доносить у формі риторичних питань: “Чи судження, які загально визнані як істинні, є *істинними* самі по собі через відповідність дійсності? А у випадку першопринципів, чи не є їх *очевидність абсолютною* сама по собі та через саму природу нашого розуму?” [3, с. 374]. Насамкінець Гаррігу-Лагранж повертається до базової ідеї та фіксує її першорядне значення: ціла низка нових відхилень (щодо сутності теології, благодаті, первородного гріха, транссубстанціації) “походять від нехтування або більш-менш виразної відмови від *традиційної дефініції істини* (відповідність судження дійсності та її незмінним законам), разом із *прийняттям визначення істини, запропонованого філософією дії* (відповідність судження людському життю, згідно з потребами дії)” [3, с. 374]. В результаті, за допомогою цих трьох основних аргументаційних ліній, динамічну філософію дії Блонделя було якщо не спростовано, то відчутно підважено, а також продемонстровано її інтелектуальну уразливість і крихкість перед лицем класичної метафізики та строгої логіки.

Висновки. Насамкінець, у якості підсумкових міркувань, слід зазначити, що сучасникам Гаррігу-Лагранжа інколи таки вдавалося обґрунтувати його непослідовність, простеживши у працях томіста прихований вплив з боку тих мислителів, ідеї котрих він офіційно не визнавав за нормативні для томістського мислення. Наприклад, Е. Жільсон у своїй праці *L'Être et l'Essence* (з фр. – “Буття і сутність”) [13] зауважує, що поняття *cosmologia generalis* (з лат. – “загальна космологія”), яке Крістіан Вольф (1679-1754) презентує в своїх творах у якості неологізму, було не затавроване томістами ХХ ст. як неавтентичне понятійне нововведення, а охоче прийняте ними на озброєння, зокрема, й Гаррігу-Лагранжем. В результаті “неосхоластика засвоїла його [термін *cosmologia generalis* – АШ] разом із онтологією; таким чином, ці основні підрозділи набагато більше відповідають канону вчення Вольфа, ніж власне канону т. зв. великих схоластичних учень” [13, с. 179]. “Ба більше, – висновує Жільсон, – вплив Вольфа на сучасну схоластику іноді заходить ще далі й ми бачимо, що він діє і на філософську екзегезу самого томізму” [13, с. 179]. У якості контраргументу

союзники Гарріґу-Лагранжа лише стверджували, що твори Вольфа жодного разу не опинялися у фокусі наукової уваги теолога-домініканця.

До того ж відомо, що у вступній частині та інших фрагментах свого трактату *Le sens commun : la philosophie de l'être et les formules dogmatiques* (з фр. – “Здоровий глузд: філософія буття і догматичні формули”) [12] Гарріґу-Лагранж із вдячністю посилається на книгу уродженця Херсонської губернії, котрий згодом оселився в Німеччині, філософа із православними витоками Африкана Олександровича Шпіра (1837-1890) [12, с. 21]. Початково праця Шпіра вийшла німецькою у 1873 р. під назвою *Denken und Wirklichkeit* (з нім. – “Думка і реальність”), але у своєму дослідженні Гарріґу-Лагранж використовує французький переклад цього дослідження – *Pensée et réalité*, опублікований у 1896 р. [18]. Найпримітнішим є те, що Шпір був неокантіанцем із неабиякою цікавістю до філософії Декарта, водночас Гарріґу-Лагранж завжди позиціонував себе як ревного поборника чистого томізму без будь-яких картезіанських або кантіанських домішок. Ф. Кер зі здивуванням констатує, що автор із подібними ідейними установками, які ми бачимо у Шпіра, є “дивним джерелом натхнення” [14, с. 56] для метафізичних побудов Гарріґу-Лагранжа як затятого поборника автентичного томізму. Утім, ці спостереження й знахідки не скасовують того факту, що філософсько-богословська концепція Гарріґу-Лагранжа, що спирається на арістотеліансько-томістську метафізику, є блискуче вивіреною, строго логічною та внутрішньо несуперечливою. І саме з огляду на ці характеристики, в раціональному плані ця концепція є набагато більш прийнятною для людського схоплення і розуміння, аніж будь-які форми рухомих метафізик, стихійного інстинктивізму, інтуїтивізму, феноменологічних редукцій та різного штибу філософій життя, які чомусь вважають неодмінною складовою своєї програми здійснення перегляду традиційного томістського розуміння істини.

Список використаних джерел:

1. Лютий, Т 2019, *Пригоди філософських ідей Західного світу (від давнини до сучасності)*, Київ: Темпора, 384 с.
2. Bergson, H 1907, *L'évolution créatrice*, Paris : Félix Alcan, viii + 399 p.
3. Blondel, M, Garrigou-Lagrange, R 2023, ‘Correspondence’, *The Thomistic Response to the Nouvelle Théologie: Concerning the Truth of Dogma and the Nature of Theology*, Washington, DC: The Catholic University of America Press, pp. 371-374.
4. Blondel, M 1893, *L'Action, essai d'une critique de la vie et d'une science de la pratique*, Paris : Félix Alcan, xxv + 433 p.
5. Blondel, M 1934, *La Pensée. Tome 1 : la genèse de la pensée et les paliers de son ascension spontanée*. Paris : Félix Alcan, xli + 421 p.
6. Blondel, M 1934, *La Pensée. Tome 2 : les responsabilités de la pensée et la possibilité de son achèvement*. Paris : Félix Alcan, 558 p.
7. Blondel, M 1906, ‘Le point de départ de la recherche philosophique’, *Annales de Philosophie Chrétienne*, vol. 151, pp. 337-360, vol. 152, pp. 225-249.
8. Blondel, M 1896, ‘Lettre sur les exigences de la pensée contemporaine en matière d'apologétique et sur la méthode de la philosophie dans l'étude du problème’, *Annales de Philosophie Chrétienne*, Paris : A. Roger, F. Chernoviz, vol. 131, pp. 337-47, 467-82, 599-616, vol. 132, pp. 225-67, 337-50.
9. Copleston, F 1994, *History of Philosophy, vol. IX: Modern Philosophy: From the French Revolution to Sartre, Camus, and Lévi-Strauss*, New York: Doubleday, xv + 480 p.
10. Garrigou-Lagrange, R 1907, ‘Bulletin d'histoire de la philosophie’, *Revue des sciences philosophiques et théologiques*, vol. 1, no. 4, pp. 732-740.
11. Garrigou-Lagrange, R 1946, ‘La nouvelle théologie où va-t-elle?’, *Angelicum*, vol. 23, no. 3/4, pp. 126-145.

12. Garrigou-Lagrange, R 1922, *Le sens commun : la philosophie de l'être et les formules dogmatiques*, 3e édition revue et corrigée, Paris : Nouvelle Librairie Nationale, 391 p.
13. Gilson, É 1962, *L'Être et l'Essence*, 2e éd. rev. et augm., Paris : J. Vrin, 379 p.
14. Kerr, F 2002, *After Aquinas: Versions of Thomism*. Oxford: Blackwell Publishing, viii + 254 p.
15. Kirwan, J (Ed) 2023, *The Thomistic Response to the Nouvelle Théologie: Concerning the Truth of Dogma and the Nature of Theology*, Washington, DC: The Catholic University of America Press, x + 395 p.
16. McCool, GA 2021, *The Neo-Thomists*, Milwaukee, WI: Marquette University Press, 160 p.
17. Peddicord, R 2005, *The Sacred Monster of Thomism: An Introduction to the Life and Legacy of Réginald Garrigou-Lagrange, O.P.*, South Bend, IN: St. Augustine's Press, xii + 250 p.
18. Spir, A 1896, *Pensée et réalité ; essai d'une réforme de la philosophie critique*. Lille : Au siège des Facultés, xvi + 566 p.

References:

1. Lyuty, T 2019, *Pryhody filosofskykh idei Zakhidnoho svitu (vid davnyny do suchasnosti), (Adventures of philosophical ideas of the Western world (from ancient times to modern times))*, Kyiv: Tempora, 384 s.
2. Bergson, H 1907, *L'évolution créatrice*, Paris : Félix Alcan, viii + 399 p.
3. Blondel, M, Garrigou-Lagrange, R 2023, 'Correspondence', *The Thomistic Response to the Nouvelle Théologie: Concerning the Truth of Dogma and the Nature of Theology*, Washington, DC: The Catholic University of America Press, pp. 371-374.
4. Blondel, M 1893, *L'Action, essai d'une critique de la vie et d'une science de la pratique*, Paris : Félix Alcan, xxv + 433 p.
5. Blondel, M 1934, *La Pensée. Tome 1 : la genèse de la pensée et les paliers de son ascension spontanée*. Paris : Félix Alcan, xli + 421 p.
6. Blondel, M 1934, *La Pensée. Tome 2 : les responsabilités de la pensée et la possibilité de son achèvement*. Paris : Félix Alcan, 558 p.
7. Blondel, M 1906, 'Le point de départ de la recherche philosophique', *Annales de Philosophie Chrétienne*, vol. 151, pp. 337-360, vol. 152, pp. 225-249.
8. Blondel, M 1896, 'Lettre sur les exigences de la pensée contemporaine en matière d'apologétique et sur la méthode de la philosophie dans l'étude du problème', *Annales de Philosophie Chrétienne*, Paris : A. Roger, F. Chernoviz, vol. 131, pp. 337-47, 467-82, 599-616, vol. 132, pp. 225-67, 337-50.
9. Copleston, F 1994, *History of Philosophy, vol. IX: Modern Philosophy: From the French Revolution to Sartre, Camus, and Lévi-Strauss*, New York: Doubleday, xv + 480 p.
10. Garrigou-Lagrange, R 1907, 'Bulletin d'histoire de la philosophie', *Revue des sciences philosophiques et théologiques*, vol. 1, no. 4, pp. 732-740.
11. Garrigou-Lagrange, R 1946, 'La nouvelle théologie où va-t-elle?', *Angelicum*, vol. 23, no. 3/4, pp. 126-145.
12. Garrigou-Lagrange, R 1922, *Le sens commun : la philosophie de l'être et les formules dogmatiques*, 3e édition revue et corrigée, Paris : Nouvelle Librairie Nationale, 391 p.
13. Gilson, É 1962, *L'Être et l'Essence*, 2e éd. rev. et augm., Paris : J. Vrin, 379 p.
14. Kerr, F 2002, *After Aquinas: Versions of Thomism*. Oxford: Blackwell Publishing, viii + 254 p.
15. Kirwan, J (Ed) 2023, *The Thomistic Response to the Nouvelle Théologie: Concerning the Truth of Dogma and the Nature of Theology*, Washington, DC: The Catholic University of America Press, x + 395 p.
16. McCool, GA 2021, *The Neo-Thomists*, Milwaukee, WI: Marquette University Press, 160 p.
17. Peddicord, R 2005, *The Sacred Monster of Thomism: An Introduction to the Life and Legacy of Réginald Garrigou-Lagrange, O.P.*, South Bend, IN: St. Augustine's Press, xii + 250 p.
18. Spir, A 1896, *Pensée et réalité ; essai d'une réforme de la philosophie critique*. Lille : Au siège des Facultés, xvi + 566 p.

DOI 10.33930/ed.2019.5007.45(7-9)-9
УДК 274-46(477)“2014/2023”

**ФІЛАНТРОПІЧНА ДОПОМОГА ПРОТЕСТАНТСЬКИХ ЦЕРКОВ
В УКРАЇНІ: КОНСТРУКТИВНІ ПРОЯВИ СОЦІАЛЬНОЇ
АКТИВНОСТІ
В УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ**
*PHILANTHROPIC ACTIVITIES OF PROTESTANT CHURCHES
IN UKRAINE: CONSTRUCTIVE MANIFESTATIONS OF SOCIAL ACTIVISM
AMID THE RUSSO-UKRAINIAN WAR*

І. В. Луцан

Актуальність теми дослідження. З перших днів кривавої війни – воєнних злочинів, окупаційних дій, цинізму та постійних проявів агресії Росії проти України забрано тисячі життів як вірних і незламних захисників своєї Батьківщини, так і невинно убитих цивільних осіб, в тому числі дітей, сотні тисяч людей залишилися без своїх домівок, частина сіл і міст досі перебувають під окупацією, а ще велика кількість людей примусово вивезені на чужину. А тому, сьогодні вкрай важливою і затребуваною є допомога армії, організація і надання соціальних послуг особам та групам, які потребують допомоги задля забезпечення їх цілісного розвитку, а відтак – забезпечення духовно-орієнтованої соціально-психологічної реабілітації військовослужбовців, демобілізованих учасників воєнних дій та їх сімей, людей, що стали жертвами війни.

Постановка проблеми. У таких надскладних реаліях війни релігійна складова, як спостерігається, відіграє далеко не останню роль. І справді, сьогодні більш очевиднішою постає роль Церкви та релігійних організацій, залишаючись одним з авторитетних сегментів українського суспільства. Їх вплив на свідомість людини має, напевно, велике як теоретичне, так і практичне значення, що виражається в соціумі своєрідним і ефективним маркером комунікативних можливостей, а відтак – неабияким інтересом до безпосередньої і активної участі в соціальному житті, становленні правової Української держави та розвитку громадянського суспільства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сьогодні дослідження питань, що торкаються моделей соціальної активності релігійних організацій є

Urgency of the research. Since the first days of the bloody war characterized by cynical invasion, military crimes, and constant acts of Russia's aggression against Ukraine – thousands of lives have been lost, both faithful and unwavering defenders of their Homeland, as well as innocent civilians, including children. Hundreds of thousands of people have lost their homes, some villages and cities remain under occupation, and a large number of individuals have been forcibly displaced abroad. Consequently, providing assistance to the military, organizing and delivering social services to individuals and groups in need to ensure their comprehensive development, and subsequently, facilitating spiritually-guided social and psychological rehabilitation for service-men, demobilized veterans, and their families, as well as those who have become victims of the war, are critically important and sought-after endeavors today.

Target setting. In such complex war realities, the religious aspect plays a significant role. Clearly, the Church and religious organizations are gaining more visibility, retaining their authoritative status in Ukrainian society. Their influence on human consciousness holds great theoretical and practical significance, expressing itself in society as a distinctive and effective marker of communicative capacities, and subsequently, fostering considerable interest in direct and active involvement in social life, the establishment of a law-governed Ukrainian state, and the development of civil society.

Actual scientific researches and issues analysis. Nowadays, the exploration of topics pertaining to the patterns of social engagement within

досить актуальним для широкого кола дослідників історії, богослов'я, релігієзнавства, політології та ін., а відтак – затребуваним. Відтак загальним ідейним підґрунтям для дослідження стали праці провідних українських і зарубіжних експертів – богословів, релігієзнавців, філософів, істориків, психологів, а також розвідки волонтерів та журналістів, зокрема: S. Schie, S. Guentert, T. Wehner, J. Oostlander, М. Олчман, П. Джордан, О. Бродецький, Є. Буга, І. Горохолінська, В. Єленський, О. Колесник, А. Колодний, В. Куриляк, І. Лазаренко, В. Любашенко, О. Марчук, Г. Меренков, А. Оленчик, О. Саган, Л. Филипович, В. Хромець, Н. Цимбалюк, М. Черенков, С. Чолій, Ю. Чорноморець, А. Юраш, В. Щербakov, П. Яроцький та ін.

Постановка завдання. Розвідка має на меті окреслити конструктивні прояви соціальної активності протестантських конфесій України в умовах війни.

Виклад основного матеріалу. Аналізується соціально значуща (філантропічна) діяльність протестантських церков в умовах воєнної агресії РФ проти України, яка на сьогодні набула багатовекторного спрямування, зокрема, – благодійність (харитативна діяльність), волонтерство тощо. Прикметно, що такі напрями діяльності, охоплюючи широкий спектр соціальної активності, безсумнівно, спрямовані на розв'язання соціальних надскладних проблем, забезпечуючи соціальну справедливість, що є сьогодні вкрай важливо. Тобто, соціальна діяльність в усій її багатовекторності не що інше, як ядро церковного життя та ключовий різновид функціональної активності релігійних організацій.

Висновки. Сьогодні активна участь конфесій у вирішенні надскладних соціальних і моральних питань суспільства в умовах війни, зосередження уваги на соціальному служінні, активно-громадська, християнсько-патріотична, соціально-відповідальна позиції Церкви – це потужні меседжі, головні напрями і способи соціалізації Церкви, що сприяє, у свою чергу, виходу за межі вузько-церковного й конфесійного служіння та входження у

religious organizations is of considerable importance and in demand among researchers in history, theology, religious studies, political science, and other disciplines. Therefore, the research is built upon the works of distinguished Ukrainian and foreign experts, such as theologians, religious scholars, philosophers, historians, psychologists, as well as the observations of volunteers and journalists: S. Schie, S. Guentert, T. Wehner, J. Oostlander, M. Olchman, M. Olchman, P. Dzshordan, O. Brodetskyi, Ye. Buha, I. Horokholinska, V. Yelenskyi, O. Kolesnyk, A. Kolodnyi, V. Kuryliak, I. Lazarenko, V. Liubashchenko, O. Marchuk, H. Mierienkov, A. Olenchik, O. Sahan, L. Fylypovych, V. Khromets, N. Tsymbaliuk, M. Cherenkov, S. Cholii, Yu. Chornomorets, A. Yurash, V. Shcherbakov, P. Yarotskyi, among others.

The research objective. The research aims to delineate the constructive manifestations of social activism by Protestant denominations in Ukraine amid the ongoing war.

The statement of basic materials. The socially meaningful (philanthropic) endeavors of Protestant churches amid the Russia's military aggression against Ukraine are being analyzed. These endeavors have adopted a multi-faceted approach, including charity (charitable actions), volunteering, and more. Significantly, are undoubtedly aimed at tackling complex social challenges, promoting social justice, which is exceptionally crucial today. In essence, the multi-vector social activities represent the core of church life and a pivotal form of functional activity for religious organizations.

Conclusions. Today, the active involvement of denominations in addressing complex social and moral issues of society during wartime, with a focus on social service, active civic engagement, Christian-patriotic, and socially responsible positions of the Church, represents powerful messages and main directions for the Church's socialization. This, in turn, fosters the expansion beyond the confines of narrow ecclesiastical and denominational ministries,

активне громадське життя, привносячи християнські цінності в різні сфери людського буття – заради спокою, справедливого миру, свободної волі та перемоги багатостраждального українського народу.

Ключові слова: війна, філантропія, волонтерство, благодійність (харитативна діяльність), соціальна активність Церкви, конструктивні прояви.

enabling the believers' active involvement in civic life and instilling Christian values into various spheres of human existence for the sake of a just peace, wellbeing, freedom, and the victory of the long-suffering Ukrainian nation.

Keywords: war, philanthropy, volunteering, charity (humanitarian activities), Church's social activism, constructive manifestations.

Актуальність теми дослідження. З перших днів воєнних злочинів, окупаційних дій, цинізму та постійних проявів агресії (катування цивільних та полонених, зґвалтування неповнолітніх, нанесення авіаударів по цивільній інфраструктурі міст та селищ, застосування забороненої зброї, викрадення дітей, активістів, представників органів місцевого самоврядування, журналістів, волонтерів тощо) Росії проти України забрано тисячі життів як вірних і незламних захисників своєї Батьківщини, так і невинно убитих цивільних осіб, в тому числі дітей, ще сотні тисяч людей залишилися без своїх домівок, а частина сіл і міст досі перебувають під окупацією. Ба більше, щоденно доводиться спостерігати за величезною кількістю, переступивши усі межі здорового глузду, жахливих звірств, які вчиняють російські військові щодо всього українського – мови, нації, духовних цінностей, культурного надбання тощо. Поряд з цим, московська пропаганда сьогодні, як спостерігаємо, намагається всіма способами і практикуючими нею століттями імперськими та диктаторськими методами втриматися бодай якось на плаву світової політики та економіки. Однак Кремль уже неодноразово довів своїми антигуманними діями та серйозними порушеннями міжнародного гуманітарного права нездатність щодо ведення здорової дипломатії на міжнародній арені, чого б це не стосувалося, а поряд з цим, гучно засвідчив протилежне – реальну загрозу не тільки для України та будь-якої іншої держави, а й для функціонування всієї системи міжнародної безпеки. Зрештою, світова спільнота продовжує активно дискутувати з цього приводу та всіма способами (гуманітарна, соціальна, санкційна, медична, збройна допомоги та ін.) сприяє якнайшвидшому припиненню війни, поверненню справедливого миру в Україні та убезпеченню інших країн від ймовірної військової агресії РФ. З огляду на це можемо твердити, що сьогодні російська агресія не тільки актуалізувала невідкладне реформування усіх військових структур України, а й істотно вплинула на світову політику, економіку і, зокрема, релігійну спільноту в усій повноті її конфесійного різноманіття.

Постановка проблеми. У таких надскладних реаліях війни релігійна складова, як спостерігається, відіграє далеко не останню роль. І справді, сьогодні більш очевиднішою постає роль Церкви та релігійних організацій, залишаючись одним з авторитетних сегментів українського суспільства. Їх вплив на свідомість людини має, напевно, велике як теоретичне, так і практичне значення, що виражається в соціумі своєрідним і ефективним маркером комунікативних можливостей, а відтак – неабияким інтересом до безпосередньої і активної участі в соціальному житті, становленні правової Української держави та розвитку громадянського суспільства. А тому сьогодні й відбуваються доволі суттєві зміни в церковно-релігійному просторі українського суспільства, проявляючись часто-густо як в конструктивних, так і, на жаль, в деструктивних формах вияву та тісно

переплітаються з релігійними переконаннями і політичними налаштуваннями.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сьогодні дослідження питань, що торкаються моделей соціальної активності релігійних організацій є досить актуальним для широкого кола дослідників історії, богослов'я, релігієзнавства, політології та ін., а відтак – затребуваним. Деякі з публікацій побічно торкаються цих питань, маючи за основне завдання вирішення інших дослідницьких проблем, а інші – доволі послідовно окреслюють сутнісні ознаки, дієвість та сфери прояву соціально значущих ініціатив релігійних спільнот, їх вірних та лідерів. Зрештою, суттєвий комплекс джерельної інформації з досліджуваної проблеми міститься в офіційних заявах та прийнятих рішеннях церквами, зокрема, протестантськими. Між тим, загальним ідейним підґрунтям для дослідження стали праці провідних українських і зарубіжних експертів – богословів, релігієзнавців, філософів, істориків, психологів, а також розвідки волонтерів та журналістів, зокрема: S. Schie, S. Guentert, T. Wehner, J. Oostlander, М. Олчмана, П. Джордана, О. Бродецького, Є. Буги, І. Горохолінської, В. Єленського, О. Колесник, А. Колодного, В. Куриляк, І. Лазаренко, В. Любашенко, О. Марчука, Г. Меренкова, А. Оленчика, О. Сагана, Л. Филипович, В. Хромця, Н. Цимбалюк, М. Черенкова, С. Чолій, Ю. Чорноморця, А. Юраша, В. Щербаківа, П. Яроцького та ін.

Постановка завдання. Окреслити конструктивні моделі соціальної активності релігійних спільнот в умовах російсько-української війни. Предметом дослідження виступають протестантські конфесії України та їхня соціально значуща діяльність, яка на сьогодні, набувши багатовекторного спрямування, найяскравіше увиразнюється і є найбільш помітною в таких формах: благодійність (харитативна діяльність), волонтерський рух, зокрема, допомога армії, організація і надання соціальних послуг особам та групам, які потребують допомоги задля забезпечення їх цілісного розвитку, а відтак – забезпечення духовно-орієнтованої соціально-психологічної реабілітації військовослужбовців, демобілізованих учасників воєнних дій та їх сімей, людей, що стали жертвами війни. Прикметно, що такі напрями діяльності, охоплюючи широкий спектр соціальної активності, безсумнівно, спрямовані на розв'язання соціальних надскладних проблем, забезпечуючи соціальну справедливість, що є сьогодні вкрай важливо. Тобто, соціальна діяльність в усій її багатовекторності не що інше, як ядро церковного життя та ключовий різновид функціональної активності релігійних організацій.

Пропонована розвідка є частиною комплексу запланованих досліджень, концептуально корельованих з тематикою науково-теоретичних та практичних завдань, що вирішуються колективом молодих вчених Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича в рамках виконання наукового проєкту “Соціальна функціональність релігії в умовах масштабних небезпек: ідейно-теоретичний та практичний виміри” за державним реєстраційним номером: 0121U109446.

Виклад основного матеріалу. Сьогодні надзвичайно значущим й цінним, а, можливо, – найголовнішим чинником залишається те, що значна кількість різних конфесій в Україні, усвідомлюючи реальний масштаб небезпеки воєнних злочинів кремлівської влади та осягаючи важливість щодо збереження української державності, всіма можливими й дієвими способами включаються до оборони своєї Батьківщини. Серед найбільш активних конфесій, окрім, безумовно, православного, католицького і греко-католицького напрямів, особливої уваги заслуговують і низка протестантських церков, на яких і

фокусується основна наша дослідницька увага. Тут особливо варто виокремити тих, які є не тільки одними з найбільших і найвпливовіших в Україні, а й, напевно, демонструють високий рівень соціальної небайдужості. Це, зокрема, – п'ятдесятники (далі – ХВЕ), баптисти (далі – ЄХБ), адвентисти (далі – АСД). І справді, як зауважує один із українських дослідників Г. Меренков, висвітлюючи специфіку їх церковної благодійності: “Харитативна діяльність є одним з найяскравіших проявів соціальної активності пізньопротестантських церков, у незалежній Україні, стала фактично візитівкою п'ятдесятницьких, баптистських, адвентистських громад. Церкви, які мають різні погляди на деякі доктринальні питання, цілком єдині в тому, що стосується необхідності займатися благодійністю, допомагати ближнім, особливо тим верствам населення, які опинилися в скрутному становищі” [7, с. 22]. Тут принагідно зауважимо, що в поле зору нашого дослідження будуть частково потрапляти не лише вищевказані конфесії, а й низка інших, хоча й менш активних у своїй соціальній діяльності протестантські течії, деномінації та рухи.

Говорячи про соціальну активність, важливо розуміти, що тривалий збройний військовий конфлікт, який набув у 2022 р. активної фази через повномасштабне вторгнення країни-агресора, діяльність значної кількості протестантських церков, напевно, в рази активізувалася як за сферами, так і за формами та методами. І справді, їх функціональний простір, як і переважної більшості інших церков та релігійних організацій в Україні, крім виконання своїх основних завдань (богослужіння та інші суто релігійні практики), не обмежується виключно своєю віроповідальною активністю. У їх діяльності важливе місце займають, як простежується, різні соціально значущі проекти, що є, безумовно, потужною платформою суспільних перетворень. У цьому зв'язку цілком об'єктивною є теза вже нами згаданого Г. Меренкова, який стверджує, що: “[...] без готовності до благодійності у сучасному суспільстві неможлива переконлива проповідь. [...] Після отримання свободи віросповідання, особливо, коли пройшла епоха масових євангелізацій, суспільство могло приглядатися до церкви лише за умови соціальної активності, спрямованої на щось більше, ніж кількість хрещень” [7, с. 25]. Відтак небезпідставно наголошує на важливості соціального служіння, зокрема, участь церков у розв'язанні гострих соціальних та моральних питань суспільства й відомий український протестантський богослов М. Черенков, підкреслюючи, що це “головний напрям і спосіб соціалізації євангельських церков, подолання їх маргінальності та субкультурності, вихід за межі вузькоцерковного і конфесійного служіння і входження у громадянське суспільство та світове християнство” [18, с. 406]. А тому, зрозуміла річ, що соціальна діяльність в усій її багатовекторності не що інше, як ядро церковного життя та ключовий різновид функціональної активності релігійних організацій.

Конструктивні прояви соціальної активності: сутнісні ознаки та особливості. У контексті сучасних подій важливо, що протестантські церкви, як й інші традиційні конфесії України – православ'я, католицизм, займають активну соціальну позицію. А тому, набувши багатовекторного спрямування, їх соціальна активність на сьогодні найяскравіше увиразнюється і є найбільш помітною, зокрема, в таких формах: місіонерство, благодійність, волонтерський рух, зокрема, допомога армії, організація і надання соціальних послуг особам та групам, які потребують допомоги задля забезпечення їх цілісного розвитку, а відтак – соціально незахищеним верствам населення (обігрів для нужденних, облаштування пунктів безкоштовного харчування, організація літніх баз

відпочинку для дітей-сиріт, дітей-інвалідів, дітей з бідних сімей, дітей-переселенців, надання гуманітарної допомоги будинкам-інтернатам, створення шкіл-сиротинців, лікування та адаптація алко- і наркозалежних тощо). Поряд з цим, досить потужним є забезпечення духовно-орієнтованої соціально-психологічної реабілітації військовослужбовців, демобілізованих учасників воєнних дій та їх сімей, людей, що стали жертвами кривавої війни ХХІ ст. Ще більш очевидним стало капеланське служіння, яке, до речі, має щонайменше п'ять основних видів (військове, медичне, тюремне, поліцейське та муніципальне) та умовно виокремлюється в таких функціях діяльності: духовна, гуманітарна, соціальна, терапевтична, інформаційна тощо. А тому прикметно, що такі напрями діяльності, охоплюючи увесь спектр соціальної активності, безсумнівно, спрямовані сьогодні на розв'язання соціальних надскладних проблем, забезпечуючи соціальну справедливість, що є вкрай важливо. Для підтвердження цієї тези ми звернемося до тверджень Н. Цимбалюк і І. Лазаренко, які висловилися з цього приводу доволі конкретно та чітко: "Важливою тенденцією сучасного соціального служіння в Україні є те, що в його практиках бере участь уся конгрегація, тобто широке коло учасників релігійної спільноти, а не лише священнослужителі чи пастори. Практики соціальної допомоги здійснюються в різноманітних сферах соціального життя, спрямовуються на стабілізацію кризових моментів. При цьому соціальна допомога відзначається мобільністю, здатністю швидко реагувати на суспільні виклики, максимально використовувати власні ресурси релігійних громад; сприяти реалізації людського потенціалу членів своїх конгрегацій" [17, с. 43].

Відтак у цьому контексті зайвим буде доводити, що одним з найважливіших аспектів продуктивної діяльності будь-якої конфесії на благо своєї держави, це, найперше, чітке і беззаперечне усвідомлення відповідальності перед суспільством, свідоме виконання своїх обов'язків перед співгромадянами, солідарність та виважена позиція, а особливо, коли мова йде про масштабні небезпеки та різного виду катастрофи, що загрожують життю людині. А отже, напевно, є підстави твердити про абсолютно новий формат та підходи протестантських церков, зокрема, вже нами згадуваних – ХВЄ, АСД і ЄХБ, щодо сприйняття реальності й необхідності в переосмисленні подій сьогодення. Більше того, така динаміка соціальних процесів в протестантських громадах свідчить, що "більшість церков розвивається в прогресивному напрямі, шукаючи важно вловимий баланс інноваційних ефектів і неминучих ризиків модернізації" [19, с. 220].

На цьому тлі, не можемо оминати увагою одну важливу резолюцію, прийняту ще в 2014 році (20 вересня, м. Ірпінь) за результатами роботи круглого столу "Церква в умовах війни: богослов'я, позиція, місія", що організовувався місіонерським центром Асоціації "Духовне відродження". Ця резолюція, важливо наголосити, висвітлює позицію євангельських церков України щодо воєнних злочинів Росії проти України, що, у свою чергу, спровокувало до резонансних революційних подій, породило гострі протистояння, а відтак принесло із собою масові жертви, репресії та геноцид як серед військових, так і цивільного населення. Аналізуючи змістове наповнення цієї резолюції, доречно і важливо виділити з неї кілька найяскравіших тез-позицій. Йдеться про конструктивні й раціональні підходи. "До останнього часу вітчизняні протестанти виділялися пацифізмом, і аполітичністю. – Наголошується в резолюції. – В умовах радянської, по суті, атеїстичної держави, неучасть в "політиці" було пасивною формою протесту. [...] ...події Майдану, подальша

анексія Криму і війна в Донбасі стали безпрецедентним викликом для Церкви та її соціальної позиції. Посилання на минуле застаріли, і “мудре” мовчання – не допомагає. Для Церкви настав час заново сформулювати своє ставлення до війни і миру, держави, суспільства та громадянської відповідальності. Ми з вдячністю відзначаємо, що багато громад вже активно допомагають постраждалому цивільному населенню та українській армії, що Церква могла мобілізувати тисячі волонтерів і десятки капеланів” [20]. Більше того, в цьому документі чітко і виважено виокремлюються три ключові тези про ставлення християнства до подій, викликаних жалюгідною й нічим не виправданою війною. Так ось, у першій тезі зауважується, що: “Євангельське богослов’я не виправдовує відсторонене ставлення до війни, найбільшої трагедії людей. [...] ...християнське покликання втілюється в формах громадянської співучасті. Протиставлення Церкви і суспільства, релігії і політики не має біблійного обґрунтування. Всякий, хто сповідує вищу владу Ісуса Христа, не може сьогодні сказати: “нас це не стосується””. Друга теза чітко підкреслює важливість позиції Церкви, її солідарність та діяльність, а поряд з цим, і те, що вона: “...не може залишатися пасивним спостерігачем або всього лише “виражати стурбованість” і добрі побажання “миру”. Служителі Церкви повинні бути скрізь, де страждають і гинуть люди, в тому числі на передовій. Ми не можемо засуджувати тих християн, які зі зброєю в руках захищають нашу Батьківщину, але навпаки знаходимо таку позицію цілком обґрунтованою Святим Письмом. [...] Якщо християнин має покликання захищати земну Вітчизну зі зброєю в руках, він повинен слідувати йому” [20]. Змістове наповнення третьої тези пронизане доволі специфічним підходом, адже акцентує увагу на важливості факту примирення сторін, що, з одного боку, напевно, може якнайшвидше вирішити ту чи іншу проблему, а з іншого є мало ефективним, адже часто цей принцип відкидається та порушується. І справді, деградація домовленостей бодай однієї зі сторін, що й на сьогодні відкрито демонструє Росія, суттєво загострює й поглиблює політичну ситуацію не тільки в Україні, а й цілому світі. “Поле війни має стати полем місії – примирення, відновлення і прощення. – Зауважується, зокрема, в тезі. – На тлі брехливої пропаганди Церква повинна говорити правду. На тлі озлоблення – нагадувати про милість і прощення. На тлі зради і відчаю – закликати до вірності і надії. На тлі комфортної байдужості – проявити чуйність і діяльне співчуття. [...] В такий критичний момент української історії Церква має бути як ніколи близькою до людей, щоб послужити їм, і разом з ними послужити своїй країні” [20]. З усього констатуємо, що одним з найважливіших принципів і, водночас, інструментів для віднаходження ефективних механізмів, головне, – усвідомлена та виважена позиція Церкви, яка ґрунтується на консолідуючій ціннісній парадигмі і є прийнятною для переважної більшості громадян.

Зрештою, для кращого усвідомлення особливостей окремих напрямів соціальної активності протестантських церков в Україні основну нашу дослідницьку увагу ми приділимо їх філантропічній діяльності – благодійництво (харитативність), волонтерський рух / допомога тощо.

Волонтерська діяльність: особливості функціонування в умовах війни. Беззаперечно, одним з потужних проявів соціальної активності, діяльність якого реалізується сьогодні найчастіше, набувши масового масштабу, – волонтерство в усіх його різноманітних ризах. Важливо також підкреслити, що ця діяльність із зрозумілих причин є особливо значущою, трансформувавшись у різноманітні затребувані напрями. Доволі цінним та показовим є й те, що волонтерство згуртувало на безоплатних основах тисячі людей різних

віросповідань, які за короткий період часу зуміли опанувати незвичні й часто складні для них завдання. Ба й справді, як зауважує в одній зі своїх публікацій в телеграм-каналі О. Колесник – відома українська журналістка і волонтерка: “На тлі війни ми є свідками того, як швидко налагоджуються координаційні та логістичні процеси, закупівля, інформаційна підтримка. За декілька тижнів хаотичних рухів [з початку повномасштабного вторгнення країни-агресора – І. Л.] вибудувались логічні ланцюжки постачань, підвищилась ефективність волонтерів усіх напрямів” [4]. До того ж маємо зважити, що сьогодні перелік основних поставлених завдань і питань, які закривають волонтери своєю активною діяльністю, виглядає так: щоденне готування їжі для військових та вимушено переселених осіб; організація евакуації та перевезення біженців і переселенців із зон бойових дій; допомога в розбиранні завалів пошкодженого майна від постійних ракетних ударів та іншої військової зброї, застосованої окупантами; забезпечення Збройних сил амуніцією та військовими приладами; донорство; пошук прихистку та поселення цивільних громадян на безпечних територіях України і за її межами; пошук дітей та їх батьків; допомога самотнім людям поважного віку; забезпечення одягом, їжею, ліками та речами першої допомоги; порятунок тварин; інформаційна підтримка і багато інших надзвичайно важливих і корисних для суспільства дій. Тобто, як бачимо, найпомітніша активність волонтерства сьогодні – зосередження саме на забезпеченні потреб української армії, сил територіальної оборони та постраждалих від війни людям. А отже, можемо з цього висновувати міркуваннями відомих американських психологів М. Олчмана та П. Джордана, які у своїй праці “Добровольці – цінне джерело” зауважують, зокрема, те, що волонтерство – це свідоме, добровільна й неоплачувана діяльність на благо інших. А тому всякий, хто з відповідальністю і безкорисно трудиться, може, безумовно, називатися волонтером, працюючи у будь-якій сфері суспільного життя, де є така необхідність. Це людина, яка спроможна присвячувати свій дорогоцінний час і навички добровільній праці [8, с. 56]. Більше того, окремі дослідження вказують і на те, що люди працюють безкоштовно саме тоді, коли хочуть робити щось корисне для суспільства, те, що узгоджується із цінностями, які вони поділяють. А тому волонтерство піднімає рівень самоповаги [1, р. 627].

Конкретизуючи волонтерську активність протестантів, зайвим буде доводити, що ця діяльність була притаманна їм ще задовго не тільки до 2022 р., але й до окупації Росією Криму та частини Донецької й Луганської областей. Однак важливо наголосити, що з 2014 р. цей напрям роботи вразі активізувався і набув особливого відтінку, а 2014-2015 рр. в інформаційному просторі часто стали називати періодом піднесення волонтерського і благодійницького рухів в Україні. Так ось, підтвердженням активної участі протестантських церков у різних волонтерських організаціях як офіційних, тобто зареєстрованих у державному реєстрі, так і неофіційних – тих, що сформовані стихійно і не мають офіційного статусу, а діють як приватні особи від власного імені простежується на досить високому рівні. Відтак наведемо кілька найяскравіших прикладів такої діяльності.

У цьому контексті цікавою є оприлюднена на сторінках Інтернету інформація відомого українського волонтера М. Щербакова, який з самого початку (2014 р.) російського збройного вторгнення в Україну долучився до рядів цієї особливої і затребуваної діяльності. Аналізуючи волонтерство і благодійництво, ним наводиться середовище волонтерських проєктів, завдяки яким постраждалі мали змогу отримати різного виду допомогу. Він, зокрема,

зауважує таке: “[...] “FrontlineHelp”, “HelpUA” та “Спасемо Україну”, за підтримки небайдужих людей вже більше трьох років [2014-2017 рр. – І. Л.] надають гуманітарну та моральну допомогу дітям, пристарілим, інвалідам та переселенцям, що живуть на лінії фронту. По всій лінії розмежування протестанти відкрили 31 волонтерський центр. Побиті горем люди, серед яких 10 000 переселенців, отримали тисячі тонн гуманітарної допомоги. Волонтери відбудували 426 будинків, а 11 – збудували з нуля” [22]. Між тим, доволі цікаві факти активної волонтерської діяльності наводять у своєму дослідженні В. Любащенко. Аналізуючи сучасний стан євангельського протестантизму в Україні, зокрема, пошуки ним нової парадигми у суспільстві, вона описує це так: “Пастор п’ятидесятницької Церкви “Добра звістка” Петро Дудник під час окупації Слов’янська [2014 р. – І. Л.] вивіз 4 тис. мирних громадян, заснувавши центр для переселенців, а її віруючі евакуювали 12 тис. осіб з Дебальцевого, Донецька, Луганська, Горлівки. Протестантські родини всиновлюють сиріт і створюють дитячі будинки сімейного типу; психологи й душпастирі Всеукраїнського євангельського капеланства працюють у “гарячих точках” на сході країни” [6, с. 106]. З огляду на це, вражаючими є показники соціальної активності протестантів (євангельських християн), які наводяться у статті “Протестанти – надбання України” на сайті Асоціації “Поклик”. Зокрема зазначається, що з початком бойових дій (2014 р.) на сході України тільки у перші місяці християнські волонтери евакуювали 55000 переселенців. Відкрито понад 60 благодійних їдалень. Відновили 430 будинків та забезпечили дровами 400 домівок. Зібрали понад 4000 тонн продовольчої та 800 тонн гуманітарної допомоги. Згодом один єпископ Житомирщини відправив 120 вантажівок продовольчої та гуманітарної допомоги. Віруючі Рівненщини зібрали біля 200 вантажівок, що становить близько 5000 тонн. Центр допомоги Запоріжжя надав 300 тонн, а одна з міжнародних місій передала 2500 тонн допомоги [16].

Так ось, вищевказане дозволяє нам констатувати, що із самих початків російської збройної агресії проти України окремі протестантські конфесії проявили, напевно, неабияку активність та небайдужість у справі волонтерської діяльності, що істотно інтенсифікувало місію Церкви. А отже, засвідчують свою громадську позицію та вірність ідеалу служіння ближньому.

Доброчинність та благодійницька (харитативна) діяльність: соціально-гуманітарні виміри. Поряд з волонтерством як одним з ефективних проявів соціальної активності, сьогодні важливе місце продовжує займати доброчинність та благодійницька діяльність, маючи конкретно спрямовані сфери, напрями і види своєї роботи. Правда, як зазначає Н. Пеліванова: “Найбільш розповсюдженими формами благодійності серед українців залишаються грошові й речові пожертви, милостиня. Серед головних адресатів допомоги українців: жебраки, релігійні організації, діти з інвалідністю та тяжкими хворобами. При цьому благодійники-фізичні особи частіше надають допомогу безпосередньо тим, хто її потребує, ніж через волонтерів та осіб, що збирають кошти для інших” [13].

За визначенням українського законодавства “благодійна діяльність – добровільна особиста та/або майнова допомога для досягнення визначених цим Законом цілей, що не передбачає одержання благодійником прибутку, а також сплати будь-якої винагороди або компенсації благодійнику від імені або за дорученням бенефіціара” [10]. Очевидно, що волонтерство і благодійництво тісно переплітаються між собою, взаємодоповнюючи один одного. А тому можемо стверджувати, що волонтерська діяльність є свого роду формою

благодійної діяльності. Хай там як, однак між ними усе-таки є певні відмінності. Вони простежується в тому, що волонтерство здебільшого спрямоване на реалізацію акцій соціальної дії, тоді як благодійність передбачає збір матеріальних чи фінансових ресурсів та їх розподіл між тими, хто цього потребує. Ось як цю різницю бачить С. Чолій: “На відміну від волонтерства, благодійництво має більший зв’язок із реальними грошима, оскільки пожертви зазвичай є грошовими. Водночас воно також належить до просоціальної економічної активності, оскільки скероване на благо людей, які потребують допомоги. Головною відмінністю цих двох видів активності є те, що за благодійництва люди жертвують кошти, а за волонтерства – власний час і працю” [21, с. 287-288]. Крім того, дослідниця влучно підмічає, з чим ми повністю погоджуємося: “Поняттям, що об’єднує волонтерство та благодійництво є альтруїзм” [21, с. 284].

Торкаючись благодійних аспектів, досить вагомою в цьому контексті є поширена в протестантизмі переконлива позиція, що “благодійність відповідно до настанов Ісуса Христа ґрунтується не на наявності надлишку, а на готовності служити комусь, віддаючись повністю, готовності жертвувати собою заради інших, заради Бога і ближніх” [7, с. 23]. А тому можемо стверджувати, що саме це в багатьох випадках суттєво й відрізняє харитативну діяльність протестантських церков від, наприклад, світських благодійників та їх діяльності. Більше того, такі підходи, як відомо, вже глибоко укорінені в християнській світоглядній системі, є частиною її богослов’я, переконань та світобачення. Цікавими, з огляду на це, є міркування Є. Буги, який досліджуючи соціальні доктрини протестантизму в контексті соціокультурних перетворень українського суспільства, зокрема, висвітлюючи соціальне служіння християн-баптистів зауважує, що вони: “[...] дотримуються новозавітного принципу – завжди вірно служити суспільству, незалежно від соціального стану. Вірянам пропонується, щоб вони брали активну участь у соціальному служінні, використовуючи свої дари й таланти для блага суспільства й народу. [...] Основні напрями соціального служіння Церкви визначаються тим колом соціальних проблем, які окреслені Святим Письмом: нагодувати голодних, напоїти спраглих, одягти роздягнених, відвідувати хворих, приходити до ув’язнених, піклуватися про вдів і сиріт, навчити тих, кому бракує знань, утішити страждальців” [2, с. 37].

Сьогодні, як ніколи, ставлення до благодійництва стало важливим чинником єдності українського народу, що допомагає долати кризові явища в різних галузях. А тому, в умовах сучасних викликів поважне місце у справі доброчинства відводиться благодійним організаціям (фондам), які відіграють вагому роль в акумуляції людських та фінансових ресурсів, спрямованих для вирішення різних соціально значущих завдань. Відтак говорячи про інститути благодійництва в протестантизмі, можемо з упевненістю стверджувати, що вони, насправду, займають одне з провідних місць у контексті конструктивних моделей соціальної активності, поряд з низкою інших таких організацій в Україні. Їх, насправді, є доволі велика кількість, а тому наведемо, для прикладу, кілька найпрогресивніших, на наш погляд, серед такого виду інститутів.

Благодійний фонд “Адвентистське агентство допомоги та розвитку в Україні” – представництво міжнародної суспільної благодійної організації ADRA (Adventist Development and Relief Agency), яке здійснює свою діяльність у понад 130 країнах світу, маючи консультативний статус при Економічній і соціальній раді ООН. Керівним органом ADRA Ukraine (офіційно зареєстрована 21 лютого 1993 року) є опікунська рада, до якої входять представники Української Уніонної

Конференції Церкви АСД з усіх регіонів. Відтак їх головним завданням (місією) є підтримка найуразливіших верств населення, допомога нужденним та стражденним людям у подоланні складних життєвих обставин (малозабезпеченим, неповносправним, багатодітним сім'ям, дітям-сиротам, людям, які мають хронічні захворювання, самотнім людям похилого віку), зокрема, які постраждали в результаті природних лих або соціальних катастроф. Пріоритетним для них, зрозуміла річ, є також поширення ідеї християнської любові та милосердя до ближнього серед людей. Тут вважаємо за необхідне виокремити і основні засадничі принципи цієї організації, такі як милосердя, своєчасності, пріоритетності, партнерства та рівності. Щодо останнього, то цей принцип, на нашу думку, заслуговує особливої уваги, адже основне його завдання – надання допомоги усім нужденним, незалежно від їх ідейних чи політичних переконань, віросповідання, статі, національності, раси тощо.

Показовим є й те, що з початком воєнних злочинів Росії на Донбасі всі зусилля ADRA Ukraine спрямовувалися на допомогу внутрішньо переміщеним особам та місцевому населенню, яке постраждало [3]. Поряд з цим, виокремимо й низку значущих проєктів, що успішно реалізуються сьогодні фондом спільно з партнерами. Деякі з них: “Допомога мешканцям Дніпропетровської, Донецької, Київської та Харківської областей” – за підтримки Гуманітарного фонду для України в структурі ООН з координації гуманітарних справ; “Проєкт багатоцільової допомоги” – за сприяння Міністерства закордонних справ Німеччини (German Federal Foreign Office) та німецького представництва ADRA; “Проєкт допомоги для людей, які постраждали від воєнного конфлікту в Україні” – за підтримки Canadian Foodgrain Bank; “Екстрена продовольча допомога постраждалому населенню України” – за підтримки Всесвітньої продовольчої програми ООН та ADRA Ukraine; “Надання продуктової та непродовольчої допомоги жителям України, які постраждали від війни (Japan Platform)” – за підтримки представництва ADRA в Японії; “Забезпечення населення доступом до води в с. Федорівка Одеської області” і “Надання інвалідних візків особам з інвалідністю” – за підтримки Церкви Ісуса Христа Святих останніх днів; “Забезпечення генераторами для потреб вразливих категорій населення України” – проєкт від представництва від ADRA в Німеччині, Польщі, Кореї та Чехії; “Рятувальна евакуація, допомога та захист” – проєкт від Міжнародної гуманітарної допомоги (ІНА) та уряду Канади; “Забезпечення спальними мішками прифронтових регіонів та ВПО” – за підтримки KOA Corporation; “Забезпечення українських лікарень медичним обладнанням” – за підтримки Airlink [11] та ін.

Виходячи з вищевикресленого, доречними тут будуть і деякі міркування щодо такої потужної благодійної діяльності ADRA Ukraine. Так, уже нами згадуваний волонтер М. Щербаков у одному зі своїх дописів констатує, що з початком воєнних дій на сході України, впродовж 2014-2017 ., ця благодійна організація разом з партнерами зуміла зібрати понад 12 млн доларів допомоги населенню, яке постраждало від війни [22]. Відтак на сайті фонду ми знаходимо й таку інформацію: “[...] з початку Євромайдану і збройного конфлікту на Донбасі в 2014 році ADRA Ukraine надала допомогу понад 950 000 особам у 15 регіонах України (станом на 2016 рік)” [11]. Зрозуміла річ, що сьогодні ця цифра сягає більше мільйона осіб. Крім того, про потужну активність цього фонду у своєму дослідженні зауважує й В. Куриляк. Ось як це описує дослідниця: “Агентство надає масштабну, екстрену, тимчасову допомогу в кризових ситуаціях (у зонах військових конфліктів, під час стихійних лих і катастроф), крім того,

докладає зусиль для розвитку тих регіонів, які потребують такої допомоги” [5, с. 10]. Отже, як бачимо, благодійна діяльність цього фонду набула на сьогодні, напевно, потужного розмаху, ставши ефективним “містком” та міцною опорою для багатьох нужденних людей. Більше того, діяльність ADRA Ukraine чітко підтверджується основними принципами, які закладені в Соціальній доктрині АСД.

Благодійний фонд “Світло Реформації” – заснований членами *церкви ЄХБ* та співпрацює із благодійниками декількох країн Західної Європи. Як знаходимо на офіційному сайті фонду в рубриці “Про нас”, він “[...] створений, щоб полегшити життя найменш захищеним українцям – дітям, інвалідам, літнім людям, малезабезпеченим та безробітним громадянам, багатодітним та неповним сім’ям. Наша організація є сполучною ланкою між тими, хто потребує допомоги і тими, хто має можливість допомогти, тим самим, змінюючи майбутнє і породжуючи ланцюгову реакцію, яка істотно покращує життя тисяч людей в Україні” [9]. Відтак його мета визначається такими основними напрямками діяльності: надання гуманітарної допомоги сім’ям, які опинилися у складних життєвих обставинах, малозабезпеченим верствам населення, навчальним, медичним та соціальним закладам, церквам тощо. Наразі дуже важливим є те, що з початком воєнної кампанії Кремля проти України до основних функцій роботи фонду добавилися ще кілька важливих напрямів, а саме: надання гуманітарної допомоги людям, які постраждали від війни, забезпечення центрів прийому біженців усім необхідним, евакуація людей на безпечні території України і за її межами тощо.

Між тим, незважаючи на широкий спектр благодійництва цього фонду, виокремимо деяку його діяльність саме в умовах війни. Так ось, його масштаб роботи виглядає наступним чином. Оскільки велика кількість людей з тих чи інших причин (не можуть виїжджати через ризик бути розстріляними окупантами, не можуть покинути своїх рідних, які хворіють і є не транспортабельні) залишилися в містах та селах, що знаходяться під постійними обстрілами, для них, як повідомляється командою “Світло Реформації”, щотижня відвантажуються декілька машин з продуктами харчування, медикаментами, теплим одягом, ковдрами, засобами гігієни, електроприладами, обігрівачами тощо. Це, зокрема, в міста східної, південної та центральної частин України (Харків, Черкаси, Запоріжжя, Одеса, Миколаїв, Херсон, а також в окремі населені пункти Донбасу та ін.). Також гуманітарна допомога часто направляється і для тих, хто повернувся на деокуповані території та відбудовує свої зруйновані війною домівки. Це переважно в регіони Сумщини, Харківщини, Чернігівщини та Київщини. Крім того, команда фонду переправляє благодійну допомогу і в області, які приймають біженців зі східних, південних та північних регіонів України, втративши своє житло, роботу, стабільний заробіток та потребують відповідної підтримки [9].

У рамках нашого дослідження наведемо ще одну, не менш активну на сьогодні благодійну організацію, яка ставить перед собою дуже схожі до інших таких інститутів завдання, однак має дещо інші підходи та принципи організації. Мова йде про благодійний фонд “Християнська служба порятунку” (далі – ХСП). Як свідчать джерела, ця організація започаткувалася на основі служіння спільноти Віднови у Святому Дусі “Мараната” (“Мараната” належить до всесвітнього католицького руху Віднови у Святому Дусі, який Папа Іван Павло II назвав “знаком надії” для всіх людей. “Віднова у Святому Дусі” в Католицькій Церкві відома також як Католицька Харизматична Віднова і не є одноманітним

рухом у світовому масштабі. На відміну від більшості рухів, він не має одного засновника або групи засновників, не має також і списку членів. Це – дуже різноманітне об'єднання осіб і груп, які здійснюють різні види діяльності, часто незалежно одна від одної, на різних етапах розвитку і з різними акцентами. Ці особи і групи об'єднує одне і те ж досвідчення. Сила Святого Духу чинить глибоке преображення людського життя, змінюючи багато його аспектів. Це виражається через прагнення служити іншим і давати свідчення” (див. <https://www.karuscyny.kyiv.ua/parafia/communities /maranata>) під час Революції Гідності, об'єднавши навколо себе міжконфесійну групу християнських служителів-місіонерів, які у свою чергу ініціювали та координували спільне служіння. Їх основне завдання полягало в підтримці людей, які стояли на Майдані, забезпеченні спільного молитовного простору, мінімізації проблем, що виникали у місцях громадського протистояння та ін. Відтак з початком гібридної війни на сході України і анексією Криму Мараната вливається в лоно капеланського та християнського волонтерських рухів, активно включаючись разом зі служителями інших київських католицьких харизматичних спільнот і капеланів зі складу Міжконфесійного батальйону військових капеланів до здійснення пастирського служіння на всіх ділянках фронту (налічувалося більше 100 капеланів шести християнських конфесій і деномінацій) [15].

Так, на основі спільних зусиль у грудні 2015 р. таке широке екуменічне служіння, що й досі супроводжується та поєднується з молитовною підтримкою, євангелізацією та пастирською опікою, отримує назву “Християнська служба порятунку”. До речі, така назва з'явилася невипадково – за аналогією з державною службою надзвичайних ситуацій, звичайно, з акцентом на те, що цю службу несуть християни. Разом з цим, “На старті служіння у ХСП домінували капелани, психологи, парамедики та рятувальники, здатні служити військовим та цивільному населенню на лінії розмежування та на прифронтових територіях, розбирати завали, здійснювати медичну евакуацію, доставляти гуманітарні вантажі та виконувати іншу польову роботу” [14]. Крім того важливо підкреслити, що ця служба представлена служителями різних конфесій, зокрема: римо-католиками, греко-католиками, православними, баптистами, п'ятидесятниками, месіанськими юдеями, протестантами-харизматами, реформатами, лютеранами. Так ось, як стає очевидним, специфіка цієї організації полягає в тому, що вона відкрита для участі християн усіх конфесій та деномінацій. Правда, центральна база ХСП знаходиться у Києві на території саме римсько-католицької парафії [15]. Враховуючи складні умови часу, першочерговою її метою стає сприяння у наданні всебічної практичної (духовної, психологічної, навчальної, соціальної, гуманітарної, консультативної, правозахисної, освітньої, інформаційної) допомоги військовослужбовцям і цивільному населенню, людям, які постраждали внаслідок війни, стихійних лих, екологічних та техногенних катастроф, інших надзвичайних ситуацій та екстремальних обставин.

Не менш важливо й те, що на основі цього благодійного фонду створені спеціалізовані структурні підрозділи, які для збереження та реалізації поставлених вкрай важливих завдань на організаційному рівні постійно адаптуються у залежності до вимог часу. Наведемо окремі з них. Місійні підрозділи: Корпус військових капеланів, Центр соціальної адаптації військовослужбовців, ветеранів та їх родин, Центр соціального лідерства, Християнська соціальна платформа, Соціо-Місіонерський корпус, Християнський миротворчий корпус, Християнські корпуси – Зцілення,

Благовістя, Заступництва. Фронтові місії: ХСП-Центри – “Маріуполь”, “Бахмут”, “Авдіївка”, “Мар’їнка”, “Старобільськ”. Місійні платформи: Медіа-служіння “Християнська соціальна платформа”, Ініціатива “Християнська суспільна платформа”, Формаційна платформа “Гора пророка”, Християнський рух “Гладіатори життя”, Місійна платформа “Небесний Єрусалим”, Молитовна платформа “Праця Давида”, Освітня платформа “Соціально-місіонерська школа”, Платформа “Молитовний щит”. Місійні програми: Програма проведення операцій для людей війни, програми – “Добрий господар”, “Естафета добра та благополуччя”, “Щаслива і міцна сім’я”, “Християнська апостольська місія в сучасному світі” тощо. Більше того, як зауважує співзасновник і програмний координатор фонду А. Оленчик: “Зараз [станом на кінець 2022 р. – І.Л.] служителями ХСП є понад 400 християн з десяти конфесій і деномінацій – капелани, миротворці, євангелісти, молитовники, соціо-місіонери. [...] Підрозділи ХСП сьогодні присутні в Україні, Польщі та Литві, а служінням Молитовного Щита охоплені служителі з 16 країн. Діяльність ХСП здійснюється у чотирьох просторах – духовному, місіонерському, соціальному та суспільному” [14].

Так ось, для нас очевидно, що саме й про це – таку потужну, без перебільшення, соціальну активність релігійних організацій в умовах війни, зокрема, протестантських доволі прозоро та чітко говорить відома українська релігієзнавиця, віце-президентка Української Асоціації Релігієзнавців (УАР) Л. Филипович. Під час круглого столу “Релігійна свобода в умовах агресії РФ проти України: експерти про досвід 2014-2022 років” професорка, коментуючи гуманітарну роботу релігійних спільнот саме в Чернівецькій області, зазначає таке: “В умовах військової та інформаційної агресії Росії проти України релігійні організації активно включилися в доставку гуманітарної допомоги, вивезення людей із територій воєнних дій, окупованих міст і селищ. Створені регіональні штаби допомоги, гарячі лінії; молитовні будинки перетворилися на місця тимчасового проживання переселенців. Родини віруючих беруть до себе переселенців, надають житло та їжу, демонструючи невидану солідарність. Велика допомога релігійних організацій у переправленні людей до безпечних місць за кордоном. Незважаючи на те, що відсутні міжконфесійні координаційні центри з надання допомоги, усі Церкви допомагають одна одній, ніхто не ділить постраждалих за конфесійною ознакою. Молитва і соціальна активність в часи війни надзвичайно вирости, всюди моляться за мир і перемогу в Україні” [12]. А це у свою чергу свідчить про те, на чому ще в 2008 році акцентував увагу відомий український дослідник П. Яроцький: “Соціогуманітарна діяльність, яка характерна для всіх пізньопротестантських конфесій, корегує “вертикальне богослов’я” в бік його горизонталізації; відбувається зміщення акцентів з культової практики, зокрема хіліастично-есхатологічного вчення, на гуманітарну, освітню, реабілітаційну сферу” [23, с. 330]. З цього можемо висновувати, що сьогодні добротність та благодійницька діяльність як світська, так і християнська стають пріоритетними напрямками соціальної активності, що, безумовно, сприяють не тільки у вирішенні нагальних проблем, пов’язаних із соціальним захистом, а й, насамперед, солідують українське суспільство. Щодо конкретно внутрішньо-церковного виміру благодійно-гуманітарної протестантської діяльності, то він демонструє на сьогодні доволі вдалий підхід вдосконалення організаційної сутності соціальної діяльності.

Висновки. Отже, сьогодні активна участь конфесій у вирішенні надскладних соціальних і моральних питань суспільства, зосередження уваги на

соціальному служінні, активно-громадська, християнсько-патріотична, соціально-відповідальна позиції церкви – це потужні меседжі, головні напрями і способи соціалізації церкви, що сприяє, у свою чергу, виходу за межі вузько-церковного й конфесійного служіння та входження у активне громадське життя, привносячи християнські цінності в різні сфери людського буття. Поряд з цим, усвідомлюючи усю складність та проблемність в умовах російської збройної агресії проти України, важливо розуміти, що сьогодні кожен з нас – чи то протестант, чи православний, чи католик, покликаний охороняти кордони своєї Батьківщини, мужньо відстоювати, всіма можливими способами, її територіальну цілісність та бути постійно на сторожі перед серйозними викликами – заради спокою, справедливого миру, свободної волі та перемоги багатостраждального українського народу. А тому, ми твердо переконані, що завдяки мужнім воїнам, виваженим і мудрим рішенням та спільними зусиллями Держави та Церкви Україна однозначно здобути перемогу, адже кожного дня, щогодини виборює право бути суверенною, єдиною та міцною державою.

Список використаних джерел:

1. Schie, S, Guentert, S, Wehner, T & Oostlander J 2012, 'Work engagement and autonomous motivation of volunteers: the impact of work design and organisational practices', *International Journal of Psychology*, Vol. 47. Supp. 1, pp. 627-628.
2. Буга, Є 2013, 'Соціальні доктрини протестантизму в контексті соціокультурних перетворень українського суспільства', *Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу 'Києво-Могилянська академія'*, Сер.: Соціологія, № 213, с. 35-40. Доступно: <http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npchdusoc_2013_225_213_9>. [25 Липень 2023].
3. Вільна онлайн-енциклопедія "Вікіпедія" 2023, *Адвентистське агентство допомоги та розвитку в Україні*. Доступно: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Адвентистське_агентство_допомоги_та_розвитку_в_Україні>. [24 Липень 2023].
4. Колесник, О 2022, 'Волонтерські організації, які зараз працюють в Україні. Як їм допомогти?'. *Товариство з обмеженою відповідальністю "Файненс.юа" – незалежний фінансовий портал*. Доступно: <<https://finance.ua/ua/saving/volonterskie-organizacii-v-ukraine>>. [24 Липень 2023].
5. Куриляк, В 2021, 'Соціальне вчення та практики церкви Адвентистів сьомого дня в Україні', *Вісник НТУУ 'КПІ' Політологія. Соціологія. Право*, № 4 (48), с. 6-15. Доступно: <<http://visnyk-psp.kpi.ua/article/view/232666>>. [23 Липень 2023].
6. Любащенко, В 2020, 'Євангельський протестантизм в Україні: пошуки нової парадигми Церкви', *Історія релігій в Україні: актуальні питання*. Вип. 30, с. 100–109. Доступно: <<http://religio.org.ua/index.php/religio-actual-issues/article/view/586/585>>. [1 Серпень 2023].
7. Меренков, Г 2019, 'Харитативна діяльність пізньопротестантських церков в Україні: тенденції розвитку', *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського*. Сер.: Історичні науки, № 3, С. 22-28. Доступно: <http://www.hist.vernadskyjournals.in.ua/journals/2019/3_2019/6.pdf>. [26 Липень 2023].
8. Олчман, М & Джордан, П 1997, 'Доброчинність – цінне джерело', Університет Д. Хопкінса, 119 с.
9. Офіційна веб-сторінка благодійного фонду 'Світло Реформації' 2023, *Благодійний фонд 'Світло Реформації'. Про нас. Напрямки діяльності*. Доступно: <<https://svitlo-reformatsii.com.ua/>>. [22 Липень 2023].
10. Офіційний вебпортал парламенту України 2022, *Закон України про благодійну діяльність та благодійні організації*. Доступно: <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5073-17>>. [26 Липень 2023].

11. Офіційний сайт благодійної організації ADRA Ukraine 2023, *Благодійна організація АДРА Україна*. Доступно: <<https://www.adra.ua/contact/>>. [23 Липень 2023].
12. Офіційний сайт Державної служби України з етнополітики та свободи совісті 2022, *Релігійна свобода в умовах агресії РФ проти України: експерти про досвід 2014-2022 рр.* Доступно: <<https://dess.gov.ua/roundtable-18-march-2022/>>. [20 Липень 2023].
13. Офіційний сайт Національного інституту стратегічних досліджень “НІСД” 2019, *Розвиток благодійності в Україні*. Доступно: <<https://niss.gov.ua/doslidzhennya/gromadyanske-suspilstvo/rozvitok-blagodiynosti-v-ukraini>>. [4 Серпень 2023].
14. Офіційний сайт проєкту служіння ‘Східноєвропейська реформація’ – Християни для України 2022, Андрій Оленчик: *‘Ми входимо в каскад подій, розглядати які варто через есхатологічну призму’*. Інтерв’ю із засновником та координатором Християнської Служби Порятунку. Доступно: <<https://c4u.org.ua/andrij-olenchuk-my-vhodimo-v-kaskad-podij-rozglyadaty-yaki-var-to-cherez-eschatologichnu-pryzmu/>>. [20 Липень 2023].
15. Офіційний сайт Християнської Служби Порятунку 2023, *Про Християнську Службу Порятунку. Хто ми*. Доступно: <<http://crs-center.org/pro-hrystyiansku-sluzhbu-poryatunku/hto-my/>>. [22 Липень 2023].
16. Офіційний сайт Асоціації “Поклик” 2023, *Протестанти – надбання України*. Доступно: <<https://poklik.org/projects/protestanty-nadbannya-ukrayiny/>>. [3 Серпень 2023].
17. Цимбалюк, Н & Лазаренко, І 2021, ‘Соціальне служіння церков як провайдер практик соціальної допомоги’, *Вісник НТУУ ‘КПІ’ Політологія. Соціологія. Право*, № 2 (50), с. 39-45. Доступно: <<http://socio-journal.kpi.kiev.ua/archive/2021/2/8.pdf>>. [28 Липень 2023].
18. Черенков, М 2008, ‘Європейська реформація та український євангельський протестантизм : генетико-типологічна спорідненість і національно-ідентифікаційні виміри сучасності’. *Монографія*, Київ: *Духовне відродження*, 566 с.
19. Черенков, М 2008, ‘Перспектива розвитку євангельського протестантизму в українському соціумі’, *Українське релігієзнавство*, № 48, с. 215-229. Доступно: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/40142/2008_48_15.pdf?sequence=1>. [28 Липень 2023].
20. Черенков, М 2014, ‘Церква в умовах війни. Позиція протестантів’, *Релігійно-інформаційна служба України “RISU”*. Доступно: <https://risu.ua/cerkva-v-umovah-viyni-poziciya-protestantiv_n107213>. [29 Липень 2023].
21. Чолій, С 2021, ‘Волонтерство та благодійність як види просоціальної економічної активності’, *Вісник Львівського університету. Сер.: Психологічні науки*, Вип. 9, с. 284-290. Доступно: <http://psy-visnyk.lnu.lviv.ua/archive/9_2021/38.pdf>. [25 Липень 2023].
22. Щербаков, В 2017, ‘Волонтерський рух. Україна...’. *Офіційний сайт Асоціації “Поклик”*. Доступно: <<https://poklik.org/volonterskyj-ruh-ukrayina/>>. [2 Серпень 2023].
23. Яроцький, П 2008, ‘Стан пізньопротестантських конфесій’, *Українське релігієзнавство*, № 46, с. 302-331.

References:

1. Schie, S, Guentert, S, Wehner, T & Oostlander J 2012, ‘Work engagement and autonomous motivation of volunteers: the impact of work design and organisational practices’, *International Journal of Psychology*, Vol. 47. Supp. 1, pp. 627-628.
2. Buha, Ye 2013, ‘Sotsialni doktryny protestantyzmu v konteksti sotsiokulturnykh peretvoren ukrainskoho suspilstva (Social doctrines of Protestantism in the context of sociocultural transformations of Ukrainian society)’. *Naukovi pratsi Chornomorskoho derzhavnoho universytetu imeni Petra Mohyly kompleksu ‘Kyievo-Mohylianska akademiia’*. Ser.: Sotsiologhiia, № 213, s. 35-40. Dostupno: <http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npchdusoc_2013_225_213_9>. [25 Липень 2023].

3. Vilna onlain-entsyklopediia "Vikipediia" 2023, *Adventystske ahentstvo dopomohy ta rozvytku v Ukraini (Adventist Development and Relief Agency Ukraine)*. Dostupno: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Адвентистське_агентство_допомоги_та_розвитку_в_Україні>. [24 Lypen 2023].
4. Kolesnyk, O 2022, 'Volonterski orhanizatsii, yaki zaraz pratsiuiut v Ukraini. Yak yim dopomohty? (Volunteer organizations currently operating in Ukraine. How to help them?)'. Tovarystvo z obmezhenoiu vidpovidalnistiu «Fainens.iua» – nezalezhnyi finansovyi portal. Dostupno: <<https://finance.ua/ua/saving/volonterskie-organizacii-v-ukraine>>. [24 Lypen 2023].
5. Kuryliak, V 2021, 'Sotsialne vchennia ta praktyky tserkvy Adventystiv somoho dnia v Ukraini (Social teachings and practices of the Seventh-day Adventist Church in Ukraine)', *Visnyk NTUU 'KPI' Politolohiia. Sotsiolohiia. Pravo*, № 4 (48), s. 6-15. Dostupno: <<http://visnyk-psp.kpi.ua/article/view/232666>>. [23 Lypen 2023].
6. Liubashchenko, V 2020, 'Yevanhelskyi protestantyzm v Ukraini: poshuky novoi paradyhmy Tserkvy (Evangelical Protestantism in Ukraine: searching for a new Church paradigm)', *Istoriia relihii v Ukraini: aktualni pytannia*, Vyp. 30, s. 100–109. Dostupno: <<http://religio.org.ua/index.php/religio-actual-issues/article/view/586/585>>. [1 Serpen 2023].
7. Mierienkov, H 2019, 'Kharytatyvna diialnist piznoprotestantskykh tserkov v Ukraini: tendentsii rozvytku (Charitable activity of Next Protestant Church in Ukraine: trends of development)', *Vcheni zapysky TNU imeni V.I. Vernadskoho. Ser.: Istorychni nauky*, № 3, S. 22-28. Dostupno: <http://www.hist.vernadskyjournals.in.ua/journals/2019/3_2019/6.pdf>. [26 Lypen 2023].
8. Olchman, M & Dzhordan, P 1997, 'Dobrochynnist – tsinne dzherelo (Volunteers are a valuable source)', *Universytet D. Khopkinsa*, 119 s.
9. Ofitsiina veb-storinka blahodiinoho fondu 'Svitlo Reformatsii' 2023, *Blahodiinyi fond 'Svitlo Reformatsii'. Pro nas. Napriamky diialnosti. (Charitable Foundation 'The Light of the Reformation'. About Us. Directions of Activity)*. Dostupno: <<https://svitlo-reformatsii.com.ua/>>. [22 Lypen 2023].
10. Ofitsiinyi vebportal parlamentu Ukrainy 2022, *Zakon Ukrainy pro blahodiinu diialnist ta blahodiini orhanizatsii (Law of Ukraine 'On Charity Works and Charitable Organizations')*. Dostupno: <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5073-17>>. [26 Lypen 2023].
11. Ofitsiinyi sait blahodiinoy orhanizatsii ADRA Ukraine 2023, *Blahodiina orhanizatsiia ADRA Ukraina (The charitable organization ADRA Ukraine)*. Dostupno: <<https://www.adra.ua/contact/>>. [23 Lypen 2023].
12. Ofitsiinyi sait Derzhavnoi sluzhby Ukrainy z etnopolityky ta svobody sovisti 2022, *Relihiina svoboda v umovakh ahresii rf proty Ukrainy: eksperty pro dosvid 2014-2022 rr. (Religious freedom in the context of Russia's aggression against Ukraine: experts on the experience of 2014-2022)*. Dostupno: <<https://dess.gov.ua/roundtable-18-march-2022/>>. [20 Lypen 2023].
13. Ofitsiinyi sait Natsionalnogo instytutu stratehichnykh doslidzhen "NISD" 2019, *Rozvytok blahodiynosti v Ukraini (Development of charity in Ukraine)*. Dostupno: <<https://niss.gov.ua/doslidzhennya/gromadyanske-suspilstvo/rozvitok-blagodiynosti-v-ukraini>>. [4 Serpen 2023].
14. Ofitsiinyi sait proiektu sluzhinnia 'Skhidnoievropeiska reformatsiia' – Khrystyiany dlia Ukrainy 2022, Andrii Olenchuk: 'My vkhodymo v kaskad podii, rozghliadaty yaki varto cherez eshatolohichnu pryzmu'. Interviu iz zasnovnykom ta koordynatorom Khrystyianskoi Sluzhby Poriatunku (Andrii Olenchuk: 'We are entering a cascade of events that should be considered through an eschatological prism'. Interview with the founder and coordinator of the Christian Rescue Service). Dostupno: <<https://c4u.org.ua/andrij-olenchuk-my-vhodymo-v-kaskad-podij-rozglyadaty-yaki-varto-cherez-eshatologichnu-pryzmu/>>. [20 Lypen 2023].

15. Ofitsiyni sait Khrystyianskoi Sluzhby Poriatunku 2023, *Pro Khrystyiansku Sluzhbu Poriatunku. Khto my (About Christian Rescue Service. Who we are)*. Dostupno: <<http://crs-center.org/pro-hrystyyansku-sluzhbu-poryatunku/hto-my/>>. [22 Lypen 2023].
16. Ofitsiyni saiti Asotsiatsii "Poklyk" 2023, *Protestanty – nadbannia Ukrainy (Protestants are Ukraine's treasure)*. Dostupno: <<https://poklik.org/projects/protestanty-nadbannya-ukrayiny/>>. [3 Serpen 2023].
17. Tsymbaliuk, N & Lazarenko, I 2021, 'Sotsialne sluzhinnia tserkov yak provaidier praktyk sotsialnoi dopomohy (Social service of churches as a provider of social assistance practices)', *Visnyk NTUU 'KPI' Politolohiia. Sotsiolohiia. Pravo*, № 2 (50), s. 39-45. Dostupno: <<http://socio-journal.kpi.kiev.ua/archive/2021/2/8.pdf>>. [28 Lypen 2023].
18. Cherenkov, M 2008, 'Yevropeiska reformatyia ta ukrainskyi yevanhelskyi protestantyzm: henetyko-typolohichna sporidnenist i natsionalno-identyfikatsiini vymiry suchasnosti (European Reformation and Ukrainian Evangelical Protestantism: genetic-typological kinship and national-identification dimensions of modernity)'. Monohrafiia, Kyiv: Dukhovne vidrozhennia, 566 s.
19. Cherenkov, M 2008, 'Perspektyva rozvytku yevanhelskoho protestantyzmu v ukrainskomu sotsiumi (Prospects for the development of Evangelical Protestantism in the Ukrainian society)', *Ukrainske relihiieznaustvo*, № 48, s. 215-229. Dostupno: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/40142/2008_48_15.pdf?sequence=1>. [28 Lypen 2023].
20. Cherenkov, M 2014, 'Tserkva v umovakh viiny. Pozytsiia protestantiv (The Church in the time of war. The position of Protestants)', *Relihiino-informatsiina sluzhba Ukrainy "RISU"*. Dostupno: <https://risu.ua/cerkva-v-umovah-viyni-poziciya-protestantiv_n107213>. [29 Lypen 2023].
21. Choli, S 2021, 'Volonterstvo ta blahodiinist yak vydy prosotsialnoi ekonomichnoi aktyvnosti (Volunteering and charity as types of prosocial economic activity)', *Visnyk Lvivskoho universytetu. Ser.: Psykholohichni nauky*, Vyp. 9, s. 284-290. Dostupno: <http://psy-visnyk.lnu.lviv.ua/archive/9_2021/38.pdf>. [25 Lypen 2023].
22. Shcherbakov, V 2017, 'Volonterskyi rukh. Ukraina... (Volunteer movement. Ukraine...)', *Ofitsiyni saiti Asotsiatsii "Poklyk"*. Dostupno: <<https://poklik.org/volonterskyj-ruh-ukrayina/>>. [2 Serpen 2023].
23. Yarotskyi, P 2008, 'Stan piznoprotestantskykh konfesii (The state of Next Protestant confessions)', *Ukrainske relihiieznaustvo*, № 46, s. 302-331.

DOI 10.33930/ed.2019.5007.45(7-9)-10

УДК 2-67-1-9"19/20"

БОГОСЛОВСЬКЕ ОКРЕСЛЕННЯ ЕКУМЕНІЧНОЇ ПАРАДИГМИ ТА ЦІННІСНИЙ СПЕКТР МІЖКОНФЕСІЙНИХ СУСПІЛЬНИХ ПРАКТИК

THEOLOGICAL DEFINITION OF THE ECUMENICAL PARADIGM AND THE VALUE SPECTRUM OF INTERFAITH SOCIAL PRACTICES

С. В. Васкул

Актуальність теми дослідження. З огляду на поліконфесійну ситуацію в християнському середовищі, виникає потреба компаративного аналізу теологічних підстав екуменічної концепції в цілому, перегляду передумови та причини активізації екуменічних віянь серед християн, його функціональний

Urgency of the research. Given the multi-confessional situation in the Christian environment, there is a need for a comparative analysis of the theological foundations of the ecumenical concept as a whole, a review of the prerequisites and reasons for the activation of ecumenical trends among Christians, and its functional

аспект консолідації зусиль.

Постановка проблеми. Богословські підстави єкуменічної парадигми, котрі були сформовані протестантськими, католицькими та православними богословами потребують об'єктивного аналізу, також зокрема і в позитивних наслідках реалізації єкуменічної парадигми у соціальній сфері, їхнє суспільне значення, а також їхня оцінка богословами та дослідниками.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Богословські інтенції та практичні ініціативи єкуменізму православної церкви є в фокусі дослідницької уваги Ю. Корнійчук [14, 15]. Роль соціального вчення православ'я для становлення громадянського суспільства в нашій країні в своїх роботах аналізує Р. Процюк [19]. Аналізом проблематики єкуменізму, як постсекулярної парадигми займалися такі вітчизняні дослідники як С. Кияк, П. Яроцький, В. Єленський, О. Кисельов.

Постановка завдання. З огляду на недостатню висвітленість проблематики єкуменічних зусиль, як відповіді християн на виклики сучасного глобального суспільства, виникає потреба критичного та об'єктивного аналізу єкуменічної концепції в цілому, а також в площині суспільних практик.

Виклад основного матеріалу. Єкуменізм як явище зароджується в християнському середовищі і своєю першочерговою метою має відновлення єдності найперше між християнськими конфесіями. Важливою складовою єкуменічної діяльності, котру виокремлюють дослідники, є соціальний вимір єкуменізму, наслідки якого набагато легше охарактеризувати у суспільній площині. Варто зауважити, що даний вимір є важливим, з огляду на те, що існує велика кількість прихильників єкуменічного руху, котрі стверджують, що ефективність будування єкуменічного діалогу та досягнення згоди у богословських питаннях великою мірою визначається соціальною єдністю, розвитком співпраці у соціальному напрямку. Перенесення акцентів своєї єкуменічної діяльності християнськими конфесіями у сферу соціального служіння, як наслідок конфронтації із труднощами, котрі виникли при богословсько-

aspect of consolidation of efforts.

Target setting. Analytical description of the theological foundations of the formation of the ecumenical paradigm, which were formed by Protestant, Catholic and Orthodox theologians. The positive consequences of the implementation of the ecumenical paradigm in the social sphere, their social significance, as well as their assessment by theologians and researchers are characterized.

Actual scientific researches and issues analysis. The theological intentions and practical initiatives of ecumenism of the Orthodox Church are the focus of Yu. Korniychuk's research attention [17, 18]. R. Protsyuk [19] analyzes the role of the social teaching of Orthodoxy in the formation of civil society in our country. Such domestic researchers as S. Kiyak, P. Yarotskyi, V. Yelenskyi, and O. Kiselyov were engaged in the analysis of the problems of ecumenism as a post-secular paradigm.

The research objective. Given the lack of coverage of the issue of ecumenical efforts as a Christian response to the challenges of modern global society, there is a need for a critical and objective analysis of the ecumenical concept as a whole, as well as in the realm of social practices.

The statement of basic materials. Ecumenism as a phenomenon originates in the Christian environment and its primary goal is to restore unity, first of all, between Christian denominations. An important component of ecumenical activity, which researchers single out, is the social dimension of ecumenism, the consequences of which are much easier to characterize in the social plane. It is worth noting that this dimension is important, given the fact that there are a large number of supporters of the ecumenical movement, who claim that the effectiveness of building ecumenical dialogue and achieving agreement in theological matters is largely determined by social unity, the development of cooperation in a social direction. The transfer of the emphasis of their ecumenical activity by Christian denominations to the sphere of social service, as a result of the confrontation with the difficulties that arose during the theological and dogmatic

догматичному діалогуванні, створили сприятливе середовище для формування видимого образу християнської єдності, що є одним із магістральних елементів місії Церкви у світі. У §12 “Декрету про єкуменізм” зазначено, що соціальна співпраця повинна бути спрямована на: “належне поцінування гідності людської особи, плекання блага миру, застосування євангельських засад у соціальному житті, розвиток наук і мистецтв у християнському дусі, (...) подолання таких трагедій сьогодення, як голод і стихійні лиха, неграмотність і злидні, нестача житла, несправедливий розподіл матеріальних благ”. Така співпраця також сприятиме кращому міжконфесійному пізнанню християн та прокладенню шляху в напрямку єдності.

Висновки. Коротко підсумовуючи можна зробити висновок, що головним чином богословське обґрунтування єкуменізму полягає у словах Ісуса Христа: “Щоб усі були одно” (Ів. 17:21), а всі інші спроби витворити концепцію для подолання роздробленості християн можуть тільки на них ґрунтуватися. Тому консолідація зусиль перед лицем різних загроз, робить простішим налагодження діалогу задля вирішення проблеми міжконфесійних суперечок та створення сприятливих умов функціонування поліконфесійного суспільства.

Ключові слова: релігія, єкуменізм, діалог, міжхристиянська (міжконфесійна) комунікація, теологія, євхаристійне співчасття, II Ватиканський собор, соціальне служіння, соціальна відповідальність.

dialogue, created a favorable environment for the formation of a visible image of Christian unity, which is one of the main elements of the Church's mission in the world. §12 of the “Decree on Ecumenism” states that social cooperation should be aimed at: “proper appreciation of the dignity of the human person, nurturing the good of peace, applying evangelical principles in social life, developing the sciences and arts in the Christian spirit, (...) overcoming such tragedies today, such as hunger and natural disasters, illiteracy and the poor, lack of housing, unfair distribution of material goods.” Such cooperation will also contribute to better inter-denominational knowledge of Christians and pave the way towards unity.

Conclusions. Briefly summarizing, we can conclude that the main theological justification of ecumenism lies in the words of Jesus Christ: “That all may be one” (Jn. 17:21), and all other attempts to create a concept to overcome the fragmentation of Christians can only be based on them. Therefore, the consolidation of efforts in the face of various threats makes it easier to establish a dialogue to solve the problem of inter-religious disputes and create favorable conditions for the functioning of a multi-religious society.

Key words: religion, ecumenism, dialogue, inter-Christian (inter-denominational) communication, theology, Eucharistic communion, II Vatican Council, social service, social responsibility.

Виклад основного матеріалу. Єкуменізм, як явище, можна визначити як діяльність в середовищі християнства, котра здійснюється в намірі відновлення повної та істинної єдності між християнськими конфесіями. Молитви, роздуми, зустрічі та діалоги – є складовими елементами, котрі формують окреслення єкуменічної концепції в її істинному вимірі. Ці елементи єкуменізму мають на меті створити сприятливі умови для можливості подолання розбіжностей християнських конфесій, але ніяк не підпорядкування однієї традиції іншій. Єкуменізм не має на меті здійснювати визначення того, наскільки та чи інша традиція в більшій чи меншій мірі істинна, але намагається створити розуміння того, що рамками певної конкретної конфесії може існувати вагома церковна реальність, котру можливо охарактеризувати як неповну та недосконалу, але яка має свою цінність.

Саме тому єкуменізм часто стає об'єктом неправильної інтерпретації, а основна причина цього полягає у позаінституційному виді єкуменічної

діяльності. Якщо інституційний екуменізм – це офіційна співпраця та діалог між християнськими конфесіями, їх очільниками або уповноваженими особами, то позаінституційний екуменізм, котрий дефініціюють як “екуменізм життя” або “духовний екуменізм” – це практики, котрі ініціюються часто активними вірянами, тієї чи іншої християнської традиції, котрі в переважній більшості випадків не мають відповідного на те дозволу чи благословення [15, с. 7].

Через такі випадки екуменізм часто можуть трактувати не просто як прагнення відновлення християнської єдності, але як єдиноспільність різних церков і релігій. Таке розуміння екуменізму має місце і серед деяких релігійних дослідників. Стверджуючи про подібність усіх релігій через елемент віри в Бога (чи богів) та знаходячи спільні елементи завдяки поверхневому ознайомленню із різноманітними експресіями цієї віри через релігійний культ та духовні вправи розглядається можливість так званої “екуменізації віри”, створення єдиної та універсальної віри [21, с. 166].

Та незмінним залишається факт орієнтації екуменізму на зближення християн. Підтвердженням цього є створення ВРЦ (Всесвітньої Ради Церков), котра ставила перед собою за ціль створення основи для міжхристиянської комунікації, а не створення синкретичної “надцеркви”. В Україні аналогом такої інституції є Всеукраїнська Рада Церков і релігійних організацій (ВРЦіРО), яку “утворено наприкінці 1996 року як міжконфесійну інституцію. Її метою є об'єднання зусиль конфесій у справі духовного відродження України та координації міжцерковного діалогу як в Україні, так і за її межами, а також участь у розробленні проєктів нормативних актів із питань державно-конфесійних відносин та здійснення комплексних заходів доброчинного характеру” [13]. У зв'язку із тим, що актуалізується новий формат співпраці представників державних та релігійних інституцій в рамках вирішення проблемних питань у сфері державно-конфесійних відносин, співпраці державних органів та релігійних організацій у здійсненні та співфінансуванні соціальних проєктів, ВРЦіРО від моменту свого створення і до тепер “є найбільшим інституційним міжрелігійним об'єднанням та водночас одним із найвпливовіших суб'єктів у державно-конфесійних відносинах з боку релігійної спільноти в Україні” [3, с. 9].

Екуменізм не ставить за мету генерування нової універсальної віри, визначення хибності чи істинності теологічної доктрини тієї чи іншої християнської конфесії. Так званий широкий екуменізм дійсно має місце, однак він спрямований на створення підґрунтя для діалогу між релігіями, задля створення сприятливих умов для віротерпимості та єдності у суспільному середовищі [8, с. 129]. Його поділять на: авраамічний (рух у напрямку єдності між юдаїзмом, християнством та ісламом) та загальнорелігійний (діалог між усіма релігіями) [14, с. 7].

Не будемо зупинятися на описі історичного формування екуменічного руху, але акцентуватимемо на окресленні богословських підстав та їхньої інтерпретації різними християнськими спільнотами. Не зважаючи на те, що деякі дослідники характеризують першоціль екуменізму не стільки як єдність усіх течій християнства, скільки як єдність в рамках окремої конфесії, а екуменізм у своїх витоках дефініціюють як “конфесійний (протестантський) екуменізм”. Та все ж екуменічний потенціал не обмежився лише протестантським середовищем, а вийшов далеко за його межі. Розуміння того, що кожен християнин, котрий усвідомлює власне почуття відповідальності за реалізацію Христового заклик “Щоб усі були одно”, відповідальний за будування руху за єдність християн,

сприяє долученню до участі в єкуменічному русі інших християнських конфесій.

При погляді на християнство в цілому можна діагностувати ряд еклезіологічних обґрунтувань феномену єкуменізму. До них відносяться усвідомлення християнами того факту, що світ в цілому перестає бути християнським, багаточисельні випадки дроблення та відокремлення християнських спільнот від основних конфесійних течій, стрімкий розвиток християнського персоналізму у середовищі активізації інтересу суспільства до окремих особистостей.

Єкуменічна еклезіологія відіграє важливе значення в процесі побудови тих чи інших єкуменічних ініціатив, а тому коротко варто окреслити основні способи її інтерпретації. Першим варіантом єкуменічної еклезіології є “теорія гілок”. Творцями цієї теорії є англіканські богослови так званого Оксфордського руху. Згідно даної концепції Христова Церква постає в образі дерева, а три апостольські Церкви – Католицька, Православна та Англіканська є його гілками. В основі даної теорії закладено розуміння невидимої єдності Соборної Церкви, не зважаючи на зовнішні відмінності. Таким чином богословське обґрунтування єкуменізму в інтерпретації цієї теорії полягає в усвідомленні кожної конфесії про спільні витоки із єдиної Древньої Церкви, необхідності збереження її вчення. Згідно задуму представників даної концепції, таке усвідомлення повинне привести до усунення розуміння міжконфесійних відмінностей в якості перепон до єдності, а також до видимого зближення конфесій між собою, котрі у невидимий та істинний спосіб вже перебувають у єдності.

У середовищі Православної Церкви дана концепція зазнавала частіше несприйняття та критики. Зокрема богословом Дж. Овербеком, дана парадигма характеризувалася як неправильна та позбавлена істинності, оскільки була сформована на помилковому твердженні можливість зміни вчення Церкви з плином часу. Існує також серед деяких православних богословів представлення даної теорії у наступній експлікації: православна вітка квітне і розвивається, в той час як вітки католиків та протестантів є сухими [17, с. 145].

Також в даному контексті варто згадати те, що дана теорія отримала певне висвітлення та оцінку у тезах документу Архієрейського собору 2000 року, Російської Православної Церкви “Основні принципи ставлення Російської Православної Церкви до інослав'я”. Зокрема в преамбулі документу зазначено, що він “відображає і визначає основні принципи відношення Російської Православної Церкви до інослав'я, а також до взаємодії з інославними та міжконфесійними організаціями” [22]. В другій частині документу, котра стосується проблематики прагнень до відновлення християнської єдності, інославні моделі християнської єдності отримують пейоративну конотацію. У пункті 2.5 зазначено, що для Православної Церкви “теорія гілок” є “абсолютно неприйнятною”, концепція якої полягає у трактуванні існування християнства у вигляді “віток” як нормального [22].

“Теорія відновлення” формується у протестантському середовищі, та знаходить своїх прихильників далеко за межами традиційно виділених християнських конфесій. Ідейно-сміслові наповнення цієї теорії полягає у трактуванні кожної християнської конфесії чи деномінації як тієї, яка в більшу чи меншу міру відійшла від істинної єдності із Христом, через принесення у діяльність своєї спільноти гріх міжконфесійного роздроблення та нетерпимості до відмінного релігійного досвіду інших християнських спільнот. Саме тому необхідно відкинути ті складові, котрі сіють розбрат, а об'єднати ті цінності духовного досвіду, що є спільними.

Наступна теорія носить методологічний характер, тому, не торкаючись проблематики передумов стану розділу Церкви Христової, представляє ймовірний шлях відновлення християнської єдності, котрий будується на основі міжконфесійного євхаристійного сопричастя. Успішність даної теорії, на думку її прихильників, полягає в усуненні причини початку християнського розділу, котра полягає у нестачі любові між християнами. Після того як дефіцит любові буде відновлено завдяки євхаристійному сопричастю, створяться сприятливі умови для початку процесу відновлення християнської єдності. Даний підхід отримав значну підтримку в середовищі багатьох лютеранських та реформатських спільнот, а також серед багатьох вірних Католицької Церкви. В їхній інтерпретації кінцева мета єкуменізму зазнає трансформації від “*communio*” до “*inter-communio*”, від прагнення єдності до прагнення взаємодії. Таким чином ставиться акцент на спільному служінні Євхаристії, в той час як інституційний розділ між церквами може тривати далі, у розмаїтті конфесійних традицій та еклесіальному плюралізмі. Однак для Католицької та Православної Церков даний підхід не визначається прийнятним [20]. Бодай через те, що спільне служіння Євхаристії розуміється як кульмінаційний вияв єдності, але ніколи як “засіб її досягнення”, в цьому ключі визначає євхаристійне сопричастя і професор Папського Орієнтального Інституту в Римі, отець Томас Потт: “Саме в Євхаристії – насамперед – існує церковна спільнота. Різні рівні церковної спільноти: місцевий, регіональний і вселенський – тісно поєднані між собою і залишаються в єдності завдяки Євхаристії, бо святкування Євхаристії – це завжди святкування єдності Церкви як єдності таїнственного Тіла Христового” [18, с. 244].

Для Православної Церкви хоч єкуменізм і становить нову реальність для діяльності та формування нових форм місії Церкви, однак зі сторони православ'я єкуменічні контакти першочергово мусять ґрунтуватися на базових догматичних поняттях про Церкву, а саме про нероздільність та пряму залежність між невидимими та видимими кордонами Церкви. Завдяки свідченню про себе у розділеному християнському світі, Церква має мету привести християнство до цілісності та повноти. Якщо для протестантського розуміння характерне розуміння єкуменізму в якості вихідна передумова та формальна умова досягнення єдності християн, то у розумінні Східної Церкви єкуменізм – це наслідок внутрішньої єдності з Істиною, а також внутрішньої цілісності і нерозривності духовного досвіду Церкви. Подібного погляду дотримується і Католицька Церква, зокрема кардинал Курт Кох стверджує про неможливість досягнення правдивого євхаристійного сопричастя оминувши сопричастя церковне, і навпаки церковне сопричастя не є повним за відсутності сопричастя євхаристійного [19, с. 87].

Четверту концепцію, котру варто також згадати в контексті опису богословських підстав єкуменізму, було розпрацьовано одним із найвпливовіших католицьких теологів ХХ ст. – Карлом Ранером. Його концепція “анонімного християнина” зазнавала критики не тільки зі сторони православ'я, але й у середовищі католицьких гігантів теологічної думки, таких як Г. У. фон Бальтазара, А. де Любака, а також Й. Ратцінгера. Концепція анонімного християнина розроблялася К. Ранером у світлі сотеріологічної проблематики, котра вповні експлікується у кореляції із універсальністю спасительної волі Бога. К. Ранер, на прикладі буддійського ченця, котрий живе згідно власної совісті (а тому спасається і перебуває у Божій благодаті), демонструє актуалізацію концепції “анонімного християнина”. Тому, що у

випадку відсутності даного концепту слід припустити, що існує інший шлях спасіння, котрий є поза Ісусом Христом. Тому оскільки таке трактування не може належати до площини християнської сотеріології, тому створення концепції анонімного християнина є для теолога вимушеним кроком. На противагу даної теологічної концепції, висловлюється Г. У. фон Бальтазар, стверджуючи, що вона веде до демотивації християн у плеканні подвижницької віри та християнської дисципліни. Християнство ж, як таке, дана теорія робить занадто легким для прийняття, сепарованим від його первинної суті, а створення ймовірності не усвідомленої приналежності до християнства є крайнім спрощенням християнства. А такого роду крайня інклюзивність у еклесіальному християнському вимірі, чим раз ширше відкриває двері для пропаганди “light версії” християнства, коли розмиваються лінії елементарного розмежування між релігійними доктринами, розвивається синкретизм, еклектизм та деканонізація [10, с. 128].

Інший підхід до процесу визначення християнської ідентичності, що має характер екуменічного християнського буття був опрацьований швейцарським теологом Гансом Кюнгом. Суть даної концепції полягає у потребі адаптації християнського вчення, котре було сформоване в середовищі елліністичного культури до умов сучасного світу. Теолог пропонує ідентифікувати як християнина не тільки тих осіб, котрі ставлять у центрі свого світогляду віру в Христа, але тих, хто орієнтує своє життя на повноту життя Христа, Його смерті та воскресіння, що створює можливість не акцентувати на догматичних протиріччях конкретних конфесій. У своїй теологічній парадигмі Г. Кюнг йде далі, ставлячи на передній план проблематику прийняття інших релігій, а не питання їх істинності, внаслідок чого релігійна істина як така стає релятивною [15, с. 189]. Стосовно ж підґрунть християнської екуменічності (беручи до уваги головним чином протестантизм та католицизм) Г. Кюнг акцентує на вирішенні проблематики різниці основоположних позицій, котрі для католицизму виявляються у католичності, вселенськості, прагненні до єдиної Церкви; для протестантизму – у постійному критичному зверненні до Євангелія. Швейцарський теолог стверджує, що дані позиції не тільки не виключають одна одну, але можуть бути метаморфовані у “євангельську католицькість” векторно направлену на Євангеліє та “католицьку євангелічність” котра ґрунтується на католицькій універсальності. Однак наслідки реалізації даної парадигми можуть полягати як в успішному функціонуванні міжконфесійного та міжрелігійного діалогу, так і у спрофанованій християнській ідентичності, його кардинальному вихолощуванні.

Саме тому варто звернути увагу на документи II Ватиканського собору, котрі були присвячені тематиці екуменізму та міжрелігійного діалогу. Не зважаючи на те, що собор сприяв розкриттю потенціалу таких католицьких теологів як Й. Ратцінгер, А. де Любак, Г. Урс фон Балтазар, котрих в богословському колі відносять до консерваторів, для багатьох дослідників та богословів був сприйнятий як модерністський [11, с. 847]. Об’єктивна та здорова оцінка потенціалу та мети екуменічної концепції Католицької Церкви може бути правильно сформована, якщо це здійснюється у світлі таких документів собору, як декрет про екуменізм – “Unitatis Redintegratio”, декрет про Східні католицькі церкви – “Orientalium Ecclesiarum”, декларацію про ставлення Церкви до нехристиянських релігій – “Nostra Aetate”. Наведені документи собору стали не тільки магістральними верифікаторами процесу будування екуменічного та міжрелігійного діалогів, але також продемонстрували готовність ієрархів

Католицької Церкви відгукнутися на виклики часу та відкритість на рух у напрямку пошуку консенсусу із світом, котрий змінюється зі швидкістю геометричної прогресії [2, с. 87].

В свою чергу в середовищі Православної Церкви в напрямку окреслення екуменічної концепції відіграв важливу роль Святий і Великий Собор Православної Церкви на острові Крит 2016 року, а саме його документ “Відносини Православної Церкви з іншим християнським світом”, котрий отримав діаметрально протилежні оцінки у православному світі, через новий погляд на екуменізм, “оптимістичну еклезіологію”, новий розвиток традиції місіонерського підходу Православної Церкви. Оскільки Критський собор залишається в історичній площині, різниться інтерпретація його результатів: в середовищі Вселенського патріархату вони будуть оцінюватися як позитивні, а в діапазоні впливу Російської Православної Церкви в негативній конотації, щодо богословського витлумачення екуменізму [11, с. 847].

Іншою складовою екуменічної діяльності, котру виокремлюють дослідники, є соціальний вимір екуменізму, наслідки якого набагато легше охарактеризувати у суспільній площині. Варто зауважити, що даний вимір є важливим, з огляду на те, що існує велика кількість прихильників екуменічного руху, котрі стверджують, що ефективність будівництва екуменічного діалогу та досягнення згоди у богословських питаннях великою мірою визначається соціальною єдністю, розвитком співпраці у соціальному напрямку [14, с. 10].

Зважаючи на те, що соціальна доктрина є важливою складовою кожної християнської конфесії, оскільки є ефективним способом формування суспільного світогляду, відображенням уявлень про покликання християнина у світі, вона також чинить конструктивний вплив на формування аксіологічного підходу в суспільній площині та на реалізацію парадигм соціальної синергії [19, с. 129]. Перенесення акцентів своєї екуменічної діяльності християнськими конфесіями у сферу соціального служіння, як наслідок конфронтації із труднощами, котрі виникли при богословсько-догматичному діалогуванні, створили сприятливе середовище для формування видимого образу християнської єдності, що є одним із магістральних елементів місії Церкви у світі [19, с. 39].

В контексті даної проблематики варто також згадати документ спеціальної комісії Вселенського патріархату “За життя світу. На шляху до соціального етосу Православної Церкви”. Комісія мала на меті в цьому документі дати відповідь на пастирські виклики та проблеми сьогодення, оглядаючись на досвід та помилки минулого. В §52 зазначається, що “хоча видима єдність усіх християн у таїнствах видається лише далеким сподіванням”, однак є набагато досяжнішим просування до єдності завдяки просуванню соціальної та громадської справедливості, а в §54 окреслюється відкритість Православної Церкви до діалогу з іншими християнськими конфесіями [4].

Що ж стосується Католицької Церкви, то в §12 “Декрету про екуменізм” зазначено, що соціальна співпраця повинна бути спрямована на: “належне поцінування гідності людської особи, плекання блага миру, застосування євангельських засад у соціальному житті, розвиток наук і мистецтв у християнському дусі, (...) подолання таких трагедій сьогодення, як голод і стихійні лиха, неграмотність і злидні, нестача житла, несправедливий розподіл матеріальних благ” [9, с. 137]. Така співпраця також сприятиме кращому міжконфесійному пізнанню християн та прокладенню шляху в напрямку єдності.

В контексті вищенаведених слів варто згадати співпрацю християнських конфесій в соціальній площині в Україні з початком російського вторгнення 24 лютого 2022 року. Елементарний рівень такої діяльності, прослідковується найперше в медіаресурсах єкуменічного спрямування, які є своєрідним щоденним літописом картини релігійного життя сьогодення, а отже України в умовах повномасштабної війни [1, с. 110-111]. Ще в процесі стягування російських військових до кордону з Україною, на сайті ВРЦіРО опубліковано допис про те, що Глави Церков і Релігійних Організацій України закликають Володимира Путіна “зупинити вогнище війни, що розпалюється” [5]. Також у вересні 2022 року було сформоване спільне звернення ВРЦіРО Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини до світової спільноти та тих міжнародних організацій, мета котрих є захист прав людей та бути гарантами світової безпеки стосовно сприяння у поверненню додому всіх постраждалих від російської агресії котрих, було примусово вивезено до країни-агресора або силою утримуються на тимчасово окупованих територіях [12].

В напрямку посилення міжнародної підтримки України в боротьбі із наслідками війни є вагомим візит делегації ВРЦіРО до Ватикану. Основні питання зустрічі стосувалися можливості посередництва Ватикану у процесі повернення депортованих українських дітей, а також українських військовополонених і несправедливо ув’язнених. “Дякую вам за цю вашу єдність, це для мене багато значить. Це схоже до дітей в сім’ї, де один є там, інший – деінде, але коли мама хвора, всі збираються разом”, – сказав Папа Франциск, підкреслюючи, що в цьому випадку не йдеться про єврейську, ісламську, християнську, православну чи католицьку Україну, але про “маму Україну”, задля якої всі гуртуються разом. “Це приклад перед обличчям величезної поверховності, яку сьогодні бачимо в нашій культурі”, – мовив Святіший Отець [16].

Наслідком сучасних єкуменічних дискусій, щодо соціальної співпраці християнських церков, стало поєднання трьох складових: літургії, місії та соціальної діяльності, нерозривне поєднання котрих спричиняє актуалізацію та необхідність соціальної складової єкуменічного руху. В середовищі православної теології розпрацьовується концепція поширення Літургії “поза межі церковної огорожі”, та знаходить своє виявлення у літургійному богослов’ю таких відомих церковних науковців як І. Зізіулас та А. Шмеман. Таким чином, Літургія не сприймається тільки як храмове богослужіння, але життям спрямованим до Творця та через Творця до людей. Інший православний богослов І. Бріа підкреслює важливість переображення суспільних об’єднань у кінонію (з гр. κοινωνία – спільнота), у котрій християни об’єднуються із Богом та між собою. Такі концепції літургійного богослов’я, котрі спрямовані на регенерацію євангельської релігійності ранніх християн, корелюючись із новими викликами часу були схвально оцінені широким загалом учасників єкуменічного руху [14, с. 11].

Стосовно ж практичного втілення концепцій соціального служіння, то починаючи із кінця ХХ ст. Східно-європейським офісом Всесвітньої Ради Церков було ініційовано створення Круглих столів стосовно міжконфесійної допомоги та соціального служіння. Ціллю їхньої діяльності є реалізація проектів напрямку розвитку інформаційного, видавничого та просвітницького функціонування, котрі були проведені зокрема в таких країнах, як Вірменія та Україна [там само с. 11-12].

Та не зважаючи на якісний потенціал подібного роду зустрічей,

розпрацювання концепцій соціального служіння та втілення даного теоретизування у життя, все фундаменталістське середовище Православної Церкви окреслює їх як такі, що не приносять жодної користі. Зокрема православний богослов О. Осипов критикує християнську конференцію “Спасіння сьогодні” (Бангкок), стверджуючи, що жодні соціальні проблеми поза контекстом християнської сотеріології не мають жодного значення. І навіть таке трактування, на думку дослідниці І. Горохолінської, було б прийнятним з огляду на потребу здійснення соціального служіння в контексті християнської сотеріології. Однак подальша інтерпретація наслідків цієї зустрічі О. Осиповим свідчить про нерозуміння “дійсної місії Христа, й християн, котрі мають намір йти за Спасителем. Спасительна місія Церкви не може обмежуватися лише тим, що “поза Церквою немає спасіння” (...) покладений Христом обов’язок “бути світлом для світу” означає для християн і бути соціально відповідальними, активними та мобільними”, зазначає дослідниця [7, с. 449].

Активізація діяльності ліквідації широкої площини проблем суспільства, здійснення інформаційно-просвітницької праці, протистояння расизму, активна екологічна та миротворча діяльності – є тільки поверхневим та узагальненим описом наслідків суспільної складової екуменізму та його суспільної пасіонарності [14, с. 12].

Висновки: Коротко підсумовуючи можна зробити висновок, що головним чином богословське обґрунтування екуменізму полягає у словах Ісуса Христа: “Щоб усі були одно” (Ів. 17:21), а всі інші спроби витворити концепцію для подолання роздробленості християн можуть тільки на них ґрунтуватися. Саме тому на нашу думку, успішність тих чи інших намагань до єдності залежить рівним чином як від ієрархії християнських конфесій, так і кожного християнина зокрема, хоч як голосливо це б не звучало. Саме тому не варто применшувати важливість будівництва як богословського так і соціального виміру екуменізму. Святий папа Іван Павло II порівнює розум і віру до двох крил людського духу, котрий підноситься до споглядання Істини, подібним чином і екуменічна парадигма не може бути досконалим чином реалізована виключно у богословському чи виключно у соціальному вимірі. Виклики світу, такі як війна, економічна нестабільність, бідність вимагають від християн в певний спосіб бути “світлом світу”. Тому консолідація зусиль перед лицем різних загроз, робить простішим налагодження діалогу задля вирішення проблеми міжконфесійних суперечок та створення сприятливих умов функціонування поліконфесійного суспільства.

Список використаних джерел:

1. Бабенко, О 2022, ‘Медіа екуменічного спрямування в умовах війни (на прикладі сайтів “Релігійно-Інформаційна Служба України” та “Духовний Фронт України”)', *Журналістика майбутнього: виклики, тенденції, перспективи*, с. 110-112.
2. Бутенко, Я 2014, ‘Вплив рішень Другого Ватиканського собору (1962–1965) на діяльність папи римського Іоанна Павла II’, *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка*. Серія: Історія, № 1 (3), с. 83-87.
3. Владиченко, ЛД 2019, ‘Всеукраїнська Рада Церков і Релігійних Організацій – понад двадцять років діяльності: здобутки та перспективи’, *Софія. Гуманітарно-релігієзнавчий вісник*, № 2 (14), с. 5-9.
4. Гарт, Д & Хриссавгіс, Й 2020, ‘За життя світу. На шляху до соціального етосу Православної Церкви’, РІСУ. Доступно: <https://risu.ua/za-zhittya-svitu-na-shlyahu-do-socialnogo-etosu-pravoslavnoji-cerkvi_n103522>. [15 Жовтень 2023].

5. Всеукраїнська Рада Церков закликає президента Путіна зупинити війну 2022, ВРЦіРО. Доступно: <<https://vrciro.org.ua/ua/statements/uccro-calls-on-president-putin-to-stop-the-war>>. [10 Вересень 2023].
6. Германова де Діас ЕВ 2017, 'Культурологічні аспекти трансцендентального екзистенціалізму Карла Ранера', Харків: *Культура України*. Серія: *Культурологія : зб. наук. пр., М-во культури України, Харків. держ. акад. культури*, Вип. 55, с. 69–80.
7. Горохолінська, ІВ 2019, *Демаркація секулярного / постсекулярного в сучасній релігійності: філософський та богословський дискурс*. Дисертація доктора філософських наук, М-во освіти і науки України, Нац. Пед. ун-тім. М. П. Драгоманова, Київ, 510 с.
8. Гуцалюк, Ю 2016, 'Феномен екуменізму та його роль у релігійному житті', *Наукові записки Національного університету "Острозька академія"*. Серія "Релігієзнавство", № 1 (13), с. 125-132.
9. *Документи Другого Ватиканського Собору (1962–1965): Конституції, декрети, декларації. Коментарі*. 2014, Перекл. з лат., Львів: Свічадо, Український Католицький Університет, 608 с.
10. Єгreshій, О 2021, 'Інклюзія в Церкві: можливості, переваги, виклики', *Добрий Пастир: науковий вісник Івано-Франківської академії Івана Золотоустого. Богослов'я. Філософія. Історія*, № 16, с. 126-134.
11. Єремєєв, ОС 2016, 'Святий і Великий Собор Православної Церкви та проблема становлення Української Помісної Православної Церкви', *Православ'я в Україні : матер. VI Міжнар. наук. конф. присвяченої 1000-літтю духовних зв'язків України з Афоном (1016–2016) та 25-літтю Помісного Собору Української Православної Церкви (1–3 листопада 1991 р.)*, Київ, с. 845–853.
12. Заява ВРЦіРО та Уповноваженого ВР з прав людини 2022, ВРЦіРО. Доступно: <<https://vrciro.org.ua/ua/statements/statement-of-uccro-and-ombudsman>>. [10 Вересень 2023].
13. Інформація про ВРЦіРО (n.d.), ВРЦіРО. Доступно: <<https://vrciro.org.ua/ua/council/info>>. [10 Вересень 2023].
14. Корнійчук, Ю 2011, *Соціальний вимір екуменічної діяльності Православних церков*. Автореферат дисертацій кандидата наук, Київ: НПУ ім. М.П. Драгоманова, 18 с.
15. Корнійчук, Ю 2010, 'Проблема православної ідентичності в контексті розвитку екуменічного руху', *Наукові записки Національного університету "Острозька академія"*. Сер.: *Філософія*, № 6, с. 187-195.
16. Комюніке за підсумками візиту делегації ВРЦіРО до Ватикану 2023, ВРЦіРО. Доступно: <<https://vrciro.org.ua/ua/events/uccro-visit-to-holy-see>>. [10 Вересень 2023].
17. Павленко, ПЮ 2005, 'Утопія єдиного християнства та конвергенційні процеси в ньому', *Українське Релігієзнавство*, № 35, с. 139–151.
18. Потт, Т 2009, 'Сакраментальне розуміння Церкви: Схід і Захід', *Наукові записки Українського католицького університету*. Серія: *Богослов'я*, № 1, с. 242-250.
19. Процюк, РР 2015, 'Соціальна доктрина православ'я і становлення громадянського суспільства в Україні', *Грані*, № 3, с. 125-130.
20. *У пошуках єдності християн* 2008, Київ: *Дух і літера*, 224 с.
21. Халецький, О & Голубовська, О 2016, 'Екуменізм на стежках теомної сакралізації', *Наукові записки Національного університету "Острозька академія"*. Серія "Релігієзнавство", № 1 (13), с. 164-177.
22. *Основные принципы отношения Русской Православной Церкви к инославиям* (n.d.), Официальный сайт Русской Православной Церкви. Доступно: <<http://www.patriarchia.ru/db/text/418840.html>>. [10 Вересень 2023].

References

1. Babenko, O 2022, 'Media ekumenichnoho spriamuvannia v umovakh viiny (na prykladi saitiv "Relihiino-Informatsiina Sluzhba Ukrainy" ta "Dukhovnyi Front Ukrainy") (Media of

- an ecumenical orientation in the conditions of war (on the example of the sites "Religious Information Service of Ukraine" and "Spiritual Front of Ukraine"))', *Zhurnalistyka maibutnoho: vyklyky, tendentsii, perspektyvy*, s. 110-112.
2. Butenko, Ya 2014, 'Vplyv rishen Druhoho Vatykanskooho soboru (1962–1965) na diialnist papy rymaskoho Ioanna Pavla II (The influence of the decisions of the Second Vatican Council (1962–1965) on the activities of Pope John Paul II)', *Naukovi zapysky Ternopilskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni Volodymyra Hnatiuka. Serii: Istorii*, № 1 (3), s. 83-87.
 3. Vladychenko, LD 2019, 'Vseukrainska Rada Tserkov i Relihiinykh Orhanizatsii – ponad dvadtsiat rokiv diialnosti: zdobutky ta perspektyvy (All-Ukrainian Council of Churches and Religious Organizations - more than twenty years of activity: achievements and prospects)', *Sofiia. Humanitarno-relihiieznauvchyi visnyk*, № 2 (14), s. 5-9.
 4. Hart, D & Khryssavhis, Y 2020, 'Za zhyttia svitu. Na shliakhu do sotsialnoho etosu Pravoslavnoi Tserkvy (For the life of the world. On the way to the social ethos of the Orthodox Church)', RISU. Dostupno: <https://risu.ua/za-zhittya-svitu-na-shlyahu-do-socialnogo-etosu-pravoslavnoi-cerkvi_n103522>. [15 Zhovten 2023].
 5. Vseukrainska Rada Tserkov zaklykaie prezidenta Putina zupynyty viinu (The All-Ukrainian Council of Churches calls on President Putin to stop the war) 2022, VRTsiRO. Dostupno: <<https://vrciro.org.ua/ua/statements/uccro-calls-on-president-putin-to-stop-the-war>>. [10 Veresen 2023].
 6. Hermanova de Dias EV 2017, 'Kulturolohichni aspekty transtsendentalnoho ekzystentsializmu Karla Ranera (Cultural aspects of Karl Rahner's transcendental existentialism)', Kharkiv: *Kultura Ukrainy. Serii: Kulturolohiia : zb. nauk. pr., M-vo kultury Ukrainy, Kharkiv. derzh. akad. kultury*, Vyp. 55, s. 69–80.
 7. Horokholinska, IV 2019, *Demarkatsiia sekuliarnoho / postsekuliarnoho v suchasni relihiinosti: filosofskyi ta bohoslovskyi dyskurs (Secular / Post-Secular Demarcation in Contemporary Religiosity: Philosophical and Theological Discourse)*. Dysertatsiia doktora filosofskykh nauk, *M-vo osvity i nauky Ukrainy, Nats. Ped. un-tim. M. P. Drahomanova*, Kyiv, 510 s.
 8. Hutsaliuk, Yu 2016, 'Fenomen ekumenizmu ta yoho rol u relihiinomu zhytti (The phenomenon of ecumenism and its role in religious life)', *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu "Ostrozka akademiia"*. Serii "Relihiieznauvstvo", № 1 (13), s. 125-132.
 9. *Dokumenty Druhoho Vatykanskooho Soboru (1962–1965): Konstytutsii, dekreti, deklaratsii. Komentari. (Documents of the Second Vatican Council (1962–1965): Constitutions, decrees, declarations. Comments.)* 2014, Perekl. z lat., Lviv: Svichado, *Ukrainskyi Katolytskyi Universytet*, 608 s.
 10. Yehreshii, O 2021, 'Inkliuziia v Tserkvi: mozhlyvosti, perevahy, vyklyky (Inclusion in the Church: opportunities, advantages, challenges)', *Dobryi Pastyr: naukovyi visnyk Ivano-Frankivskoi akademii Ivana Zolotoustoho. Bohoslovia. Filosofii. Istorii*, № 16, s. 126-134.
 11. Yeremieiev, OS 2016, 'Sviaty i Velykyi Sobor Pravoslavnoi Tserkvy ta problema stanovlennia Ukrainskoi Pomisnoi Pravoslavnoi Tserkvy (The Holy and Great Council of the Orthodox Church and the problem of the formation of the Ukrainian Local Orthodox Church)', *Pravoslavia v Ukraini : mater. VI Mizhnar. nauk. konf. prysviachenoï 1000-littiu dukhovnykh zviazkiv Ukrainy z Afonom (1016–2016) ta 25-littiu Pomisnoho Soboru Ukrainskoi Pravoslavnoi Tserkvy (1–3 lystopada 1991 r.)*, Kyiv, s. 845–853.
 12. *Zaiava VRTsiRO ta Upovnovazhenoho VR z prav liudyny (Statement of the VRCiRO and the Human Rights Commissioner of the VR)* 2022, VRTsiRO. Dostupno: <<https://vrciro.org.ua/ua/statements/statement-of-uccro-and-ombudsman>>. [10 Veresen 2023].
 13. *Informatsiia pro VRTsiRO (Information about VRCiRO)* (n.d.), VRTsiRO. Dostupno: <<https://vrciro.org.ua/ua/council/info>>. [10 Veresen 2023].
 14. Korniiichuk, Yu 2011, *Sotsialnyi vymir ekumenichnoi diialnosti Pravoslavnykh tserkov (Social dimension of ecumenical activity of Orthodox churches)*. Avtoreferat dysertatsii kandydata nauk, Kyiv: *NPU im. M.P. Drahomanova*, 18 s.

15. Korniiichuk, Yu 2010, 'Problema pravoslavnoi identychnosti v konteksti rozvytku ekumenichnoho rukhu (The problem of Orthodox identity in the context of the development of the ecumenical movement)', *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu "Ostrozka akademiia"*. Ser.: Filosofiia, № 6, s. 187-195.
16. *Komiunike za pidsumkamy vizytu delehatsii VRTsiRO do Vatykanu (Communiqué on the results of the visit of the VRCiRO delegation to the Vatican)* 2023, VRTsiRO. Dostupno: <<https://vrciro.org.ua/ua/events/uccro-visit-to-holy-see>>. [10 Veresen 2023].
17. Pavlenko, PIu 2005, 'Utopiia yedynoho khrystianstva ta konverhentsiini protsesy v nomu (Utopia of a unified Christianity and convergence processes in it)', *Ukrainske Relihiieznavstvo*, № 35, s. 139–151.
18. Pott, T 2009, 'Sakramentalne rozuminnia Tserkvy: Skhid i Zakhid (Sacramental understanding of the Church: East and West)', *Naukovi zapysky Ukrainiskoho katolytskoho universytetu*. Serii: Bohoslovnia, № 1, s. 242-250.
19. Protsiuk, RR 2015, 'Sotsialna doktryna pravoslavia i stanovlennia hromadianskoho suspilstva v Ukraini (The social doctrine of Orthodoxy and the formation of civil society in Ukraine)', *Hrani*, № 3, s. 125-130.
20. *U poshukakh yednosti khrystyian (In search of Christian unity)* 2008, Kyiv: *Dukh i litera*, 224 s.
21. Khaletskyi, O & Holubovska, O 2016, 'Ekumenizm na stezhkakh teonomnoi sakralizatsii (Ecumenism on the path of theonomic sacralization)', *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu "Ostrozka akademiia"*. Serii: "Relihiieznavstvo", № 1 (13), s. 164-177.
22. *Osnovnye pryntsypy otnosheniya Russkoi Pravoslavnoi Tserkvy k ynoslavyiu (Basic principles of the attitude of the Russian Orthodox Church to heterodoxy)* (n.d.), Ofytsyalnyi sait Russkoi Pravoslavnoi Tserkvy. Dostupno: <<http://www.patriarchia.ru/db/text/418840.html>>. [10 Veresen 2023].

DOI 10.33930/ed.2019.5007.45(7-9)-11

УДК 348.71:322

“РУССКОМІРНИ” КОРОЗІЇ У ПРАКТИКАХ МОСКОВСЬКОГО ПАТРИАРХАТУ

“RUSSIAN WORLD” CORROSIONS IN THE PRACTICES OF THE MOSCOW PATRIARCHATE

О. Є. Бродецький,
І. В. Горохолінська

Актуальність теми дослідження. Ядро ідентичнісних трансформацій українського суспільства – додання баціл “руського міра”. Багато в чому це стосується і релігійної сфери.

Постановка проблеми. Ідеї і практики “руського міра” втілюються в публічній риторичній церквоних функціонерів Російської Православної Церкви і її сателіта в Україні. Їхній аналіз – важлива передумова ефективного протистояння цій деструктивній ідеології.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Аспекти теми досліджували, зокрема, такі автори: С. Здіорук, В. Яблонський, В. Токман; Л. Филипович,

Urgency of the research. The core of the identity transformations of Ukrainian society is overcoming the bacilli of the “Russian world”. In many ways, it also applies to the religious sphere.

Target setting. The ideas and practices of the “Russian world” are embodied in the public rhetoric of church functionaries of the Russian Orthodox Church and its satellite in Ukraine. Their analysis is an important prerequisite for effective opposition to this destructive ideology.

Actual scientific researches and issues analysis. Aspects of the topic were investigated, in particular, by the following authors: S. Zdioruk, V. Yablonskyi,

А. Колодний; П. Павленко, О. Горкуша та інші.

Постановка завдання: осмислити деструктивну дієвість наративів і практик Російської Православної Церкви та її сателіта – “Української” Православної Церкви (на матеріалі публічних виступів її предстоятеля).

Виклад основного матеріалу. Показано, як Московський Патріархат устами своїх діячів “виправдовує” війну та здійснює тотальну дезінформацію щодо реальних причин цієї війни, спотворюючи основи християнських постулатів щодо справедливості.

Висновки. Теперішнє керівництво “У”ПЦ позбавлене реального потенціалу привести цю структуру до самокритики за вкоріненість в ідеях “руського міра” і до сутнісних трансформацій.

Ключові слова. “руський мір”, Російська Православна Церква, “Українська” Православна Церква, цінності, суспільство, війна.

V. Tokman; L. Fylypovych, A. Kolodnyi; P. Pavlenko, O. Horkusha and others.

The research objective. To consider the destructive effectiveness of the narratives and practices of Russian Orthodox Church and its satellite “Ukrainian” Orthodox Church (on the basis of its Primate public speeches).

The statement of basic materials. It is shown how the Moscow Patriarchate “justifies” the war through the mouths of its officials and carries out total disinformation about the real causes of this war, distorting the foundations of Christian postulates regarding justice.

Conclusions. The current leadership of the “U”OC lacks the real potential to lead this structure to the self-criticism for being rooted in the ideas of the “Russian world” and to the essential transformations.

Keywords. “Russian world”, Russian Orthodox Church, “Ukrainian” Orthodox Church, values, society, war.

Актуальність теми дослідження. Українське суспільство нині перебуває на етапі особливо інтенсивних ідентичнісних трансформацій. Безперечно, їх мотиватором є контекст повномасштабної війни, яку Росія веде проти України. І ядро цих трансформацій – долання вкоріненості в успадкованих від підімперського буття культурних, мовних, політичних, комунікативних практиках і наративах “руського міра”. Тривалу історичну вживленість “руського міра” в життя українців можна окреслити терміном “синдром малоросійства”. Тут акцент не на етнічному, а на ментально-ціннісному.

Презентанти малоросійства в бутті незалежної України в період з 1991 по 2022 рр. – це на мовному рівні зросійщеність людей, чиї попередні покоління були українськомовні; на маскультурному – тривалий пієтет перед зразками російської розважальної індустрії, готовність підживлювати її своїми кадрами; на політичному – усім, що визначало політичну гібридність епохи Кучми-Януковича і її спадщини. Згадаймо, бодай мультсеріал “Сказочная Русь”, де зображалася ніби Україна, але використовувалася і російська мова як основна мова більшості персонажів, і нерідко антураж російських казок з їхніми “царями-батюшками”, “боярами” й персонажі російської історії (наприклад, Петро Перший у нібито іпостасі президента “Сказочной Русі” тощо)

Один із центральних епіфеноменів “руського міра” в житті України доби Незалежності – це так звана “Українська” Православна Церква (“У”ПЦ), нині очолювана митрополитом Онуфрієм Березовським. Промовистий момент, до якого привертав увагу священник і громадський активіст Роман Грищук [4]: ще 2021 р. у крамницях при храмах “У”ПЦ продавалися підготовлені в Росії та відтиражовані в Україні молитовники, в яких, наприклад, були й молитви з такими назвами (тут доречно навести в оригіналі): “Молитва об спасении державы Российской и утолении в ней раздоров и нестроений” (в розділі “Молитвы об Отечестве”). Тож аналіз русскомірних тенденцій в ідеології і

практиці Російської Православної Церкви (РПЦ) та її сателіта в Україні – важливий чинник віднаходження інструментів протистояння цим тенденціям.

Постановка проблеми. Феномен постправди активно обговорюється не тільки в політичних, медійних, а й у філософських, богословських середовищах, – коли йдеться про ціннісні виклики соціальної буттєвості. Постправда – це сфальшована подоба правди через задіяння маніпулятивних інструментів впливу на емоції особи, пов'язані саме з її потребою істини. Тож у шати “істини” у відповідь на цю потребу зодягають оманливий зміст, але наполегливо обрамляють його риторикою вищої “істинності”. Це – нав'язування системи поглядів і рішень, вибудованих на неправді, але через такі психоемоційні “ланцюжки”, котрі змушують людину повірити, ніби це власне її переконання, що кореняться в об'єктивному стані речей. Доволі промовисто такі “механізми” працюють передусім у політичній та релігійній царинах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. “Русскій мір” як ідеологічна інтенція досліджувався українськими науковцями під різними кутами зору ще до широкомасштабного вторгнення, а події після 24 лютого 2022 р. інтенсифікували такі розвідки. Зокрема, ще 2014 р. було оприлюднено аналітичну доповідь, до підготовки якої долучилося чимало релігієзнавців – “Україна і проєкт “русского міра”” [7]. Цей концепт доволі активно аналізують в релігієзнавчому дискурсі Л. Филипович та А. Колодний [8], П. Павленко [10], О. Горкуша [6] та багато інших.

Постановка завдання. Тож маємо на меті осмислити форми деструктивної дієвості постправди в ідеях і практиках РПЦ, а також у домінантних наративах “У”ПЦ (передусім на матеріалі публічних виступів її предстоятеля Онуфрія Березовського).

Виклад основного матеріалу дослідження. Ідеологія “русского міра” – це основа соціального самопозиціонування РПЦ. Ще 2012 р. на зустрічі з Путіним патріарх Кирил Гундяєв особливо пафосно дякував йому за його політику повернення до “матриць народного життя” [1]. У тій своїй промові він актуалізував і міліарну риторіку: “Щоб солдат піднявся в атаку.., тільки якнайвища мотивація, тільки чуття обов'язку, а чуття обов'язку – це моральне поняття” [1]. На той час новітня Росія вже вчинила військові злочини в Грузії. А Гундяєв вітав приведених на багнетах російської зброї тамтешніх маріонеткових керманичів. У згаданому виступі він також наводив радянські фільми про міліцію і розвідників як приклад слухного виховання і “високої ідеї”. Тобто бачимо, що заради потурання імперським фантомним болям вже тоді патріарх Кирил маніпулятивно використовував ідею “морального” обов'язку і тоталітарні приклади його заохочення.

Імітація ексклюзивного володіння сакральністю, “єдиноістинністю” та моральною несхибністю – ось опори міфологеми наративу речників “русского міра” – ідеологічної, духовної та еклезіологічної платформи політичної ортодоксії, на чому наголошував Кирил Говорун [Див.: 5]). Її витворено саме в РПЦ. Лицемірство її функціонерів засвідчене неодноразово: величезна розкіш поєднана з абстрактною риторикою боротьби зі споживацтвом; розмови про Христову правду, а на практиці – нечувана войовничість і жорстокість тощо. Це дає підстави вважати, що в тій структурі здійснюється суцільна мімікрія священного, повне його вихолощення та зведення в ранг сакрального лише інтересу політичного та геополітичного панування. Це навіть не постправдне християнство, а, зважимося стверджувати, антихристиянство. Замість відтворення суті Церкви (спільноти вірних, що йде за Христом та його

настановами) РПЦ слугує злочинній владі і додержується її антилюдських рішень, а часто є й ідейним програмістом цих рішень. Уже доволі багато і релігієзнавчих студій, і медійної аналітики щодо численних прикладів такої деградації (на матеріалі звернень, інтерв'ю та проповідей очільників цієї організації). Підміна сакрального не просто профанним, а явно аморальним, відбувається не лише на рівні наративу, але, як наслідок, у діях adeptів. І це перетворює РПЦ з усіма її “дочірніми” організаціями на руйнівну силу. Це виявляється в морально дезорієнтаційному впливові на психіку послідовників, постійному відчутті страху, загрози з боку інших – “неблагодатних”, надумана “гріховність” яких нібито є причиною негараздів соціального та природного характеру, а тому з ними, мовляв, потрібно боротися. І як бачимо на прикладі подій, що відбуваються в Україні, боротьба ця передбачає військовий терор мирного населення.

Загарбницька війна в такій спотвореній свідомості стає війною “священною”, війною заради збереження нібито “істинності православ'я”. Прикладів такого стану і процесу є чимало, от хоча б проповідь Артемія Владімірова [9], де цей статусний російський церковний функціонер не тільки називає українців, які боронять свою країну, – “укрофашистами – змієнятами, вигодованими Європою” (політичні контексти цієї “проповіді” і так всім зрозумілі), але й наголошує: “Зараз іде війна Росії, як це завжди було, із колективним Заходом. Що може породити цей Захід? ІДІЛ і неонацизм – ось їхнє дітище, ось їхні виплоди, ось породження їхньої “духовності” і внутрішніх прагнень. Вони можуть перетворити планету тільки на хаос, вони можуть зростити тільки людоджерів”. Відтак у цій “проповіді” ще дуже багато іншої цілковитої брехні про нібито тривалий період знущання в Україні з “російських в казематах” (з контексту зрозуміло, що він таке приписує ще часові до повномасштабного вторгнення Росії в Україну), про їхні нібито “вирізані органи, які відправлені в Європу”. У певний момент, повністю позбувшись необхідності говорити з кафедри про християнські істини, “отець” використовує займенник “ми”, коли говорить про бомбардування: “Ми завдаємо точкових ударів по об'єктах воєнної структури, по штабу НАТО, який координує цю систему уярмлення слов'ян...”. Цинізм настанов та практики “вчення” РПЦ настільки шокує, що протоієрей Артемії не гидує транслювати ті самі тези, що “журналісти”-пропагандисти: про інсценування могил масових поховань закатованих українців. Але це не просто позиція окремого протоієрея, це якраз ота “симфонія” російської влади і цієї “Церкви”, яка давно стала відділом державної пропаганди. На завершення він закликає помолитися за російських військових, які нібито захищають Україну від “фашистів” та “нелюдів” і зазначає: “Ця операція на Україні має глобальний характер. Росія, як завжди, звільнює світ від фашизму, концентраційного цифрового табору. І знаком того, що Путін змішав усі плани золотого мільярда, який уже майже святкував свою перемогу, перетворюючи все населення Землі на худобу, – є відміна QR кодів у нашій столиці та всій Росії. Це виключна заслуга нашого президента...”. Усі цитати – з відео, розміщеного в YouTube, посилання на яке ми надали вище. Очевидно, якими почуттями заряджені ті, хто відвідують такі “служіння”, де їх вчать, що все довкола вороже, а все, що біле – чорне, й навпаки. Такі проповіді – типові сьогодні для більшості парафій РПЦ, вони втілюють узгоджені з державною владою Росії “темники”, про що свідчить рясний матеріал доступних в Мережі відеозаписів.

Тут відбувається той перехід, котрий вказує, що речникам та

послідовникам ідеології “руського міра” характерна й **мімікрія християнської етики**. Вони часто наголошують на власній ексклюзивній духовності та моральності, жертівній присвяченості себе Богові. Часто цим і функціонери “У”ПЦ пояснюють небажання єднатися з автокефальною Православною Церквою України (ПЦУ), визнаною Вселенським Патріархатом (як і скасовувати політично продиктоване Москвою розірвання євхаристійного єднання з усіма Церквами, що перебувають в такому спілкуванні з ПЦУ). Саме страхи та марновірства мас вірних вони використовують для збереження своїх позицій. Доволі слушно зазначав Х. Яннарас: “Будь-який “догмат” та будь-яка “конфесія” породжують свій власний тип людини, котра “присвятила” себе Богу і незалежно від того, на яких паралелях і меридіанах вона живе, часто керується одним і тим же страхом. Панічний страх за хистке суспільне визнання своєї “присвяченості”: щоб не було запламоване добре ім’я, щоб не виникло сумнівів щодо її репутації, її духовності, її послідовності в цій обділеності. Така людина закохана у свою “присвяченість”, у свою ідолізовану егоїстичну непорочність, але не в Бога” [18, с. 88]. Можемо припустити, що аналогічною мотивацією спонукаються й керівні структури тих Православних Церков світу, які демонструють ледь завуальовану або й явну підтримку інтересів Москви щодо українського питання.

Нині повсюдно звучать декларації функціонерів “У”ПЦ, ніби ця Церква розірвала свій зв’язок із Московським Патріархатом, прийнявши відповідні рішення на соборі у Феофанії в травні 2022 р. (на четвертому місяці повномасштабної війни). Однак декларації і реальність не завжди збігаються. Аналізуючи міру зв’язку цієї структури із духом “руського міра”, варто розглядати різні параметри. Однак серед важливих є й меседжі лідера, предстоятеля. І звісно, було б не виправданою редукцією брати до уваги тільки період від початку повномасштабного вторгнення Росії до України.

Предстоятельство Онуфрія триває саме з 2014 р. – з року, коли й розпочалася пряма агресія Росії проти України (анексія Криму, війна на Донбасі). Тому пропонуємо в цій частині статті оглянути деякі (далеко не вичерпні) факти позиції предстоятеля “У”ПЦ саме в цей період. Узагальнити ці факти можна такими блоками: 1) діяльна інкорпорованість в керівну й ідеологічну вертикаль РПЦ весь період аж до повномасштабного вторгнення; 2) волюнтаристське обстоювання єдиного з Росією мовного простору у сакральній сфері; 3) маркери ментальної вкоріненості в “руськомірній” свідомості і після початку повномасштабного вторгнення.

У контексті першого блоку фактів можна вказати, що ще 30 листопада 2017 р. митрополит Онуфрій виступав в Москві на архієрейському соборі РПЦ як повноправний учасник того собору. У своїй доповіді [12] він, зокрема, скаржився перед аудиторією владик РПЦ на український законопроект, умовно, “про назви”. Згідно з ним релігійні організації, що є частиною релігійних спільнот, центр котрих перебуває в державі-агресорі, мали б відображати у своїй назві цей зв’язок. Росія тоді вже понад три роки всупереч нормам міжнародного права відібрала в Україні Крим і здійснювала разом із сепаратистами (яких вона підтримувала) війну на Донбасі. У цих умовах предстоятель “У”ПЦ скаржився в Москві на те, що, по суті, його структуру зобов’язують вказувати правду: релігійні організації “У”ПЦ мають пряму дотичність до Росії – згідно з установчими документами (Статутом РПЦ та Статутом про управління “У”ПЦ). Прикметно, що перед цим же архієрейським собором тоді виступав і Володимир Путін. Можна припустити, що його слухав та сприймав митрополит Онуфрій і від нього,

вочевидь, не прозвучало слів заперечення щодо тієї злочинної політики, яку проводить Російська держава, і до якої долучаються функціонери РПЦ. А з нашої точки зору, чиновницька структура РПЦ – це своєрідне доповнення чиновницької структури і Російської держави.

У 2020 р. Онуфрій Березовський виступає у Москві у храмі Христа Спасителя від імені Священного Синоду РПЦ як його постійний (і, мабуть, найавторитетніший після Кирила Гундяєва) член, вітаючи того з нагоди річниці патріаршества. Сайт РПЦ наводить письмову версію того вітального адресу. Крім величезної кількості хвалебних слів на адресу Гундяєва там вжито слова “країна” в однині: “...майбутнє не тільки нашої Церкви, але країни” [13]. Що це, як не декларування їхнього бачення Росії, України, Білорусі, всього пострадянського простору як “єдиної країни”, котра, з їхньої точки зору, лише в силу певних зовнішніх геополітичних причин виявилася поділена на різні держави? Зрештою, це цілком вписується у ту риторику, що багатьма роками звучить від багатьох функціонерів РПЦ (облудна ідея “святої Русі”, яка, мовляв, є глибинно, внутрішньо, ментально, ідейно єдиною). До речі, є в Мережі і відеозапис усного виступу Онуфрія, він дещо різниться від письмової версії [2]. Там справді немає слова “країна” в однині. Але і в ньому Кирила названо “милостивим отцом”, “заботливым отцом”, “великим патріархом”, а себе Онуфрій залучає до його “смирненных соработников”. Москву там названо “первопрестольным градом”. На той час, як знаємо, Росія вже давно атакувала Грузію, і частина території Грузії була незаконно відтята; анексувала Крим; збройно-мілітарно терзала Донбас (разом із сепаратистами захарченками), злочинно відхапнувши від України частину її території. Прикметно, що на цій річниці була певна черга із привітання Гундяєва. І от після Онуфрія Березовського його вітав від імені Путіна представник його адміністрації. Тобто вибудовувався ланцюжок своєрідної покори, і перший владики “У”ПЦ – його частина. Це не поодинокі факти участі митрополита Онуфрія в роботі керівних органів РПЦ вже після 2014 р., зокрема, в серпні 2019 р. він також очолював участь в роботі Синоду РПЦ в Даниловому монастирі в Москві [15].

Щодо другого блоку. Наведемо тут лише приклад виступу митрополита Онуфрія перед священнослужителями 2016 р. [14]. Лейтмотив його слів – українська мова в богослужінні мало доцільна. Має домінувати церковнослов'янська. Українська – хіба що в проповідях. Обґрунтовуючи цю позицію, митрополит наводить доволі редуковані, щоб не сказати маніпулятивні, міркування, які є філологічно не коректні. Церковнослов'янську, по суті, він пробує подати як нібито сакралізований архаїзований стиль рідної мови українців, хоч відомо, це інакша щодо української мова з істотними відмінностями. Прикметно, що наводячи фразу з Біблії церковнослов'янською мовою, і розбираючи її як, за його словами, цілком зрозумілу українцям, він наводить її саме в російській редакції церковнослов'янської. Цим він ігнорує історичну традицію української специфіки вимови церковнослов'янських слів. У більшості сучасних храмів “У”ПЦ не служать навіть старою книжною українською (яка була засвідчена, зокрема, ще в Пересопницькому Євангелії). Зробимо застереження: в “У”ПЦ не заборонене богослужіння українською мовою, однак контекст риторики предстоятеля щодо церковнослов'янської навряд чи сприяє активнішому самовизначенню громад на користь української мови, і нині нею служать лише на меншості парафій. У листі до ДЕСС 2022 р. митрополит Онуфрій також акцентує на першорядності церковнослов'янської у богослужінні [див.: 3]. На нашу думку, інтенція такої риторики і практики –

збереження у сакральній сфері єдиного мовного простору з Росією, адже в РПЦ також богослужіння – церковнослов'янською в її російській фонетичній редакції. До речі, чимало проповідей митрополита Онуфрія і навіть деякі після повномасштабного вторгнення – російською мовою. Коли це здійснює (особливо під час війни, яку розв'язала Росія) лідер цілої церковної спільноти – це підстава для конкретних висновків щодо його ментальної налаштованості.

А от щодо третього блоку, то вкажемо на промовистий, символічний момент: звернення Онуфрія 24 лютого 2022 р. Він справді там засудив вторгнення, засудив агресора – Росію (“Каїнів гріх”) [16]. Однак, звертаючись до Путіна, Онуфрій каже: “Найбільша ганьба для **нас** [тобто України і Росії], що ми воюємо один проти одного”. Навіть якщо це обмовка, вона доволі промовиста, і продиктована якимись глибинними психологічними структурами Онуфрія. Тобто вживаючи займенник “ми” щодо росіян і українців в момент вторгнення, і називаючи це “ганьбою для нас” він зрівнює жертву й агресора. Звісно, хтось скаже, що це загальнохристиянський контекст переконання, що за лихоліття, яких ми зазнаємо, всі несемо відповідальність, будучи уярмлені гріховністю. Але в умовах жахливої війни – доволі абстрактно використовувати цю інтенцію. Або ж вона використовується, щоб завуалювати певний посил. І поставмо запитання: чи це не в дусі тієї ж таки тези про так званий “громадянський конфлікт”, яку не раз розгортали, починаючи з 2014 р., деякі функціонери “У”ПЦ?

Не менш показовими є й контакти митрополита Онуфрія з Вадимом Новинським, який і нині в Європі служить у храмах РПЦ (зокрема, у храмі Корсунської єпархії РПЦ, про що було сповіщення “Радіо Свобода” (це навіть не єпархія РПЦЗ, а саме РПЦ) [11], а також слова пієтету Онуфрія перед часами свого навчання і служіння в Росії. Наявна і вказівка в одному з виступів [17] на те, що між Росією і Україною були братські стосунки, а особливе їхнє погіршення – сталося лише в останні 10 років. Ми вже відзначали, що ще 2008 р. Росія вчинила акти агресії проти Грузії і Кирил Гундяєв вітав керівництво сепаратистських структур у відтятих у Грузії територіях. Але для митрополита Онуфрія – то період братськості. Хоч ми знаємо про наявність принципово інакших реакцій в Україні у той період.

Висновки з дослідження та перспективи подальших розвідок. Підсумовуючи, можемо впевнено твердити, що так звана концепція “руського міра” є лише ідеологічною платформою поширення деструктивних політично мотивованих ідей, які дискредитують християнське вчення, не мають до нього жодного стосунку, адже пропагують ненависть та страх замість любові та надії. Речники цих ідей мають на меті здійснювати деструктивний вплив на психіку послідовників задля втілення політичних гасел та провадження й антихристиянських, й антилюдських кампаній, найжорстокіша із яких наразі триває на теренах нашої країни.

Теперішній лідер “У”ПЦ у значній частині своїх слів і дій нині перебуває у фарватері давно сформованої ментальності, вкоріненої у відданості “руському міру”. Навряд чи це відповідає потребам ідентичнісних трансформацій цієї структури. І досить мало фактів свідчать про хоч якісь діяльні ініціативи з його боку щодо таких трансформацій. Він суто декоративно робить окремі кроки, однак, на нашу думку, вони позбавлені потенціалу привести цю структуру до реального самопереосмислення, самокритики за вади чи помилки минулого, а отже, й до сутнісної її трансформації.

Список використаних джерел:

1. Russianchurch, 2012, Выступление Патриарха на встрече с В. В. Путиным, *YouTube*. Доступно: <https://www.youtube.com/watch?v=5_CQRIQ_x4U>. [29 Вересень 2023].
2. Tvsoyuz, 2020, *Божественная литургия, Храм Христа Спасителя, г. Москва, 1 февраля 2020 г.* *YouTube*. Доступно: <<https://www.youtube.com/watch?v=amyCqaN2KmI>>. [29 Вересень 2023].
3. Антошевський, Тарас 2022, “Самостійніша за автокефальну”: мережа гудить через поширений лист-пояснення митрополита Онуфрія про статус УПЦ, яка нібито вже ніяк не МП’, *Релігійно-інформаційна служба України*. Доступно: <https://risu.ua/samostijnisha-za-avtokefalnu-merezha-gudit-cherez-poshirenij-list-poyasnennya-mitropolita-onufriya-pro-status-upc-yaka-nibito-vzhe-niyak-ne-mp_n134105>. [29 Вересень 2023].
4. *Відеоблог Романа Грищука* 2021, *Facebook*. Доступно: <<https://www.facebook.com/100003612305804/videos/172430165029266>>. [29 Вересень 2023].
5. Говорун, К 2019, *Політичне православ'я: доктрина, що розділяє Церкву*, Київ : Дух і літера, 152 с.
6. Горкуша, О 2023, “Термінологічний фронт: “руський мір” в релігійно-конфесійній риториці (релігієзнавча перцепція екзистенційного вибору)”, *Філософська думка*, № 1, с. 26–44.
7. Здіорук, С, Яблонський, В & Токман, В 2014, *Україна та проект “руського мира”*, Київ: НІСД, 80 с.
8. Колодний, А & Филипович, Л 2015, “Русский мир” – теологічна доктрина чи релігійна ідеологія’, *Українське Релігієзнавство*, № 76, с. 158–163.
9. *Коты Молдаванки* 2022, “О священной войне с коллективным Западом в 2022 году”, Артемий Владимиров, *YouTube*. Доступно: <<https://www.youtube.com/watch?v=yC5KHszwo-o>>. [29 Вересень 2023].
10. Павленко, П 2015, “Русский мир” як ідеологія російського неоімперіалізму: українські реалії’, *Волинський Благовісник*, № 3, с. 281–286.
11. *Радіо Свобода* 2023, ‘Новинського помітили в Цюриху: він провів недільну службу в російській церкві (відео)’, *Радіо Свобода*. Доступно: <<https://www.radiosvoboda.org/a/news-nivynskyi-tsiuryh-nedilna-sluzhba/32345997.html>>. [29 Вересень 2023].
12. *Русская Православная Церковь* 2017, Доклад митрополита Киевского и всея Украины Онуфрия на Архиерейском Соборе Русской Православной Церкви, 29 ноября – 2 декабря 2017 г. Доступно: <http://www.patriarchia.ru/db/text/5074040.html?fbclid=IwARoCfYRj-35jva4rygO_xMyT1LXj_xPIhpVJefVV6Z8HNasF3VdBood7eg>. [29 Вересень 2023].
13. *Русская Православная Церковь* 2020, Поздравительный адрес членов Священного Синода Русской Православной Церкви Святейшему Патриарху Кириллу с годовщиной интронизации. Доступно: <<http://www.patriarchia.ru/db/text/5584542.html?fbclid=IwAR2sssx2EgFEvzoFOy7kzAJDuV8hcowWoiCi67G1qD5NJSOAf3stogJEmxQ>>. [29 Вересень 2023].
14. *СПЖ. Союз Православных Журналистов* 2016, Блаженнейший Онуфрий объяснил, почему в Церкви служат на церковнославянском. *YouTube*. Доступно: <<https://www.youtube.com/watch?v=-HFZDbYw1sO>>. [29 Вересень 2023].
15. *Українська Православна Церква* 2019, Блаженніший Митрополит Онуфрій взяв участь у роботі Священного Синоду РПЦ. Доступно: <<https://news.church.ua/2019/08/30/blazhennishij-mitropolit-onufrij-vzyav-uchast-u-roboti-svyashhennogo-sinodu-rpc-3/#2023-10-09>>. [29 Вересень 2023].
16. *Українська Православна Церква* 2022, Звернення Блаженнішого Митрополита Онуфрія до української пастви. *YouTube*. Доступно: <<https://www.youtube.com/watch?v=34dSEGrQHxY>>. [29 Вересень 2023].
17. *Українська Православна Церква* 2023, Блаженніший Митрополит Онуфрій наголосив, що є громадянином лише України, та роз’яснив, звідки пішли інші чутки.

Доступно: <<https://news.church.ua/2023/04/08/blazhennishij-mitropolit-onufrij-nagolosiv-shho-je-gromadyaninom-lishe-ukrajini-ta-rozyasniv-zvidki-pishli-inshi-chutki/#2023-10-09>>. [29 Вересень 2023].

18. Яннарас, Х 1999, *Варіації на тему Пісні Пісень*, Київ: *Дух і Літера*, 128 с.

References:

1. Russianchurch 2012, Vystuplenye Patryarkha na vstreche s V. V. Putynym (Speech by the Patriarch at a meeting with V.V. Putin), *YouTube*. Dostupno: <https://www.youtube.com/watch?v=5_CQRIQ_x4U>. [29 Veresen 2023].
2. Tvsoyuz, 2020, *Bozhestvennaia lyturhiya Khram Khrysta Spasytelia (Divine Liturgy, Cathedral of Christ the Savior)*, Moskva, 1 fevralia 2020 h. *YouTube*. Dostupno: <<https://www.youtube.com/watch?v=amyCqaN2KmI>>. [29 Veresen 2023].
3. Antoshevskiy, Taras 2022, “Samostiinisha za avtokefalnu”: merezha hudyt cherez poshyreni lyst-poiasnennia mytropolita Onufriia pro status UPTs, yaka nibyto vzhe niia ne MP (“More independent than autocephalous”: the network is buzzing due to the circulated explanatory letter of Metropolitan Onufriy about the status of the Ukrainian Orthodox Church, which is allegedly no longer an MP)’, *Relihiino-informatsiina sluzhba Ukrainy*. Dostupno: <https://risu.ua/samostijnisha-za-avtokefalnu-merezha-gudit-cherez-poshirenij-list-poyasnennya-mitropolita-onufriya-pro-status-upc-yaka-nibito-vzhe-niyak-ne-mp_n134105>. [29 Veresen 2023].
4. Videobloh Romana Hryshchuka (Roman Hryshchuk's video blog) 2021, Facebook. Dostupno: <<https://www.facebook.com/100003612305804/videos/172430165029266>>. [29 Veresen 2023].
5. Hovorun, K 2019, *Politychne pravoslavia: doktryna, shcho rozdiliae Tserkvu (Political Orthodoxy: a doctrine that divides the Church)*, Kyiv : *Dukh i litera*, 152 s.
6. Horkusha, O 2023, “Terminolohichniy front: “ruskii mir” v relihiino-konfesiinii rytorytsi (relihiieznava cha pertseptsiiia ekzystantsiino ho vyboru) (Terminological front: “Russkiy mir” in religious and confessional rhetoric (religious perception of existential choice))”, *Filosofska dumka*, № 1, s. 26–44.
7. Zdioruk, S, Yablonskyi, V & Tokman, V 2014, *Ukraina ta proekt “ruskoho myra” (Ukraine and the “Russkiy mir” project)*, Kyiv: *NISD*, 80 s.
8. Kolodnyi, A & Fylypovych, L 2015, “Russkiy myr” – teolohichna doktryna chy relihiina ideolohiia (“Russian world” as a theological doctrine or religious ideology)’, *Ukrainske Relihiieznavstvo*, № 76, s. 158–163.
9. *Koty Moldavanky* 2022, ‘O sviashchennoi voine s kollektivnym Zapadom v 2022 hodu (About the holy war against the collective West in 2022)’, *Artemyi Vladymyrov*, *YouTube*. Dostupno: <<https://www.youtube.com/watch?v=yC5KHszwo-o>>. [29 Veresen 2023].
10. Pavlenko, P 2015, “Russkiy myr” yak ideolohiia rosiiskoho neoimperializmu: ukrainski realii (“Russian World” as an ideology of Russian neo-imperialism: Ukrainian realities)’, *Volynskiy Blahovisnyk*, № 3, c. 281–286.
11. *Radio Svoboda* 2023, ‘Novynskoho pomityly v Tsiurykhu: vin proviv nedilnu sluzhbu v rosiiskii tserkvi (video) (Novinsky was spotted in Zurich: he held a Sunday service in a Russian church (video))’, *Radio Svoboda*. Dostupno: <<https://www.radiosvoboda.org/a/news-nivynskiy-tsiuryh-nedilna-sluzhba/32345997.html>>. [29 Veresen 2023].
12. *Russkaia Pravoslavnaia Tserkov* 2017, Doklad mytropolita Kyeviskoho y vseia Ukrayny Onufriya na Arkhyereiskom Sobore Russkoi Pravoslavnoi Tserkvy (Report of Metropolitan Onufry of Kyiv and All Ukraine at the Council of Bishops of the Russian Orthodox Church), 29 noiabria – 2 dekabria 2017 h. Dostupno: <http://www.patriarchia.ru/db/text/5074040.html?fbclid=IwARoCfYRj-35jva4rygO_xMyT1LXj_xPIhpVJefVV6Z8HNasF3VdBood7eg>. [29 Veresen 2023].
13. *Russkaia Pravoslavnaia Tserkov* 2020, Pozdravnytelnyi adres chlenov Sviashchennoho Synoda Russkoi Pravoslavnoi Tserkvy Sviateishemu Patryarkhu Kyrillu s hodovshchynoi yntro nyzatsyy (Congratulatory address from the members of the Holy Synod of the Russian Orthodox Church to His Holiness Patriarch Kirill on the anniversary of his enthronement).

Dostupno:

<<http://www.patriarchia.ru/db/text/5584542.html?fbclid=IwAR2sssx2EgFEvzoFOy7kzAJDuV8hcowWoiCi67G1qD5NJSOf3stogJEmxQ>>. [29 Veresen 2023].

14. *SPZh. Soiuz Pravoslavnykh Zhurnalistov* 2016, Blazhenneishyi Onufriy obъiasnyl, pochemu v Tserkvy sluzhat na tserkovnoslavianskom (His Beatitude Onuphry explained why the Church serves in Church Slavonic). *YouTube*. Dostupno: <<https://www.youtube.com/watch?v=-HFZDbYw1s0>>. [29 Veresen 2023].
15. *Ukrainska Pravoslavna Tserkva* 2019, Blazhennishyi Mytropolyt Onufrii vziav uchast u roboti Sviashchennoho Synodu RPTs (His Beatitude Metropolitan Onufriy took part in the work of the Holy Synod of the Russian Orthodox Church). Dostupno: <<https://news.church.ua/2019/08/30/blazhennishij-mitropolit-onufrij-vzyav-uchast-u-roboti-svyashhennogo-sinodu-rpc-3/#2023-10-09>>. [29 Veresen 2023].
16. *Ukrainska Pravoslavna Tserkva* 2022, Zvernennia Blazhennishoho Mytropolyta Onufriia do ukrainskoi pastvy (Address of His Beatitude Metropolitan Onufriy to the Ukrainian flock). *YouTube*. Dostupno: <<https://www.youtube.com/watch?v=34dSEGrQHxY>>. [29 Veresen 2023].
17. *Ukrainska Pravoslavna Tserkva* 2023, Blazhennishyi Mytropolyt Onufrii naholosyv, shcho ye hromadianynom lyshe Ukrainy, ta roziasnyv, zvidky pishly inshi chutky (His Beatitude Metropolitan Onufriy emphasized that he is a citizen of Ukraine only, and explained where the other rumors came from). Dostupno: <<https://news.church.ua/2023/04/08/blazhennishij-mitropolit-onufrij-nagolosiv-shho-je-gromadyanynom-lishe-ukrajini-ta-rozyasniv-zvidki-pishli-inshi-chutki/#2023-10-09>>. [29 Veresen 2023].
18. Yannaras, X 1999, *Variatsii na temu Pisni Pisen (Variations on the Song of Songs)*, Kyiv: *Dukh i Litera*, 128 s.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Бродецький Олександр Євгенович	доктор філософських наук, доцент, доцент кафедри філософії та культурології, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича (Чернівці, Україна) e-mail: o.brodetskyi@chnu.edu.ua https://orcid.org/0000-0002-1769-9036
Васкул Святослав Васильович	здобувач наукового ступеня доктора філософії, кафедра філософії та культурології, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича (Чернівці, Україна) e-mail: vaskulsvyatoslav97@gmail.com https://orcid.org/0000-0002-8724-9444
Воронкова Валентина Григорівна	доктор філософських наук, професор, завідувачка кафедри управління та адміністрування, Інженерний навчально-науковий інститут імені Ю. М. Потебні Запорізького національного університету (Запоріжжя, Україна) e-mail: valentinavoronkova236@gmail.com https://orcid.org/0000-0003-4361-1701
Горохолінська Ірина Володимирівна	доктор філософських наук, доцент, доцент кафедри філософії та культурології, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича (Чернівці, Україна) e-mail: i.horokholinska@chnu.edu.ua https://orcid.org/0000-0001-7921-8245
Єфименко Василь Володимирович	кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри інформаційних технологій і програмування, Український державний університет імені Михайла Драгоманова (Київ, Україна) e-mail: v.v.efimenko@udu.edu.ua https://orcid.org/0000-0002-3595-61399
Кивлюк Ольга Петрівна	доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри філософії, іноземних мов та соціальногуманітарних дисциплін, Київський інститут інтелектуальної власності та права Національного університету "Одеська юридична академія" (Київ, Україна) e-mail: panyolga@ukr.net https://orcid.org/0000-0002-7900-9299
Кравченко Алла Анатоліївна	доктор філософських наук, доцент, завідувач кафедри філософії, соціології та політології, Державний торговельно-економічний університет (Київ, Україна) e-mail: a.kravchenko@knute.edu.ua https://orcid.org/0000-0001-8429-2183
Кушнірук Світлана Анатоліївна	доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри педагогіки, Український державний університет імені Михайла Драгоманова (м.Київ, Україна) e-mail: s.a.kushniruk@udu.edu.ua https://orcid.org/0000-0001-7833-8923
Литвинова Світлана Григорівна	доктор педагогічних наук, старший науковий співробітник, в.о. директора Інституту цифровізації освіти НАПН України (Київ, Україна) e-mail: s.h.lytvynova@gmail.com https://orcid.org/0000-0002-5450-6635
Лупаренко Лілія Анатоліївна	кандидат педагогічних наук, завідувачка відділу цифрової трансформації НАПН України, Інститут цифровізації освіти НАПН України (Київ, Україна) e-mail: lisoln1@gmail.com https://orcid.org/0000-0002-4500-3155
Луцан Ігор Васильович	кандидат історичних наук, старший науковий співробітник, асистент кафедри філософії та культурології, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича (Чернівці, Україна) e-mail: i.lutsan@chnu.edu.ua https://orcid.org/0000-0002-2341-069X
Мар'єнко Майя Володимирівна	доктор педагогічних наук, старший дослідник, провідний науковий співробітник відділу хмаро орієнтованих систем інформатизації освіти, Інститут цифровізації освіти НАПН України (Київ, Україна) e-mail: popelmaya@gmail.com https://orcid.org/0000-0002-8087-962X

Матвієнко Олена Валеріївна	доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри початкової освіти та інноваційної педагогіки, Український державний університет імені Михайла Драгоманова (м.Київ, Україна) e-mail: o.v.matviyenko@npu.edu.ua https://orcid.org/0000-0002-5746-4864
Нікітенко Віталіна Олександрівна	доктор філософських наук, професор кафедри управління та адміністрування, Інженерний навчально-науковий інститут імені Ю. М. Потебні Запорізького національного університету (Запоріжжя, Україна) e-mail: vitalina2006@ukr.net https://orcid.org/0000-0001-9588-7836
Новіков Борис Володимирович	доктор філософських наук, професор, професор кафедри філософії, Національний технічний університет України "КПІ ім. Ігоря Сікорського" (Київ, Україна) e-mail: 1948novikov@gmail.com https://orcid.org/0000-0002-8850-315X
Носенко Юлія Григорівна	кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник, провідний науковий співробітник відділу хмаро орієнтованих систем інформатизації освіти, Інститут цифровізації освіти НАПН України (Київ, Україна) e-mail: luckyjue@ukr.net https://orcid.org/0000-0002-9149-8208
Тарас Олексійович Олефіренко	кандидат педагогічних наук, доцент, професор кафедри технологічної освіти, Український державний університет імені Михайла Драгоманова (м. Київ, Україна) e-mail: to@udu.edu.ua https://orcid.org/0000-0002-3278-8125
Потішук Ольга Олегівна	кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри філософії, Національний технічний університет України "Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського" (Київ, Україна) e-mail: potya@ukr.net https://orcid.org/0000-0001-9767-237X
Руденко Тамара Петрівна	кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри філософії, Національний технічний університет України "Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського" (Київ, Україна) e-mail: tamararud@ukr.net https://orcid.org/0000-0003-2430-2225
Чжао Ган	аспірант кафедри соціальної філософії, філософії освіти та освітньої політики, Український державний університет імені Михайла Драгоманова (Київ, Україна) e-mail: chzao@meta.ua https://orcid.org/0009-0003-7237-3009
Чумак Микола Євгенійович	доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри інформаційних технологій і програмування, Український державний університет імені Михайла Драгоманова (Київ, Україна) e-mail: chumak.m.e@gmail.com https://orcid.org/0000-0002-9956-9429
Шиманович Андрій Олександрович	кандидат філософських наук, докторант кафедри богослов'я та релігієзнавства, Український державний університет імені Михайла Драгоманова (Київ, Україна) e-mail: schimanovich@ukr.net https://orcid.org/0000-0002-3046-4645
Шишкіна Марія Павлівна	доктор педагогічних наук, старший науковий співробітник, завідувач відділу хмаро орієнтованих систем інформатизації освіти, Інститут цифровізації освіти НАПН України (Київ, Україна) e-mail: marimodi@gmail.com https://orcid.org/0000-0001-5569-2700

AUTHORS

Oleksandr Brodetskyi	Doctor of Philosophical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Philosophy and cultural studies, Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University (Chernivtsi, Ukraine) e-mail: o.brodetskyi@chnu.edu.ua https://orcid.org/0000-0002-1769-9036
Sviatoslav Vaskul	Doctor of Philosophy degree holder, Department of Philosophy and Cultural Studies, Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University (Chernivtsi, Ukraine) e-mail: vaskulsvyatoslav97@gmail.com https://orcid.org/0000-0002-8724-9444
Valentyna Voronkova	Doctor of Philosophy, Professor, Head of the Department of Management and Administration, Engineering Institute of Zaporizhzhia National University (Zaporizhzhia, Ukraine) e-mail: valentinavoronkova236@gmail.com https://orcid.org/0000-0003-4361-1701
Iryna Horokholinska	Doctor of Philosophical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Philosophy and cultural studies, Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University (Chernivtsi, Ukraine) e-mail: i.horokholinska@chnu.edu.ua https://orcid.org/0000-0001-7921-8245
Vasyl` Yefymenko	PhD in Pedagogy, Associated Professor, Head of Department of Information Technologies and Programming Dragomanov Ukrainian State University (Kyiv, Ukraine) e-mail: v.v.efimenko@udu.edu.ua https://orcid.org/0000-0002-3595-6139
Olga Kyvliuk	Doctor of Philosophical Sciences, Professor, Head of the Department of Philosophy, Foreign Languages and Social Sciences and Humanities, Kyiv Institute of Intellectual Property and Law of the National University "Odessa Law Academy" (Kyiv, Ukraine) e-mail: panyolga@ukr.net https://orcid.org/0000-0002-7900-9299
Alla Kravchenko	Doctor of Sciences in Philosophy, Associate Professor, Head of the Department of Philosophy, Sociology and Political Science, State University of Trade and Economics (Kyiv, Ukraine) e-mail: a.kravchenko@knute.edu.ua https://orcid.org/0000-0001-8429-2183
Svitlana Kushniruk	Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Head of the Department of Pedagogy Dragomanov Ukrainian State University (Kyiv, Ukraine) e-mail: s.a.kushniruk@udu.edu.ua https://orcid.org/0000-0001-7833-8923
Svitlana Lytvynova	Doctor of Pedagogical Sciences, Senior Research Fellow, Acting director, Institute for Digitalisation of Education of the NAES of Ukraine (Kyiv, Ukraine) e-mail: s.h.lytvynova@gmail.com https://orcid.org/0000-0002-5450-6635
Liliia Luparenko	PhD in Pedagogy, Head of the Department of Digital Transformation of the NAES of Ukraine, Institute for Digitalisation of Education of the NAES of Ukraine (Kyiv, Ukraine) e-mail: lisoln1@gmail.com https://orcid.org/0000-0002-4500-3155
Ihor Lutsan	PhD in History, Senior Research Associate, Assistant Professor, Department of Philosophy and Cultural Studies, Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University (Chernivtsi, Ukraine) e-mail: i.lutsan@chnu.edu.ua https://orcid.org/0000-0002-2341-069X
Maiia Marienko	Doctor of Pedagogical Sciences, Senior Researcher, Leading Researcher, Department of Cloud-Oriented Systems of Education Informatization, The Institute for Digitalisation of Education of NAES of Ukraine (Kyiv, Ukraine) e-mail: popelmaya@gmail.com https://orcid.org/0000-0002-8087-962X

Olena Matviienko	Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Professor of Pedagogy and Methodology of Primary Education, Ukrainian State University named after Mykhailo Drahomanov (Kyiv, Ukraine) e-mail: o.v.matviyenko@npu.edu.ua https://orcid.org/0000-0002-5746-4864
Vitalina Nikitenko	Doctor of Philosophical Sciences, Professor of the Department of Management and Administration, Engineering Institute of Zaporizhzhia National University (Zaporizhzhia, Ukraine) e-mail: vitalina2006@ukr.net https://orcid.org/0000-0001-9588-7836
Boris Novikov	Doctor of Philosophical Sciences, Professor, Professor of the Department of Philosophy, National Technical University of Ukraine "Kyiv Polytechnic Institute Igor Sikorsky" (Kyiv, Ukraine) e-mail: 1948novikov@gmail.com https://orcid.org/0000-0002-8850-315X
Yulia Nosenko	PhD in Pedagogy, Senior Researcher, Leading Researcher, Department of Cloud-Oriented Systems of Education Informatization, Institute for Digitalisation of Education of NAES of Ukraine (Kyiv, Ukraine) e-mail: luckyjue@ukr.net https://orcid.org/0000-0002-9149-8208
Taras Olefirenko	Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Professor of the Department of Technological Education, Dragomanov Ukrainian State University (Kyiv, Ukraine) e-mail: to@udu.edu.ua https://orcid.org/0000-0002-3278-8125
Olha Potishchuk	PhD in Philosophy, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Philosophy, National Technical University of Ukraine "Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute" (Kyiv, Ukraine) e-mail: potya@ukr.net https://orcid.org/0000-0001-9767-237X
Tamara Rudenko	PhD in Philosophy, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Philosophy, National Technical University of Ukraine "Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute" (Kyiv, Ukraine) e-mail: tamararud@ukr.net https://orcid.org/0000-0003-2430-2225
Chzhao Han	PhD Student of the Department of Social Philosophy, Philosophy of Education and Educational Policy, Dragomanov Ukrainian State University (Kyiv, Ukraine) e-mail: chzao@meta.ua https://orcid.org/0009-0003-7237-3009
Mykola Chumak	Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Department of Information Technologies and Programming, Dragomanov Ukrainian State University (Kyiv, Ukraine) e-mail: chumak.m.e@gmail.com https://orcid.org/0000-0002-9956-9429
Andrii Shymanovych	PhD in Philosophy (PhD in Theology), Doctoral student of the Department of Theology and Religious Studies, Ukrainian State Dragomanov University (Kyiv, Ukraine) e-mail: schimanovich@ukr.net https://orcid.org/0000-0002-3046-4645
Mariya Shyshkina	Doctor of Pedagogical Sciences, Senior Researcher, Head of the Department, Department of Cloud-Oriented Systems of Education Informatization, Institute for Digitalisation of Education of NAES of Ukraine (Kyiv, Ukraine) e-mail: marimodi@gmail.com https://orcid.org/0000-0001-5569-2700

**ІНДЕКСУВАННЯ ВИДАННЯ
“ОСВІТНІЙ ДИСКУРС: ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ”**

ПРАВИЛА ОФОРМЛЕННЯ ТА ПОДАННЯ РУКОПISУ ДО НАУКОВОГО ВИДАННЯ “ОСВІТНІЙ ДИСКУРС: ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ”

1. Мова написання рукопису статті: українська, російська, англійська, німецька, французька, польська.
2. Рукопис статті подається до редакції у формі: файлу рукопису, який надсилається на електронну адресу редакції *journal.discourse@gmail.com* у форматі “Автор-Назвастатті.doc”.
3. Рукопис статті, підписаний авторами, супроводжується:
 - зовнішньою рецензією (для авторів без вченого ступеня) із зазначенням наукового ступеня рецензента, вченого звання, посади, місця роботи (без скорочень), завіреною печаткою;
 - якщо рукопис публікується іноземною мовою, стаття супроводжується перекладом завіреним фахівцем з іноземної мови (бюро перекладів, або викладачем ВНЗ іноземної мови);
 - розширеною анотацією (двома мовами, одна з яких англійська) в залежності від мови написання рукопису статті (додаток 2);
 - відомостями про автора (авторів) (додатку 1).
4. Рукопис статті не має містити заборонених до друку матеріалів, оскільки журнал є відкритим джерелом інформації. Авторський текст не має бути опублікованим раніше та не бути перекладом раніше опублікованої статті. За зміст статті та інформаційне наповнення несе відповідальність автор (автори) статті та рецензенти.
5. Форма подання статті:
 - обсяг рукопису – 20-24 тис. знаків (як виняток, не більше 40 тис. знаків), включаючи рисунки та таблиці;
 - кількість співавторів – не більше чотирьох, як виняток до п’яти;
 - стаття повинна бути підготовлена за допомогою редактора *Microsoft Word for Windows® (версії 97, 2000, XP, 2003, 2007)* або сумісного редактора;
 - рукопис повинен мати наскрізну нумерацію сторінок із вільним розміщенням нумерації в листі;
 - формат аркуша – A4 (210×297), орієнтація сторінки – “книжна”; поля: ліворуч – 2,5 см; праворуч – 2 см; зверху – 2 см; знизу – 2 см; інтервал між рядками – 1,5 пт.; інтервал між абзацами “до”, “після” – 0 пт; відступи “праворуч”, “ліворуч” – 0 пт; відступ першої строчки – 1,27 см;
 - рисунки, фотографії, графіки слід вставляти в текст статті як об’єкт. Положення об’єкта – “в тексті”;
 - рисунки, створені у вбудованому у *Microsoft Word* редакторі рисунків, слід подавати як згруповані об’єкти;
 - рисунки та таблиці не повинні розривати речення в абзаці, тобто вони мають бути розташовані після того абзацу, в якому на них робиться перше посилання в тексті.
 - Текст рукопису має бути побудований за загальноприйнятою схемою:
 - індекс УДК у верхньому лівому кутку листа (Time New Roman, 12 пт.);
 - ініціали та прізвища авторів у верхньому правому кутку листа (Time New Roman, 12 пт.).Порядок подання: ім’я, по батькові, прізвище;
 - науковий ступінь, вчене звання (Time New Roman, 12 пт.);
 - електронна пошта автора;
 - *порожній рядок*;
 - назва статті – великими літерами, по центру, українською (або регіональною мовою) та англійською мовами (Time New Roman, 14 пт., жирний). Назва статті
 - подається без використання вузькоспеціалізованих скорочень, крапка в кінці назви не ставиться;
 - *порожній рядок*;
 - анотація (Time New Roman, 12 пт., *курсив*) (додаток 2);
 - *порожній рядок*;

- ключові слова (3-10 слів) українською, або регіональною мовою та англійською мовами (Time New Roman, 12 пт., курсив);
 - *Основний текст статті повинен містити наступні рубрики:*
 - актуальність теми дослідження (Time New Roman, 14 пт.);
 - постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями (Time New Roman, 14 пт.);
 - аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття (Time New Roman, 14 пт.);
 - постановка завдання (Time New Roman, 14 пт.);
 - виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів (Time New Roman, 14 пт.);
 - висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку (Time New Roman, 14 пт.).
 - *порожній рядок;*
 - Список використаних джерел (Time New Roman, 12 пт., жирний, по центру)
 - References (Time New Roman, 12 пт., жирний, по центру);
 - надійшла стаття до редакції у нижньому правому кутку листа (Time New Roman, 12 пт.) у форматі (ДД.ММ.РРРР);
 - бібліографічний опис для цитування (Time New Roman, 12 пт.) (додаток 3).
6. Літературні джерела, що цитуються, повинні бути пронумеровані. Посилання на джерело подається у квадратних дужках, наприклад: "... відомо з [4]. ..." або "... розглянуто у [4, с. 203] ...". Список літератури наводиться наприкінці статті у алфавітному порядку на мові оригіналу, відповідно до Harvard Referencing style (гуманітарні науки та суспільні науки) – (http://ela.kpi.ua/bitstream/123456789/16051/22/Harvard_Referencing_style.PDF).
7. Список літератури транслітерується латинськими літерами (References). Якщо наукова праця написана мовою, що використовує кириличний алфавіт, то її бібліографічний опис необхідно транслітерувати латинськими літерами. Після назви праці латинськими літерами зазначається переклад англійською мовою у дужках.

Автор (автори) може бути ознайомлений з коректурою статті. Зміна верстки автором, за виключенням виправлення помилок, не допускається. Виправлену та підписану коректуру слід повернути до редакції протягом двох днів після її отримання.

Рішення про можливість публікації статті приймає редколегія та незалежні рецензенти.

Робота, що не відповідає вищезазначеним вимогам, буде повернена відповідальним секретарем редколегії.

Додаток 1

Відомості про автора (авторів)

	Українською мовою	Англійською мовою
Прізвище, ім'я, по батькові		
Науковий ступінь		
Учене звання		
Посада		
Кафедра		
Місце роботи (вищий навчальний заклад, кафедра без скорочень)		
Сфера наукових інтересів		
Джерело фінансування, напр., "Виконано за грантом <i>назва</i> , №..., НДР №..." або інше.		
Адреса надсилання видання		
Електронна адреса		
Номер мобільного телефону		
ID (у системі наукової ідентифікації)	Якщо є, або ж зареєструватися	
ORCID (http://orcid.org/)	Обов'язково	
Назва статті		

Додаток 2

ЗРАЗОК ОФОРМЛЕННЯ АНОТАЦІЇ

Актуальність теми дослідження.

Постановка проблеми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Постановка завдання.

Виклад основного матеріалу.

Висновки.

Ключові слова:

Urgency of the research.

Target setting.

Actual scientific researches and issues analysis.

The research objective.

The statement of basic materials.

Conclusions.

Keywords:

Додаток 3

Бібліографічний опис для цитування:

Петренко, ТГ & Бойко, ВВ 2017, 'Вплив соціуму на девіантну поведінку дітей та молоді', *Освітній дискурс : збірник наукових праць*, № 1 (1). с. 15-21.

Наукове видання

ОСВІТНІЙ ДИСКУРС: збірник наукових праць

Випуск 45(7-9), 2023

Scientific edition

EDUCATIONAL DISCOURSE: collection of scientific papers

Volume 45(7-9), 2023

Шеф-редактор: В. П. Андрущенко
Головний редактор: О. П. Кивлюк
Відповідальний редактор: І. О. Мордоус

Співзасновники:
ТОВ “Науково-інформаційне агентство “Наука-технології-інформація”
Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова

Підписано до друку 14 листопада 2023 р.
Формат 60х84/8. Ум. друк. арк. 11,9. Наклад 300 пр. Зам. № 124

Друк:
ФОП Корзун Д.Ю.
21027, м. Вінниця, вул. 600-річчя, 21.
тел.: (0432) 69-67-69, 603-000, (096) 97-30-934, (093) 89-13-852
e-mail: tvory2009@gmail.com
<http://www.tvoru.com.ua>